

Національний університет
«Києво-Могилянська академія»
Факультет правничих наук
Кафедра приватного права
Центр цивілістичних досліджень

**ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ
УЧАСНИКІВ КРУГЛОГО СТОЛУ**

**ЗАХИСТ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ
В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ
ТА РЕФОРМУВАННЯ
ПРИВАТНОГО ПРАВА В УКРАЇНІ**

26 лютого 2026 року
Київ

УДК 347.5/.7(477)(063)

Затверджено рішенням Вченої ради факультету правничих наук
від 23 березня 2026 року (протокол № 4)

Редакційна колегія:

Федосеева Тетяна Романівна, кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри приватного права Національного університету
«Киево-Могилянська академія», заступник декана факультету
правничих наук

Ханик-Посполітак Роксолана Юріївна, кандидат юридичних наук,
доцент, доцент кафедри приватного права, керівник Центру ци-
вільстичних досліджень Національного університету «Киево-
Могилянська академія»

**Захист прав та інтересів в умовах європейської інтеграції
та реформування приватного права в Україні** : збірник науко-
вих праць учасників круглого столу (26 лютого 2026 року). Київ :
Національний університет «Киево-Могилянська академія»,
2026. 247 с.

ISBN 978-617-8640-04-0

У збірнику представлено тези наукових доповідей учасників
круглого столу, присвяченого висвітленню питань про захист прав
та інтересів з урахуванням євроінтеграційних аспектів та рефор-
мування приватного права в Україні.

Для науковців, аспірантів, студентів, практиків та усіх зацікавле-
них у проблематиці приватного права.

УДК 347.5/.7(477)(063)

Матеріали подано в авторській редакції. Редколегія не несе
відповідальності за науковий зміст статей.

ISBN 978-617-8640-04-0
(електронне видання)

© Національний університет
«Киево-Могилянська
академія», 2026
© Колектив авторів, 2026

ЗМІСТ

Бичкова Світлана Сергіївна. Віндикаційний позов у контексті реформування цивільного законодавства України.....	6
Врубель Олександр Романович. Виклики для поняття сторін у цивільному провадженні на прикладі децентралізованих автономних організацій та право доступу до суду.....	11
Гук Андрій Русланович. Підвищений стандарт доказування у банкрутстві: штучна конструкція Верховного Суду поза межами розумного суддівського розсуду.....	15
Заїка Юрій Олександрович. Баланс приватних та державних інтересів при примусовому вилученні житла в умовах воєнного стану.....	28
Іванченко Едуард Пилипович. Митна брокерська діяльність в умовах змін до законодавства України.....	33
Ілюшик Олена Миколаївна. Значення рішень ЄСПЛ у сфері захисту прав та інтересів громадян в умовах євроінтеграції.....	39
Коваленко Марина Сергіївна. Принцип недискримінації у новій редакції Цивільного кодексу України.....	45
Красицька Лариса Василівна. Захист прав та інтересів дитини при проведенні евакуації населення.....	50
Логуш Любов Володимирівна. Історичні процеси гармонізації та уніфікації міжнародного контрактного права.....	55
Мильцева Вероніка Сергіївна. Промпт у системах штучного інтелекту: проблема визначення правового режиму в умовах цифрової економіки.....	68
Музика Леся Анатоліївна. Цифрові технології і права дитини.....	74
Озерський Ігор Володимирович. Юридико-психологічні особливості визначення місця проживання дитини за умов застосування Гаазької конвенції 1980 року в період воєнного стану.....	79
Посполітак Володимир Володимирович. Сек'юритизація як спосіб приватного фінансування економіки України під час війни та в період післявоєнного відновлення.....	85

Стукаліна Ольга Віталіївна. Захист прав дитини у сімейних правовідносинах в умовах європейської інтеграції.....	91
Федосеева Тетяна Романівна, Романюк Марта Ярославівна. Обмеження прав дітей та свобода вираження поглядів у мережі «Інтернет».....	98
Ханик-Посполітак Роксолана Юрїївна. Справедлива оплата праці: чи реально забезпечити законодавчо?.....	105
Яцкевич Іван Іванович. Ознаки трудових відносин: міжнародні стандарти та законодавство України	112

Трибуна Молодого Науковця

Бойчук Денис Васильович. Правочини на шкоду публічним інтересам: перспективи рекодифікації.....	118
Брич Ярослав Олександрович. Процесуальний графік (календар) у цивільному процесі	125
Галета Богдан Володимирович. Рекодифікація цивільного законодавства України в контексті гармонізації з правом Європейського Союзу	131
Гереш Юлія Володимирівна. Доктрина «чистих рук» як інструмент захисту цивільних прав та інтересів у традиції загального права	135
Головко Єлизавета Максимівна. Деліктна відповідальність за кліматичну шкоду у контексті міжнародного кліматичного регулювання	140
Дворовий Максим Володимирович. Захист прав користувачів цифрових платформ державою: проблеми впровадження акта ЄС про цифрові послуги в Україні.....	147
Дейнеко Євгеній Ігорович. Концесійні відносини в умовах європеїзації та рекодифікації законодавства України	155
Журавель Дарина Павлівна. Огляд окремих викликів конвалідації договорів, укладених на тимчасово окупованих територіях України	160
Книшов Ілля Георгійович. Регулювання відносин будівельного підряду з правом ЄС у процесі реформування приватного права	167

Коваленко Микола Миколайович. Захист прав та балансування інтересів кредиторів у процедурі розпорядження майном боржника в умовах європейської інтеграції.....	173
Красільчук Юрій Іванович. Гармонізація законодавства України із правом ЄС щодо охорони біотехнологічних винаходів....	179
Махно Антон Олегівич. Захист права власності в умовах санкційних обмежень: перспектива суду справедливості Європейського Союзу	186
Меньшеніна Марія Олександрівна. Принцип рівності батьків у контексті запровадження почергової опіки: новела сімейного права	193
Пукавський Юрій Андрійович. Законодавчі новели про інвестиційні фонди та передумови захисту інтересів існуючих інститутів спільного інвестування.....	200
Река Назар Павлович. Злиття та поглинання як каталізатор інтеграції українського оборонного сектору в глобальний ринок: правові виклики та стратегічне значення.....	206
Савченко Сергій Олександрович. Токени реальних активів: правова природа та види	213
Сідлецька Олександра Ярославівна. Процедурно-інституційний вимір цифрових прав у праві ЄС та перспективи гармонізації законодавства України.....	219
Сєда Софія Володимирівна. До проблеми невизначеності суб'єктів права на розпорядження репродуктивним матеріалом для постмортальної репродукції.....	226
Стеценко Микола Володимирович. Мотивація венчурних інвесторів та їх вплив на корпоративні відносини в товаристві	233
Трубчанинов Костянтин Сергійович. Проблеми захисту людських прав в Україні у контексті утвердження української національної ідентичності: юридична позиція Верховного Суду у справі № 320/25649/24.....	240

Бичкова Світлана Сергіївна,
доктор юридичних наук, професор,
головний науковий співробітник відділу проблем приватного
права та процесу Науково-дослідного інституту
приватного права і підприємництва
ім. академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України

<https://orcid.org/0000-0002-8227-2127>

ВІНДИКАЦІЙНИЙ ПОЗОВ У КОНТЕКСТІ РЕФОРМУВАННЯ ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

© **Анотація.** Подальше реформування цивільного законодавства зумовлює необхідність здійснення глибокого аналізу чинної та пропонованої редакцій Цивільного кодексу України (Кодексу права приватного), у тому числі новел, що стосуються змісту права власності, а також його захисту. Зважаючи на це, проаналізовано пропоновані новації щодо віндикаційного позову як одного з основних способів захисту права власності, зокрема його закріплення у статті 366 проекту Цивільного кодексу України (Кодексу права приватного), яка визначає суб'єкта речового права, підстави для витребування (віндикації) речі та особливості захисту прав власника і суб'єктів обмежених речових прав.

22 січня 2026 р. зареєстровано проект Цивільного кодексу України (Кодексу права приватного)¹, що модернізує регулювання приватних правовідносин, зокрема про-

¹ Проект Цивільного кодексу України (Кодексу права приватного): Проект Закону від 22.01.2026 р. № 14394. Верховна Рада України. Законопроекти. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/69528>.

понує запровадити суттєві зміни до регулювання інституту права власності, у тому числі щодо його захисту.

Захист права власності є однією з основних категорій права власності та закріплюється на рівні Конституції України, міжнародних договорів, учасником яких є Україна, та, безумовно, чинних законів України.

Основний Закон України як основний постулат захисту права власності проголошує, що ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності (ст. 41 Конституції України)².

У Цивільному кодексі України³ (далі — ЦК України) захисту права власності присвячено окрему Главу 29 «Захист права власності», що встановлює засади захисту права власності, а також перелік способів захисту права власності. Одним із класичних способів захисту права власності, що походить із римського права, є віндикаційний позов, що нині сформульований у ст. 387 ЦК України як право власника майна витребувати своє майно від особи, яка незаконно, без відповідної правової підстави заволоділа ним.

Хоча варто зауважити, що згадана Глава 29 зазнала суттєвих змін унаслідок посилення захисту прав добросовісних набувачів у 2025 р.⁴, а це, у тому числі, вплинуло і на ефективність застосування віндикаційного позову в контексті витребування майна від добросовісного набувача.

² Конституція України : Конституція від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

³ Цивільний кодекс України : Кодекс від 16.01.2003 р. № 435-IV. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.

⁴ Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо посилення захисту прав добросовісного набувача : Закон України від 12.03.2025 р. № 4292-IX. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4292-20#n30>.

Нині доволі поширеною є і судова практика щодо застосування віндикаційного позову.

Водночас, на порядку денному — повне реформування ЦК України на підставі розробленої ще у 2020 р. Концепції оновлення Цивільного кодексу України⁵. Однак зазначеною Концепцією не передбачається будь-яких суттєвих змін положень щодо віндикаційного позову.

Незважаючи на це, у проекті Цивільного кодексу України (Кодексу права приватного) захисту права власності в цілому та віндикаційному позову зокрема пропонується присвятити вже не одну, а дві глави, а саме — Главу 21 «Підвалини речових прав» і Главу 30 «Захист права власності»⁶.

Пропонована Глава 30 видозмінює Главу 29 ЦК України, визначаючи засади захисту права власності, а також окремі особливості:

- витребування державного та комунального майна від добросовісного набувача;
- захисту права власності держави, Автономної Республіки Крим, територіальної громади;
- відшкодування шкоди, завданої власникові земельної ділянки, житлового будинку, інших будівель у зв'язку із зниженням їх цінності⁷.

Такий підхід видається не до кінця обґрунтованим з огляду на назву пропонованої Глави 30 — «Захист права власності», оскільки, порівнюючи її з Главою 29 ЦК України⁸,

⁵ Концепція оновлення Цивільного кодексу України. Рекодифікація цивільного законодавства України. 2020. Київ. URL: <https://www.rada.gov.ua/files/kontseptsia.pdf>.

⁶ Проект Цивільного кодексу України (Кодексу права приватного): Проект Закону від 22.01.2026 р. № 14394. Верховна Рада України. Законопроекти. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/69528>.

⁷ Там само.

⁸ Цивільний кодекс України : Кодекс від 16.01.2003 р. № 435-IV. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.

можна встановити, що остання з формально-правової точки зору більш комплексно врегульовує питання захисту права власності, визначаючи як засади захисту права власності, так і перелік способів його захисту.

До того ж, визначені у пропонованій Главі 30 проекту засади захисту права власності також не відрізняються від уже раніше закріплених засад права власності, за винятком вилучення окремих нормативних положень щодо прогібіторного позову. Вони лише доповнюють відповідну статтю посиланням на Главу 21 для здійснення захисту власником його права власності.

Своєю чергою, Глава 21 проекту має більш широкий спектр застосування, оскільки врегульовує не тільки право власності, а й речові права в цілому, що включає як право власності, так і обмежені речові права. При цьому здійсненню та захисту речових прав присвячено окремий параграф 2 «Здійснення та захист речових прав», в якому визначено перелік та суть способів захисту речових прав (у тому числі права власності)⁹.

а

Серед переліку способів захисту речових прав, що закріплені у ст. 365 проекту «Способи захисту речових прав», прямо визначається «витребування речі з чужого незаконного посідання (віндикаційний позов)».

В означеному аспекті варто звернути увагу як на зміну правомочності з володіння на посідання (що відповідно до пропонованої ст. 568 «Поняття посідання» визначається як фактичний контроль особи над річчю навіть за відсутності у неї юридичного титулу на цю річ), так і пряме згадування назви способу захисту права власності, що походить ще з римського права, тобто віндикаційного позову.

⁹ Проект Цивільного кодексу України (Кодексу права приватного): Проект Закону від 22.01.2026 р. № 14394. Верховна Рада України. Законопроекти. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/69528>.

При цьому такому позову безпосередньо присвячується ст. 366 проекту «Витребування речі з чужого незаконного посідання (віндикаційний позов)», що пропонується модифікувати порівняно з чинною ст. 387 ЦК України.

Віндикаційний позов як спосіб захисту речового права (у тому числі права власності) у пропонованій редакції ст. 366 викладається таким чином: «Суб'єкт речового права може витребувати річ від особи, яка незаконно, без відповідної юридичної підстави заволоділа нею (віндикаційний позов)»¹⁰.

У контексті захисту права власності наведене формулювання означає, що власник має право витребувати річ від особи, яка незаконно, без відповідної юридичної підстави заволоділа нею. Відповідно, таке розуміння аналізованої норми відображає буквальне формулювання наразі чинної ст. 387 ЦК України¹¹ та не доповнює його жодною кваліфікуючою ознакою.

10

Також привертає увагу розбіжність у застосуванні понять «володіння» та «посідання», їх співвідношення у контексті поняття «права власності».

З огляду на це доречним убачається перегляд підходу до захисту права власності саме власником з перспективи застосування ним віндикаційного позову задля запобігання подальшим проблемам під час правозастосування оновлених норм.

¹⁰ Там само.

¹¹ Цивільний кодекс України : Кодекс від 16.01.2003 р. № 435-IV. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.

Врубель Олександр Романович,
кандидат юридичних наук,
ад'юнкт кафедри цивільного процесу
факультету права та адміністрації
Ягеллонського університету, Краків

<https://orcid.org/0000-0001-5314-5906>

ВИКЛИКИ ДЛЯ ПОНЯТТЯ СТОРІН У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ НА ПРИКЛАДІ ДЕЦЕНТРАЛІЗОВАНИХ АВТОНОМНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ТА ПРАВО ДОСТУПУ ДО СУДУ

Анотація. Поняття сторін у цивільному процесі є одним із центральних понять, що вже довгий час фактично не потребувало переосмислення. Однак із приходом нових технологій реальність цивільних відносин передбачає нові виклики перед цивільним провадженням. Прикладом чого є все, починаючи від zdeцентралізованої автономної організації і закінчуючи штучним інтелектом. Актуальність проблеми впливає з ролі, яку відіграє цивільне провадження: воно забезпечує конституційне право доступу до суду.

11

Сьогодні ми є свідками безпрецедентного прискорення технологічного розвитку, яке змінює практично всі аспекти людської діяльності. Це технологічне середовище, що швидко розвивається, породжує значну, а іноді й згубну невизначеність. У цьому контексті особливо доречним залишається відомий вислів Лоуренса Лессіга: держава регулює повільно, тоді як технологія розвивається миттєво ¹. Однак саме ця асиметрія підкреслює юридичну необхідність створення регуляторних рамок,

¹ Лессіг Л. Код та інші закони кіберпростору. Нью-Йорк, 1999.

здатних захищати права особи в умовах дедалі складнішого цифрового середовища. Технологія блокчейн є одним із найяскравіших прикладів. Хоча існує вона вже понад п'ятнадцять років, все ж таки продовжує розвиватися надзвичайно нестабільно та непередбачувано. Незважаючи на таку тривалість існування, значне законодавче регулювання її основних механізмів з'явилося лише в останні роки, а в сфері приватного права воно все ще залишається дуже скромним.

Тим часом, адопція криптовалют продовжує швидко розширюватися. Показники готовності громадськості інвестувати в такі активи демонструють стабільне зростання. Наприклад, у Великій Британії 18 % респондентів у 2024 р. повідомили, що розглядають можливість інвестування в криптовалюту, а у 2025 р. цей показник зріс до 24 % ². Подібні тенденції спостерігаються в усьому світі.

12 Поеднання високої волатильності ринку, краху численних стартапів на основі блокчейну та централізованих бірж, а також зростаючої інтеграції криптоактивів у повсякденне економічне життя спричинило безпрецедентний сплеск юридичних спорів. Особи, які беруть участь у криптоіндустрії, звертаються до традиційних судових інституцій у пошуках засобів правового захисту. Зазвичай позивач готує позовну заяву та подає її до компетентного суду. Однак архітектура технології блокчейну часто породжує особливі договірні відносини, які на практиці надзвичайно ускладнюють подання звичайного позову. Це, своєю чергою, призводить до ситуації, в якій законодавство не встигає за змінами у світі. Ця проблема при-

² Global state of crypto. 2025 Trends: Data - Driven Insights Into the Crypto Market, Gemini, 2025. URL: <https://cdn.builder.io/o/assets%2F1b77ce3a269a43e985e77f3d65f715ba%2Fb3b8d8cee0bd4fa88de2ac8f93dd01f6?alt=media&token=c9099062-17f1-4d47-b4b6-ea64e2c5f3d4&apiKey=1b77ce3a269a43e985e77f3d65f715ba> (дата звернення: 12.01.2026).

сутня в багатьох сферах, пов'язаних з новими технологіями. Проте її можна проілюструвати на прикладах, що виникають під час юридичного аналізу договорів на основі блокчейну.

Ідеальним прикладом аналізованої тематики може бути децентралізована автономна організація (DAO), особливо у формі так званих чистих DAO. За своєю суттю DAO є суб'єктом, що існує на блокчейні, який не має центрального органу влади, натомість кожен член може голосувати за пропозицію, встановлену алгоритмом. Члени DAO голосують за допомогою токенів, якими вони володіють. DAO діє за правилами, закодованими в смарт-контрактах. Особливість децентралізованих автономних організацій (DAO) полягає в тому, що їх важко, а в чистому вигляді формально неможливо, зареєструвати в чинних правових рамках, оскільки вони засновані на децентралізації та керуються за допомогою алгоритмів голосування, що виконуються на блокчейні. На практиці це може призвести до ситуацій, коли DAO вступає в цивільно-правові відносини, наприклад, замовляючи проєкт дизайну, але згодом не виконує своїх договірних зобов'язань, оскільки необхідне голосування в ланцюжку, що санкціонує оплату, не було прийнято. Як наслідок, підрядник може бути фактично позбавлений можливості ініціювати судовий процес, оскільки DAO не може бути ідентифікована як сторона цивільного процесу за сучасним розумінням процесуального права.

Цей приклад ілюструє, як традиційне уявлення про сторону цивільного судочинства, яке обмежується фізичними особами, юридичними особами або так званими дефектними юридичними особами, може бути неадекватним у контексті організаційних форм, оснований на блокчейні. Оскільки DAO у своїй децентралізованій формі не визнається матеріальним правом, його не можна розглядати ані як позивача, ані як відповідача, що, своєю чер-

гою, порушує фундаментальні питання щодо доступу до суду та процесуального захисту прав у цифровій реальності блокчейну.

Тенденцією є швидке поширення децентралізованих автономних організацій (DAO) та відповідне зростання обсягу активів, що зберігаються в їхніх казначействах, який, за оцінками, у 2025 р. становитиме приблизно 21,4 млрд доларів США³. Ця тенденція підкреслює нагальну потребу в надійних процедурних рішеннях щодо правового статусу DAO в цивільних судових процесах. Одночасно технологічні інновації змінюють уявлення про анонімність у системах блокчейну.

Декілька штатів США запровадили нормативно-правові рамки, що регулюють правовий статус DAO. Особливий інтерес становить штат Вайомінг, де DAO можуть бути зареєстровані як особлива форма товариства з обмеженою відповідальністю, з можливістю реєстрації алгоритмів голосування в реєстрі компаній⁴. З точки зору цивільного процесу, необхідний подальший аналіз, щоб визначити, чи ця регуляторна модель ефективно вирішує проблему визнання DAO сторонами цивільного судочинства.

14

³ Burnett S., Kinder K. Decentralized Autonomous Organizations Statistics 2025: Market Growth, Governance, and Industry Adoption, Coinlaw. URL: <https://coinlaw.io/decentralized-autonomous-organizations-statistics/> (дата звернення: 12.01.2026).

⁴ X. Zhou, DAOs vs. Nation States: A Wyoming DAO's Experiment with the U.S. Securities and Exchange Commission (March 2, 2024). URL: <https://ssrn.com/abstract=4746108> (дата звернення: 12.01.2026).

Гук Андрій Русланович,
старший викладач кафедри приватного права
Національного університету «Кієво-Могилянська академія»

<https://orcid.org/0009-0001-0106-3324>

ПІДВИЩЕНИЙ СТАНДАРТ ДОКАЗУВАННЯ У БАНКРУТСТВІ: ШТУЧНА КОНСТРУКЦІЯ ВЕРХОВНОГО СУДУ ПОЗА МЕЖАМИ РОЗУМНОГО СУДДІВСЬКОГО РОЗСУДУ

Анотація. Тези присвячені критичному аналізу судової практики щодо застосування так званого підвищеного стандарту доказування у справах про неплатоспроможність. Автор доводить, що ані Господарський процесуальний кодекс України, ані Кодекс України з процедур банкрутства не містять положень, які б встановлювали спеціальний або підвищений стандарт доказування для кредиторських вимог, а єдиним процесуальним стандартом залишається вірогідність доказів. Попри це, Верховний Суд сформував концепцію «підвищеного стандарту доказування», яка не впливає з тексту закону та фактично створює нову норму права, що виходить за межі розумного суддівського розсуду.

15

У чинному Господарському процесуальному кодексі України з 2019 р. існує лише один стандарт доказування — вірогідність доказів. Підвищеного стандарту доказування для процедур банкрутства не передбачено ні в процесуальному кодексі, ні в Кодексі України з питань банкрутства.

Однак у численних судових рішеннях склалась екстенсивна практика посилань на «підвищений стандарт доказування у справах про банкрутство».

Уперше про такий підвищений стандарт Верховний Суд висловився у складі колегії Жукова С. В., головуючого, Огородніка К. М., Пескова В. Г. у Постанові Верховного Суду від 07.10.2020 р. у справі № 914/2404/19¹, пункти 33 та 34:

33. Для унеможливлення загрози визнання судом у справі про банкрутство фіктивної кредиторської заборгованості до боржника, суду слід розглядати заяви з кредиторськими вимогами із застосуванням засад змагальності сторін у справі про банкрутство у поєднанні з детальною перевіркою підстав виникнення грошових вимог кредиторів до боржника, їх характеру, розміру та моменту виникнення.

34. У разі виникнення мотивованих сумнівів сторін у справі про банкрутство щодо обґрунтованості кредиторських вимог, на заявника таких кредиторських вимог покладається обов'язок підвищеного стандарту доказування задля забезпечення перевірки господарським судом підстав виникнення таких грошових вимог, їх характеру, встановлення розміру та моменту виникнення цих грошових вимог.

16

Колегія Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду Банасько О. О., головуючий, Песков В. Г., Погребняк В. Я. розвинула цю ідею у пунктах 45–51 Постанови від 22.12.2022 у справі № 910/14923/20²:

45. Для унеможливлення загрози визнання судом у справі про банкрутство фіктивної кредиторської заборгованості до боржника, суду слід розглядати заяви з кредиторськими вимогами із застосуванням засад змагальності сторін у справі про банкрутство у поєднанні з детальною перевіркою підстав виникнення грошових вимог кредиторів до боржника, їх характеру, розміру та моменту виникнення. У разі виникнення мотивованих сумнівів сторін у справі про банкрутство щодо

¹ Постанова Верховного Суду від 07.10.2020 р. у справі № 914/2404/19. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108653138> (дата звернення 25.02.2026).

² Постанова Верховного Суду від 22.12.2022 р. у справі № 910/14923/20. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108653138> (дата звернення 25.02.2026).

обґрунтованості кредиторських вимог, на заявника таких кредиторських вимог покладається обов'язок підвищеного стандарту доказування задля забезпечення перевірки господарським судом підстав виникнення таких грошових вимог, їх характеру, встановлення розміру та моменту виникнення цих грошових вимог (постанови Верховного Суду від 07.10.2020 у справі № 914/2404/19, від 28.01.2021 у справі № 910/4510/20).

46. Таким чином для запобігання необґрунтованих вимог до боржника та порушень цим прав його кредиторів до доведення обставин, пов'язаних із виникненням заборгованості боржника-банкрута, пред'являються підвищені вимоги.

47. Сутність підвищеного стандарту доказування у справах про банкрутство полягає, зокрема, в такому:

- перевірка обґрунтованості та розміру вимог кредиторів здійснюється судом незалежно від наявності розбіжностей щодо цих вимог між боржником та особами, які мають право заявляти відповідні заперечення, з одного боку, та кредитором, що заявив грошові вимоги до боржника, з іншого боку;
- при визнанні вимог кредиторів у справі про банкрутство слід виходити з того, що визнаними можуть бути лише вимоги, щодо яких подано достатні докази наявності та розміру заборгованості;
- під час розгляду заяви кредитора з грошовими вимогами до боржника у справі про банкрутство визнання боржником або арбітражним керуючим обставин, якими кредитор обґрунтовує свої вимоги (частина перша статті 75 ГПК України), саме по собі не звільняє іншу сторону від необхідності доведення таких обставин в загальному порядку.

48. Заявлені у справі про банкрутство грошові вимоги можуть підтверджуватися первинними документами (угодами, накладними, рахунками, актами виконаних робіт тощо), що свідчать про цивільно-правові відносини сторін та підтверджують заборгованість боржника перед кредитором, або рішенням юрисдикційного органу, до компетенції якого віднесено вирішення такого спору (висновки наведені у постановках Верховного Суду від 20.06.2019 у справі № 915/535/17, від 25.06.2019 у справі № 922/116/18, від 15.10.2019 у справі

№ 908/2189/17, від 10.02.2020 у справі № 909/146/19, від 27.02.2020 у справі № 918/99/19).

49. Розглядаючи кредиторські вимоги суд в силу приписів статей 45–47 КУзПБ має належним чином дослідити сукупність поданих заявником доказів (договори, накладні, акти, судові рішення, якими вирішено відповідний спір тощо), перевірити їх, надати оцінку наявним у них невідповідностям (за їх наявності), та аргументам, запереченням щодо цих вимог з урахуванням чого з'ясувати чи є відповідні докази підставою для виникнення у боржника грошового зобов'язання (див. висновок, викладений у постановах Верховного Суду від 10.02.2020 у справі № 909/146/19, від 27.02.2020 у справі № 918/99/19, від 29.03.2021 у справі № 913/479/18).

50. Системний аналіз цих приписів засвідчує, що законодавцем у справах про банкрутство обов'язок доказування обґрунтованості вимог кредитора певними доказами покладено на заявника грошових вимог, а предметом розгляду в цьому випадку є вирішення питання про належне документальне підтвердження цих вимог кредитором-заявником. Запроваджений законодавцем підвищений стандарт доказування у справах про банкрутство для кредиторів приводить у випадку ненадання заявником-кредитором сукупності необхідних документів на обґрунтування своїх вимог до прийняття рішення судом про відмову у визнанні таких вимог та включенні їх до реєстру вимог кредиторів. Надані кредитором докази мають відповідати засадам належності (стаття 76 ГПК України), допустимості (стаття 77 ГПК України), достовірності (стаття 78 ГПК України) та вірогідності (стаття 79 ГПК України).

51. Правовий висновок про обґрунтованість відмови суду у визнанні грошових вимог до боржника внаслідок неподання заявником належних і достатніх документальних доказів відповідного зобов'язання при поданні заяви про визнання таких вимог сформульовано Верховним Судом, зокрема, у постановах від 23.04.2019 у справі № 910/21939/15, від 28.07.2020 у справі № 904/2104/19. Така судова практика є сталою, адже сформована як при застосуванні статті 25 За-

кону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», так і – статті 45 КУзПБ.

Тобто Верховний Суд сформував позицію, що «на заявника кредиторських вимог покладається обов'язок підвищеного стандарту доказування», а «визнаними можуть бути лише вимоги, щодо яких подано достатні докази наявності та розміру заборгованості». Така практика сформована при застосуванні судами статті 45 КУзПБ.

Крізь яку б призму не читати статтю 45 КУзПБ, там можна знайти дуже мало про докази:

1. Конкурсні кредитори за вимогами, що виникли до дня відкриття провадження у справі про банкрутство, зобов'язані подати до господарського суду письмові заяви з вимогами до боржника, а також документи, що їх підтверджують (ч. 1 ст. 45 КУзПБ).
2. До заяви в обов'язковому порядку додаються докази сплати судового збору, докази надсилання копії заяви боржнику і розпоряднику майна, а також документи, що підтверджують грошові вимоги до боржника (абз. 2 ч. 3 ст. 45 КУзПБ).

19

У всьому тексті КУзПБ слово з коренем «достатн-» уживається 22 рази, і в кожному випадку – виключно у значенні недостатності коштів чи майна, але жодного разу не стосується достатності доказів або стандарту доказування.

Наведені дві згадки документів, що підтверджують вимоги до боржника, неможливо витлумачити у складний підвищений стандарт доказування з описом його багатоконпонентної сутності та добавлянням вимоги «достатності» доказів. Надавши таке тлумачення ст. 45 КУзПБ, Верховний Суд фактично створив нову норму права, яка прямо суперечить статті 79 ГПК України.

Словосполучення «підвищений стандарт доказування» є в КУзПБ. У разі ініціювання боржником процедури превентивної реструктуризації стосовно боржника, щодо якого наявні обставини, передбачені частиною шостою

статті 34 цього Кодексу, на такого боржника покладається обов'язок підвищеного стандарту доказування щодо перспективності виконання плану превентивної реструктуризації (ч. 6 ст. 33-1 КУзПБ). Якби законодавець мав на меті покласти на заявника кредиторських вимог «підвищений стандарт доказування», то зробив би це хоча б так незграбно, як у ч. 6 ст. 33-1 КУзПБ щодо боржника. Незграбно, тому що зовсім не зрозуміло, який саме стандарт доказування покладено обов'язком на боржника. Достатність доказів? Поза розумним сумнівом?

Може скластись хибна думка, що судді, які вбачають «підвищений стандарт доказування» у статті 45 КУзПБ, не зовсім розуміють, що таке стандарти доказування та які з них є підвищеними, чи може пропустили зміну достатності доказів у ГПК України на вірогідність. Таку небезпечну думку спростовує детальний і хрестоматійний з посиланням на практику ЄСПЛ опис стандартів доказування у Постанові Верховного Суду від 25.06.2020 р. у справі № 924/233/18, де у складі колегії суддів були ті самі Банасько О. О. як головуєчий і Песков В. Г.³:

66. Важливим елементом змагальності процесу є стандарти доказування — спеціальні правила, яким суд має керуватися при вирішенні справи. Ці правила дозволяють оцінити, наскільки вдало сторони виконали вимоги щодо тягаря доказування і наскільки вони змогли переконати суд у своїй позиції, що робить оцінку доказів більш алгоритмізованою та обґрунтованою.

67. На сьогодні у праві існують такі основні стандарти доказування: «баланс імовірностей» (balance of probabilities) або «перевага доказів» (preponderance of the evidence); «наявність чітких та переконливих доказів» (clear and convincing evidence); «поза розумним сумнівом» (beyond reasonable doubt).

³ Постанова Верховного Суду від 25 червня 2020 року у справі № 924/233/18. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90205664> (дата звернення 25.02.2026).

68. 17.10.2019 набув чинності Закон України № 132-IX від 20.09.2019 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо стимулювання інвестиційної діяльності в Україні», яким було, зокрема змінено назву статті 79 ГПК з «Достатність доказів» на нову – «Вірогідність доказів» та викладено її у новій редакції, фактично впровадивши в господарський процес стандарт доказування «вірогідності доказів».

69. У рішенні Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) у справі «Brualla Gomez de La Torre v. Spain» від 19.12.1997 наголошено про загальновизнаний принцип негайного впливу процесуальних змін на позови, що розглядаються.

70. Стандарт доказування «вірогідності доказів», на відміну від «достатності доказів», підкреслює необхідність співставлення судом доказів, які надає позивач та відповідач. Тобто, з введенням в дію нового стандарту доказування необхідним є не надати достатньо доказів для підтвердження певної обставини, а надати їх саме ту кількість, яка зможе переважити доводи протилежної сторони судового процесу.

71. Відповідно до статті 79 ГПК України наявність обставини, на яку сторона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень, вважається доведеною, якщо докази, надані на підтвердження такої обставини, є більш вірогідними, ніж докази, надані на її спростування. Питання про вірогідність доказів для встановлення обставин, що мають значення для справи, суд вирішує відповідно до свого внутрішнього переконання.

72. Тлумачення змісту цієї статті свідчить, що нею покладено на суд обов'язок оцінювати докази, обставини справи з огляду на їх вірогідність, яка дозволяє дійти висновку, що факти, які розглядаються, скоріше були (мали місце), аніж не були.

73. Слід зауважити, що Верховний Суд у ході касаційного перегляду судових рішень неодноразово звертався загалом до категорії стандарту доказування та відзначав, що принцип змагальності забезпечує повноту дослідження обставин справи. Цей принцип передбачає покладання тягаря доказування на сторони. Одночасно цей принцип не передбачає

обов'язку суду вважати доведеною та встановленою обставину, про яку сторона стверджує. Така обставина підлягає доказуванню таким чином, аби задовольнити, як правило, стандарт переваги більш вагомих доказів, тобто коли висновок про існування стверджуваної обставини з урахуванням поданих доказів видається більш вірогідним, ніж протилежний (постанови Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 02.10.2018 у справі № 910/18036/17, від 23.10.2019 у справі № 917/1307/18, від 18.11.2019 у справі № 902/761/18, від 04.12.2019 у справі № 917/2101/17).

74. Аналогічний стандарт доказування застосовано Великою Палатою Верховного Суду у постанові від 18.03.2020 у справі № 129/1033/13-ц (провадження № 14-400цс19).

75. Такий підхід узгоджується з судовою практикою Європейського суду з прав людини, юрисдикція якого поширюється на всі питання тлумачення і застосування Конвенції (пункт 1 статті 32 Конвенції). Так, зокрема, у рішенні 23.08.2016 у справі «Дж. К. та інші проти Швеції» («J. K. AND OTHERS v. SWEDEN») ЄСПЛ наголошує, що «у країнах загального права у кримінальних справах діє стандарт доказування “поза розумним сумнівом” (“beyond reasonable doubt”). Натомість, у цивільних справах закон не вимагає такого високого стандарту; скоріше цивільна справа повинна бути вирішена з урахуванням “балансу вірогідностей”. ...Суд повинен вирішити, чи являється вірогідність того, що на підставі наданих доказів, а також правдивості тверджень заявника, вимога цього заявника заслуговує довіри».

76. Схожий стандарт під час оцінки доказів застосовано у рішенні ЄСПЛ від 15.11.2007 у справі «Бендерський проти України» («BENDERSKIY v. Ukraine»), в якому суд, оцінюючи фактичні обставини справи, звертаючись до балансу вірогідностей, вирішуючи спір, виходив з того, що факти, встановлені у експертному висновку, є більш вірогідними за інші докази.

Узагальнюючи підхід до стандарту доказування під впливом практики, Європейський суд з прав людини, К. М. Пільков слушно зазначає: «...значною мірою під

впливом практики ЄСПЛ у вітчизняній судовій практиці поступово утверджуються такі важливі ідеї: (1) неприпустимість встановлення судом надзвичайного і заздалегідь недосяжного стандарту доказування як такого, що призводить до порушення права на справедливий суд; (2) необхідність застосовувати у цивільних (господарських) справах стандарт нижчий, ніж у кримінальних провадженнях. При цьому стандарт доказування визначається в тому числі з урахуванням специфіки обставини, яку належить довести, а стандарт переваги доказів слід визнати таким, що застосовується до встановлення фактів у цивільних та господарських справах як правило»⁴. Висновування «підвищеного стандарту доказування» у справах про банкрутство не відповідає таким ідеям.

У Рішенні від 06.02.2025 у справі «Ukrkava, TOV v. Ukraine» № 10233/20⁵ ЄСПЛ проаналізував прояви суддівського активізму у Верховному Суді та відзначив у п. 44, серед іншого, що «це суперечило б принципу правової визначеності, закріпленому в Конвенції, якби національні суди могли приймати рішення всупереч закону і таким чином непередбачувано тлумачити положення національного законодавства, ґрунтуючись на абстрактному твердженні поза будь-яким розумним суддівським розсудом» (див., *mutatis mutandis*, рішення від 9.04.2013 у справах «Anđelković v. Serbia», № 1401/08, п. 27, та від 19.11.2020 «Pantolon v. Croatia», № 2953/14, п. 52).

23

⁴ Пільков К. М. Стандарт доказування як складова забезпечення права на справедливий суд. Імплементация міжнародних стандартів у цивільне та господарське судочинство України : зб. матеріалів II наук.-практ. круглого столу (м. Київ, 17 трав. 2019 р.) / наук. ред. В. І. Бобрик. Київ : НДІ приватного права і підприємництва ім. акад. Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2019. С. 54.

⁵ Case of UKRKAVA, TOV v. Ukraine, no. 10233/20, § 44, 06 February 2025. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-241576> (дата звернення 25.02.2026).

Тлумачення статті 45 КУзПБ як такої, що покладає на кредиторів обов'язок підвищеного стандарту доказування своїх вимог, є абстрактним та поза будь-яким розумним суддівським розсудом. Обґрунтування такого тлумачення «унемоżliвленням загрози визнання судом у справі про банкрутство фіктивної кредиторської заборгованості до боржника» також не витримує критики.

Як зазначається в Законодавчому посібнику з питань права неплатоспроможності ЮНСІТРАЛ, у законодавствах про неплатоспроможність простежується чітка тенденція до спрощення процедур визнання вимог кредиторів, що проявляється насамперед у покладанні на кредиторів обов'язку подання та доведення своїх вимог⁶. Кредитори мають підтвердити розмір і підстави вимоги, а також будь-який заявлений пріоритет чи забезпечення, однак у низці юрисдикцій допускається визнання вимог без їх формального доведення, якщо арбітражний керуючий може встановити їх на підставі бухгалтерських записів боржника⁷. Такий механізм дозволяє зменшити формальні бар'єри та прискорити процедуру, особливо коли вимоги не оспорується. Водночас спрощення процедур неминує підвищує ризики зловживань, що зумовлює потребу в чітких законодавчих запобіжниках: праві арбітражного керуючого вимагати додаткові докази, можливості відхилення недостатньо підтверджених вимог, а також у встановленні відповідальності за подання неправдивих або необґрунтованих вимог, на чому прямо наголошує UNCITRAL⁸. Таким чином, ефективне законодавство про неплатоспроможність має одночасно оптимізу-

24

⁶ UNCITRAL. *Legislative Guide on Insolvency Law*. Part Two: Core Provisions. Chapter IV: Claims and Their Verification. Section B(ii), para. 17. United Nations, 2005.

⁷ Там само, para. 18.

⁸ Там само, para. 20.

вати процес перевірки вимог і забезпечувати дієві санкції проти кредиторів, які зловживають процедурою.

ГПК України містить як правила аналізу та визнання вимог арбітражним керуючим, так і стандарт доказування, баланс імовірностей (вірогідність доказів), так і інструменти для суду на випадок зловживання правами. Наприклад, подання завідомо безпідставного позову, позову за відсутності предмета спору або у спорі, який має очевидно штучний характер, визнається зловживанням правами (п. 3 ч. 2 ст. 43 ГПК України).

Оскільки справи про неплатоспроможність є колективними і рішення щодо окремих вимог впливають на весь корпус кредиторів, може справді здатись, що стандарт доказування мав би бути вищим за вірогідність (перевагу) доказів. Однак у своїй праці «Право неплатоспроможності» Іан Ф. Флетчер⁹ у контексті різних процедур банкрутства згадує лише один цивільний стандарт доказування — balance of probabilities (баланс ймовірностей). Фінч і Мілман¹⁰ підкреслюють, що розгляд справ про неплатоспроможність вимагає більш переконливих і краще документованих доказів, особливо коли вимоги можуть завдати шкоди іншим кредиторам, але, як і інші вчені, не вказують на застосування підвищеного стандарту доказування.

Жодної законодавчої підстави для існування «підвищеного стандарту доказування» у справах про банкрутство в Україні не існує. Господарський процесуальний кодекс України містить лише один стандарт — вірогідність доказів, який застосовується у всіх категоріях господарських спорів, включно з неплатоспроможністю. Кодекс України з процедур банкрутства також не містить жодної норми,

⁹ Fletcher Ian F. *The Law of Insolvency*. 5th ed. London : Sweet & Maxwell, 2017.

¹⁰ Finch Vanessa, David Milman. *Corporate Insolvency Law: Perspectives and Principles*. 3rd ed. Cambridge : Cambridge University Press, 2017.

яка б встановлювала спеціальний або підвищений стандарт доказування для кредиторських вимог. Єдиний випадок використання терміна «підвищений стандарт доказування» — ч. 6 ст. 33-1 КУзПБ — стосується боржника у процедурі превентивної реструктуризації та не має жодного відношення до кредиторів і ніяк не деталізований щодо його змісту.

26 Попри це, у судовій практиці з'явилася і почала поширюватися концепція «підвищеного стандарту доказування» для кредиторів, яка була вперше сформульована у постанові Верховного Суду від 07.10.2020 у справі № 914/2404/19, а згодом деталізована у постанові від 22.12.2022 у справі № 910/14923/20. Фактично суд створив багатокомпонентну конструкцію, яка жодним чином не впливає з тексту ст. 45 КУзПБ і суперечить ст. 79 ГПК України. Така судова нормотворчість виходить за межі тлумачення закону та створює ризик порушення права на справедливий суд через встановлення недосяжного або надмірного доказового тягаря, що не відповідає практиці ЄСПЛ. У практиці автора траплялися випадки, коли арбітражний керуючий відмовляв у визнанні вимог іноземної юридичної особи з мотивуванням, що, «враховуючи підвищений стандарт доказування у банкрутстві, наданих доказів недостатньо через відсутність актів приймання-передачі робіт». При цьому юристи іноземної компанії ставили запитання: що взагалі мається на увазі під актами приймання-передачі робіт і чому недостатніми є численні інші докази, як-от інвойси, часткові оплати, митні декларації, сертифікати готового до використання внаслідок ремонту обладнання, листування?

Порівняльний аналіз також не підтверджує існування підвищеного стандарту доказування у справах про неплатоспроможність. Як зазначають Флетчер, Фінч і Мілман, у банкрутстві застосовується звичайний цивільний стандарт — *balance of probabilities*. Через колективний харак-

тер процедури суди можуть здійснювати у спірних ситуаціях суворіший доказовий контроль, вимагати краще документованих доказів та менше толерувати невизначеність. Це не зміна стандарту доказування, а посилення інтенсивності його застосування. Саме таку модель пропонує і Законодавчий посібник ЮНСІТРАЛ: спрощення процедур визнання вимог кредиторів, поєднане з ефективними запобіжниками проти зловживань, включно з відповідальністю за подання неправдивих вимог.

Отже, висновок є однозначним: у справах про банкрутство в Україні суди повинні застосовувати стандарт вірогідності доказів, а не такий продукт свавільного суддівського активізму, як «підвищений стандарт доказування».

Заїка Юрій Олександрович,
доктор юридичних наук, професор,
головний науковий співробітник
Науково-дослідного інституту
приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України

<http://orcid.org/0000-0003-1946-3171>

БАЛАНС ПРИВАТНИХ ТА ДЕРЖАВНИХ ІНТЕРЕСІВ ПРИ ПРИМУСОВОМУ ВИЛУЧЕННІ ЖИТЛА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

***Анотація.** Досліджується правовий механізм балансування приватного права особи на житло з потребами національної безпеки. Правомірність примусового відчуження майна залежить від суворого дотримання принципу пропорційності та гарантування справедливої компенсації власнику. Обґрунтовується необхідність посилення правового захисту власників житла через встановлення чітких критеріїв примусового відчуження, як-от відсутність альтернативних засобів досягнення мети та врахування фактичного використання нерухомості власником. Застосування реквізиції майна для задоволення соціальних потреб порушує принцип пропорційності, а наявність воєнного стану не звільняє державу від обов'язку доводити виняткову суспільну необхідність кожного втручання.*

У системі цивільного права примусове відчуження майна виступає окремим інститутом, що поєднує процедурні аспекти вилучення та систему державних гарантій інтересів власника майна. У воєнний час цей інститут набуває виняткового значення, оскільки за певних умов дозволяє втручання у приватну сферу.

З урахуванням практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), обмеження задекларованих прав осіб вимагає від держави суворого дотримання принципу пропорційності та обґрунтування суспільної необхідності. Ключовим викликом є забезпечення прав фізичних осіб на житло.

Правовим підґрунтям примусового вилучення майна є ч. 5 ст. 41 Конституції України, закони України «Про правовий режим воєнного стану» та «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану», де передбачена можливість примусового відчуження майна в умовах правового режиму воєнного стану.

Реалізація повноважень, передбачених ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», повинна ґрунтуватися на балансі між публічними інтересами та недоторканністю приватної власності, що відповідає міжнародним стандартам правосуддя.

Надзвичайний характер цього інституту зумовлений тим, що вилучення майна здійснюється за відсутності будь-яких протиправних дій з боку власника, які за загальним правилом могли б бути підставою для обмеження його прав. Позбавлення житла є одним із найбільш істотних втручань у права фізичної особи. У практиці ЄСПЛ неодноразово наголошується, що для виправдання такого втручання держава зобов'язана довести його законність, пропорційність і дотримання справедливого балансу між інтересами суспільства та правами власника.

Огляд положень ч. 5 ст. 41 та ст. 64 Конституції України, статей 317, 319, ч. 3 ст. 321, ч. 2 ст. 353 Цивільного кодексу України, Закону України «Про правовий режим воєнного стану» та Закону України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» дає підстави для висновку, що право на мирне володіння майном може

бути обмежене лише як виняток — із мотивів суспільної необхідності, на підставі та в порядку, прямо встановлених законом.

Необхідно розмежовувати «інтерес суспільний» та «інтерес державний». Перший слугує потребам певної групи (громади: селищної, районної, міської) або певним корпоративним інтересам.

Державний інтерес задовольняє інтерес держави взагалі, інтереси національної безпеки, тобто для його задоволення не має практичного значення місцезнаходження майна, яке потрібно примусово вилучати у власника ¹.

Встановлення оптимального співвідношення приватного, суспільного та державного інтересів — одне із найголовніших завдань правової держави.

30 Так, у п. 4 ст. 4 Закону України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» визначено особливості примусового вилучення рухомого майна, яке використовується або може використовуватися для забезпечення діяльності підприємств оборонно-промислового комплексу України, за умови існування загрози його тимчасової окупації та розташування не більш як за 30 кілометрів від району ведення воєнних (бойових) дій ².

Процедура реквізиції рухомого майна є надмірно формалізованою та складною. В умовах режиму воєнного стану може виникнути гостра потреба у транспортних засобах для оперативної евакуації поранених і хворих, перевезення військовослужбовців, боєприпасів та медика-

¹ Скрипник В. Л. Захист інтересів власника при примусовому припиненні права власності : монографія. Кременчук : Щербатих О. В., 2018. С. 84.

² Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану : Закон України від 17 травня 2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4765-17#Text>.

ментів. У районах ведення бойових дій дотримання загальної процедури не завжди є можливим, що зумовлює потребу в запровадженні спрощеного порядку вилучення транспортних засобів.

Щодо нерухомого майна, то особливості його вилучення у законі відсутні. Є лише норма загального характеру (ч. 2 ст. 4 Закону), в якій зазначено, що у місцевостях, де ведуться бойові дії, примусове відчуження або вилучення майна здійснюється за загальним правилом за рішенням військового командування без погодження з відповідними державними адміністраціями чи виконавчими органами місцевої влади. Перелік територій, на яких ведуться (велися) бойові дії, затверджений Міністерством з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України, і постійно змінюється³.

Водночас порядок і підстави примусового вилучення нерухомості, зокрема житла, з огляду на його цільове призначення і особливу цінність для фізичних осіб, потребують додаткової правової регламентації.

31

Так, неоднозначним убачається рішення одного із районних судів, яким відмовлено у задоволенні позовних вимог власнику про витребування із чужого незаконного володіння 20 квартир у місті Києві, які були вилучені у нього за наказом одного із підрозділів Міністерства оборони України. Вилучені квартири планувалося включити до фонду службового житла та розподілити між військовослужбовцями, які беруть безпосередню участь у бойових діях⁴.

³ Перелік територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією. Наказ Міністерства розвитку громад і територій України від 28.02.2025. № 376. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0380-25#Text>.

⁴ Рішення Києво-Святошинського районного суду Київської області від 09.07.2024 р. Справа 369/2600/23. URL: <https://youcontrol.com.ua/ru/catalog/court-document/120279828/>.

Сам факт існування надзвичайних обставин, у тому числі запровадження воєнного стану, не легітимізує будь-яке втручання у право власності та не звільняє суб'єкта владних повноважень від обов'язку діяти виключно в межах суспільної необхідності.

Примусове вилучення об'єктів права власності для задоволення інтересів у соціальній, культурній, освітній чи корпоративній сферах виходить за межі законодавчо визначеної мети реквізиції, порушує баланс інтересів власника та публічної влади і не відповідає принципу пропорційності.

Власник житла є менш захищеною стороною по відношенню до військової адміністрації чи органів влади, враховуючи даний факт при правозастосуванні, що зумовлює необхідність ретельної регламентації умов примусового вилучення житла, яке належить фізичній особі.

32 Примусове вилучення житла можливо виключно для задоволення державних інтересів з обґрунтованою необхідністю вилучення саме конкретного об'єкта та відсутністю альтернативних механізмів забезпечення державного інтересу і неможливості досягнення цієї мети менш обтяжливими засобами.

До критеріїв визначення пріоритетності вилучення об'єктів житлового фонду доцільно віднести фактичне невикористання житла власником протягом тривалого часу (наприклад, понад шість місяців), а також наявність (відсутність) у його сім'ї іншої нерухомості. Зазначені положення потребують нормативного закріплення.

Іванченко Едуард Пилипович,
кандидат юридичних наук,
науковий співробітник
Науково-дослідного інституту приватного
права і підприємництва імені академіка
Ф. Г. Бурчака НАПрН України

<https://orcid.org/0009-0006-2669-8592>

МИТНА БРОКЕРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ В УМОВАХ ЗМІН ДО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Анотація. У тезах доповіді досліджено митну брокерську діяльність в умовах змін до законодавства України. Скасування Господарського кодексу України та перспективи прийняття нового Митного кодексу України потребують системного розв'язання питання у контексті очікуваного переговорного процесу з інститутами та державами – членами Європейського Союзу (ЄС) щодо набуття Україною членства в ЄС, а також у контексті необхідності забезпечення безперервного митного контролю та оформлення товарів і транспортних засобів комерційного призначення, що переміщуються через митний кордон України. В дослідженні доводиться, що прийняття окремого нормативно-правового акта на законодавчому рівні щодо регулювання митної брокерської діяльності цілком відповідає економічним інтересам держави, сприяє модернізації митного законодавства України та набуває своєї подальшої правової реалізації з урахуванням принципу національної юридичної ідентичності у процесі євроінтеграційної стратегії в умовах правового режиму воєнного стану, а також у період післявоєнної відбудови.

33

Суттєві зміни у законодавстві, які регулюють митну брокерську діяльність, у першу чергу обумовлені виконанням вимог міжнародних стандартів, що передбачає

адаптацію національних норм до загальновизнаних і встановлених світових правил із дотриманням принципів демократії, прав людини, соціально-економічної безпеки та інших обов'язкових умов відповідно до норм міжнародного права. У прийнятті рішень щодо доцільності внесення змін до чинного законодавства з митної брокерської діяльності основними вирішальними чинниками є осмислення обґрунтованості запровадження цих змін із позицій логіки та стратегічного розуміння майбутніх правових наслідків (не завжди позитивних) задля отримання позитивного результату як для суб'єктів підприємницької діяльності (суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності, митні брокери, міжнародні перевізники тощо), так і для держави з метою гарантування збереження її економічної стабільності та безпеки.

Митна брокерська діяльність в умовах скасування Господарського кодексу України ¹ у зв'язку з ухваленням Закону України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб» від 9 січня 2025 р. № 4196-IX ², як вид підприємницької діяльності, передбачувано може зазнавати на собі певних негативних правових наслідків. Передусім це пов'язано з господарсько-правовою діяльністю митного брокера, здійснення якої напряду впливає на виконання його функціональних обов'язків та може призвести до недотримання та/або неналежного дотримання митних процедур і формальностей з боку митного брокера при де-

¹ Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>.

² Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб : Закон України від 9 січня 2025 року № 4196-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4196-20#Text>.

кларуванні товарів з пред'явленням митному органу для здійснення митного контролю та оформлення на підставі договору про надання митних посередницьких послуг.

Ба більше, Україна у рамках своїх зобов'язань за Угодою про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (Угода про асоціацію)³, щодо адаптації національного законодавства до права ЄС, передусім, у частині наближення митного законодавства України до митного законодавства ЄС, згідно з Додатком XV до Угоди про асоціацію та з урахуванням необхідності забезпечення відповідності критеріям країни — кандидата на вступ до ЄС має забезпечити надійний та безперебійний процес митного контролю та оформлення товарів і транспортних засобів комерційного призначення, що переміщуються через митний кордон України з дотриманням європейських норм та стандартів.

Пріоритетним напрямом модернізації митного законодавства як загалом, так і в частині належного врегулювання митної брокерської діяльності є розроблення та ухвалення нового Митного кодексу України, щодо якого наразі триває нормотворча робота. Слід зазначити, що, відповідно до попереднього практичного досвіду, при прийнятті чергового нового Митного кодексу України (за часів незалежності України вже четвертий) існують певні ризики щодо виконання його положень на початку введення в дію. Тому законодавцю та органам державної влади, задіяним у процесі митного контролю та оформлення товарів, слід заздалегідь врахувати усі непередбачувані обставини, які можуть виникнути у процесі вико-

³ Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27 червня 2014 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text.

нання нового митного законодавства, передбачивши перехідні положення до Митного кодексу України, своєчасно прийняті підзаконні нормативно-правові акти та відповідні роз'яснення щодо їх виконання.

На офіційному сайті Державної митної служби України (Держмитслужби) зазначено: «Системна співпраця Державної митної служби України та Програми ЄС з підтримки управління державними фінансами (EU4PFM), спрямована на впровадження реформ у митній сфері, необхідних для вступу України до Євросоюзу, продовжиться у 2026 році. Через EU4PFM Європейський Союз також і надалі надаватиме Держмитслужбі екстрену допомогу, пов'язану з потребами воєнного часу.

У 2025 році митною службою було досягнуто низки важливих результатів, зокрема з допомогою проекту, у контексті підготовки України до вступу в ЄС, які матимуть свій розвиток у 2026 р., зокрема:

- розроблено проект нового Митного кодексу України на основі Митного кодексу ЄС. Пріоритет 2026 року – фіналізація документа, його ухвалення, а також підготовка підзаконних нормативно-правових актів та ІТ систем, необхідних для набуття чинності Митним кодексом;
- отримано позитивну оцінку скрінінгового звіту щодо відповідності українського законодавства нормам ЄС за розділом 29 “Митний союз”. За результатами оцінювання Україна отримала високі бали, а також чіткі рекомендації, зокрема щодо надання Держмитслужбі статусу правоохоронного органу;
- триває процес імплементації заходів, передбачених Національною стратегією доходів – 2030»⁴.

⁴ Держмитслужба та Програма ЄС EU4PFM продовжать у 2026 році співпрацю для приєднання України до європейського Митного союзу. Державна митна служба України. URL: <https://customs.gov.ua/news/zagalne-20/post/derzhmitsluzhba-ta-programa-ies-eu4pfm-prodovzhat-u-2026-rotsi-spivpratsiu-dlia-priiednannia-ukrayini-do-ievropeiskogo-mitnogo-soiuzu-2638>.

З огляду на те, що робота над новою редакцією Митного кодексу України практично перебуває на фінальній стадії та є проміжним етапом до повного застосування Митного кодексу ЄС, митна брокерська діяльність потребує окремого правового врегулювання шляхом модернізації законодавства, яке не повинно обмежуватись тільки митним законодавством. Доречно зазначити, що, крім норм митного права, митна брокерська діяльність регулюється нормами цивільного, фінансового, господарського, екологічного, транспортного та іншими нормами права. Глава 59 «Митна брокерська діяльність», яка містить статті 416–419 Митного кодексу України⁵, має стосунок тільки до державного (адміністративного) регулювання митної брокерської діяльності з боку Держмитслужби. Таким чином, законотворча робота тільки над новою редакцією Митного кодексу України, без урахування інших сфер діяльності митного брокера, не гарантує вирішення усіх питань з належного врегулювання митної брокерської діяльності.

37

Функціональна зумовленість митної посередницької діяльності полягає у оптимізації та спрощенні митних процедур, що, своєю чергою, призводить до зменшення часових і ресурсних витрат як для суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, так і митних брокерів. Україн важливо мінімізувати ризики у роботі митного брокера упродовж перехідного періоду, пов'язаного зі скасуванням Господарського кодексу України та запровадженням нового Митного кодексу України, який відбувається під час дії правового режиму воєнного стану. У цей час від митних брокерів вимагається своєчасне та професійне надання послуг із митного декларування товарів першої необхід-

⁵ Митний кодекс України : Закон України від 13 березня 2012 року № 4495. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text>.

ності, зокрема і тих, які надходять на митну територію України як гуманітарна та військова допомога.

Прийняття окремого нормативно-правового документа на законодавчому рівні з урахуванням принципу національної юридичної ідентичності з метою поєднання усіх напрямів діяльності митних брокерів дозволить системно та комплексно вирішити питання щодо підвищення якості надання митних посередницьких послуг, сприяння зовнішньоекономічній діяльності, уникнення дублювання функцій органів державної влади, усунення корупційних ризиків і прискорення процесу митного контролю та оформлення товарів як в умовах правового режиму воєнного стану, так і в період післявоєнної відбудови.

Ілюшик Олена Миколаївна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри медичного права
ДНП «Львівський національний університет
імені Данила Галицького»

<https://orcid.org/0000-0002-4619-5785>

ЗНАЧЕННЯ РІШЕНЬ ЄСПЛ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ ГРОМАДЯН В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Анотація. У роботі досліджуються роль та місце рішень Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) у системі захисту прав і законних інтересів громадян України. Зауважено, що практика ЄСПЛ є не лише джерелом права, а й дієвим інструментом адаптації правової системи України до вимог Європейського Союзу. На основі аналізу наукових публікацій та аналізу щорічних звітів ЄСПЛ встановлено, що в умовах євроінтеграції саме рішення ЄСПЛ виступають індикатором відповідності національної правової системи європейським цінностям.

39

В умовах євроінтеграції питання забезпечення та захисту прав та інтересів громадян є чи не найважливішим. А серед ключових інструментів забезпечення належного захисту прав та інтересів важливе місце посідають рішення Європейського суду з прав людини. Саме вони забезпечують приведення національного законодавства у відповідність до європейських стандартів. На цьому слушно наголосив Ігнатенко І. О., зазначивши, що правові позиції ЄСПЛ в Україні набули властивостей повноцінного джерела права, а наукові дискусії щодо їх віднесення до джерел права в Україні майже вичерпані в умовах євроінте-

гравції та невідкладної потреби системного відновлення прав і свобод людини, порушених через російську агресію. Правові позиції, викладені в рішеннях ЄСПЛ, мають нормативний характер. Вони містять нові норми права, отож надають безпосередній матеріал для нормотворчості на національному рівні. Україна зобов'язана виконувати рішення ЄСПЛ, що вимагає вжиття як індивідуальних заходів щодо реалізації правових позицій (у ході правозастосування), так і загальних заходів їх закріплення в чинному законодавстві (в процесі нормотворчості). Крім того, врахування практики ЄСПЛ є невід'ємною складовою інтеграції до європейського правового простору та забезпечення прав людини. Врахування правових позицій ЄСПЛ як повноцінного джерела права сприяє впровадженню європейських стандартів у національну правову систему¹.

40

Підтвердженням важливості визнання юрисдикції Європейського суду з прав людини для формування національної правозастосовної практики є обговорення 30-річного досвіду імплементації Європейської конвенції з прав людини в національний правопорядок в грудні 2025 року у Верховному Суді. Суддя Європейського суду з прав людини Микола Гнатовський слушно звернув увагу на системний вплив практики ЄСПЛ на розвиток правової системи України протягом 30 років членства в Раді Європи. Він також зазначив, що діалог між ЄСПЛ і українською судовою владою — це основа для успішної імплементації Конвенції й того, щоб утвердити Україну як європейську державу, яка всерйоз сприймає спільну європейську правову і конституційну традицію².

¹ Ігнатенко І. О. Правові позиції європейського суду з прав людини як джерело права в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 1. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/324058/314146> (дата звернення: 23.02.2026).

² У ВС обговорили 30-річний досвід імплементації Європейської конвенції з прав людини в національний правопорядок, а

Протягом багатьох років актуальність Суду не спадає, а навпаки зростає. ЄСПЛ сьогодні став надійним інструментом захисту прав громадян, які втратили надію на справедливість у своїй державі. Україна входить до п'ятірки країн із найбільшою кількістю звернень до Європейського суду з прав людини. Наприклад, станом на 2024 рік, за словами судді ЄСПЛ від України Миколи Гнатівського, до ЄСПЛ надійшло майже 8 тисяч заяв від України, які стосуються порушення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі — Конвенція). «Загалом скарги громадян України достатньо типові, вони стосуються тих самих системних проблем, які не розв'язуються десятиліттями. Є, наприклад, велика системна проблема умов тримання під вартою та умов у пенітенціарних установах. Багато заяв на цю тему надходило і надходить, їхня кількість збільшується», — зазначив Гнатівський. Відтак додав, що в Україні залишаються проблеми, пов'язані з тривалістю судового провадження, як у цивільних, так і в кримінальних справах. Є проблеми з тривалістю тримання під вартою, з належним обґрунтуванням рішення про взяття та про продовження тримання особи під вартою тощо. Традиційними є скарги, пов'язані з неефективністю розслідування у справах, де йдеться про потенційне порушення права на життя, про заборону катувань та інших видів неналежного поводження з особою, навіть якщо їхня кількість дещо знизилася останнім часом³.

41

також шляхи вдосконалення ефективного діалогу між ЄСПЛ та судовою владою України. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1942418> (дата звернення: 23.02.2026).

³ Гончар Д. В. Вплив рішень ЄСПЛ на захист прав людини: виклики сучасного світу. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, Серія ПРАВО. 2025. Вип. 88, ч. 1. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/05/20.pdf> (дата звернення: 23.02.2026).

У 2025 році Європейський суд з прав людини ухвалив 164 рішення проти України. Більшість із них стосувалася права на ефективний захист, свободу, особисту недоторканність і справедливий суд⁴.

42 Згідно з даними річного звіту ЄСПЛ, за 2025 рік було прийнято 164 рішення щодо України, серед них: 89 рішень – щодо порушення права на ефективний захист (стаття 13 Європейської конвенції з прав людини); 68 рішень – щодо порушення права на свободу та особисту недоторканність (стаття 5 Європейської конвенції з прав людини); 58 рішень – щодо тривалості провадження та права на справедливий суд (стаття 6 Європейської конвенції з прав людини); 42 рішення – щодо заборони катування (стаття 3 Європейської конвенції з прав людини); 34 рішення – щодо порушення права на справедливий суд (стаття 6 Європейської конвенції з прав людини); 21 рішення – щодо захисту права власності (стаття 1 Протоколу 1); 16 рішень – щодо порушення права на повагу до приватного та сімейного життя (стаття 8 Європейської конвенції з прав людини); 11 рішень – щодо заборони катування та порушення права на ефективне розслідування (стаття 3 Європейської конвенції з прав людини); 10 рішень – щодо порушення права на життя та ефективне розслідування (стаття 2 Європейської конвенції з прав людини); 3 рішення – щодо порушення права на свободу зібрань та об'єднання (стаття 11 Європейської конвенції з прав людини); 2 рішення – щодо порушення права на життя (стаття 2 Європейської конвенції з прав людини); по 1 рішенню – щодо порушення свободи думки, совісті і релігії (стаття 9 Європейської конвенції з прав людини), свободи вираження поглядів (стаття 10 Європейської конвен-

⁴ Сайт центру прав людини ZMINA. URL: <https://zmina.info/news/u-2025-roczy-yespl-vynis-164-rishennya-proty-ukrayiny-yakiporushennya-buly-najposhyrenishi/> (дата звернення: 23.02.2026).

ції з прав людини) та права на вільні вибори (стаття 3 першого протоколу). Згідно з цим самим звітом, станом на 31 грудня 2025 р. подано і очікують розгляду 4004 заяви проти України, і серед інших Україна на третьому місці після Туреччини (18 464 заяви) і росії (7177 заяв)⁵.

Рішення Європейського суду з прав людини обов'язкові для виконання державами, які приєдналися до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. В Україні ж є низка проблем, на які вказує ЄСПЛ і які не вирішуються роками.

Водночас на шляху до євроінтеграції виконання рішень суду набуває особливої актуальності. Бо для ЄС рішення Європейського суду з прав людини є важливими сигналами про проблеми з дотриманням прав людини. Також вирішення проблем, на які вказав ЄСПЛ, закладено в дорожні карти трансформацій, які уряд у травні 2025 року затвердив для вступу України до ЄС⁶.

Хоча наша держава перебуває на досить складному етапі, зважаючи на нелегку боротьбу з країною-агресором, усе ж докладають максимум зусиль зі впровадження змін до всієї правової системи, щоб приєднатися до Європейського Союзу. І власне виконання рішень Європейського суду з прав людини звісно ж є одним із багатьох показників для євроінтеграції України.

В умовах воєнного стану, що сьогодні діє в Україні, значення рішень ЄСПЛ в усіх сферах набирає особливої

43

⁵ Річний звіт Європейського суду з прав людини. 2025. URL: <https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/annual-report-2025-eng> (дата звернення: 23.02.2026).

⁶ Маджумдар Ольга. Виконання рішень ЄСПЛ в Україні прискорюється: які проблеми залишаються та чому це важливо для євроінтеграції. Сайт центру прав людини ZMINA. URL: <https://zmina.info/articles/vykonannya-rishen-yespl-v-ukrayini-pryskoryuyetsya-yaki-problemy-zalyshayutsya-ta-chomu-czevazhlyvo-dlya-yevrointegracziyi/> (дата звернення: 23.02.2026).

важливості. Адже саме за таких умов воєнного часу дотримання стандартів прав людини є вкрай вагомим, оскільки у воєнний час правові гарантії забезпечення основних прав та законних інтересів піддаються додатковим випробуванням. Власне, рішення ЄСПЛ є тим важливим інструментом забезпечення належного захисту прав та свобод громадян, є необхідною умовою підтримання правопорядку та виконання зобов'язань України на міжнародній арені. Врахування рішень Європейського суду з прав людини в правовій практиці нашої держави гарантує ефективне імплементація практики ЄСПЛ, а також забезпечить дотримання вимог ЄС для вступу України згідно із затвердженими дорожніми картами трансформацій, й, відповідно, стане запорукою належного захисту прав людини в Україні.

Коваленко Марина Сергіївна,
кандидатка юридичних наук,
доцентка, адвокатка

<https://orcid.org/0000-0003-0153-4613>

ПРИНЦИП НЕДИСКРИМІНАЦІЇ У НОВІЙ РЕДАКЦІЇ ЦИВІЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню принципу недискримінації, як важливої засади рекодифікації цивільного законодавства України в межах законопроекту «Кодекс права приватного». Розглянуто новели щодо розширення переліку захищених ознак особи, захисту права на індивідуальність. Окрему увагу приділено критичному аналізу суперечливих норм у сфері сімейного права. Обґрунтовано, що послідовна імплементація стандартів ЄС та практики ЄСПЛ є необхідною умовою для створення дієвого механізму захисту вразливих груп у сучасному цивільному праві.

45

Сучасний стан цивільного законодавства України характеризується глибокою концептуальною перебудовою, що зумовлена необхідністю гармонізації національної правової системи з європейськими стандартами та вимогами часу. Процес рекодифікації нерозривно пов'язаний із зобов'язаннями України за Угодою про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони ¹.

¹ Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: ратифікована Законом України № 1678-VII від 16.09.2014 р. Офіційний вісник України. 2014. № 75. Ст. 2125.

22 січня 2026 р. у Верховній Раді України було зареєстровано законопроект № 14394, яким запропоновано нову редакцію Цивільного кодексу України (Кодекс права приватного) (далі – проект Кодексу)².

На наше переконання, рекодифікація Цивільного кодексу України, спрямована на подолання залишків радянського правового мислення та впровадження принципів, що відповідають сучасним демократичним цінностям, разом з тим, у проекті прослідковуються положення, що прямо суперечать принципам недискримінації і не відповідають вимогам міжнародного законодавства.

Європейська комісія наголошує, що антидискримінаційне законодавство має базуватися на стандартах ООН та Ради Європи, забезпечуючи не лише формальну рівність, а й реальні засоби захисту та санкції за порушення. Наприклад, у положеннях Рекомендації CM/Rec(2010)5 Комітету Міністрів Ради Європи (2010) щодо заходів боротьби з дискримінацією за ознаками сексуальної орієнтації або гендерної ідентичності неодноразово зазначалось про необхідність забезпечити чітку заборону дискримінації за ознаками сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності³.

Положеннями Загальнополітичної рекомендації Європейської комісії проти расизму та нетерпимості (ЄКРН) № 17 щодо запобігання та боротьби з нетерпимістю і дискримінацією визначено важливість забезпечення при-

² Проект Цивільного кодексу України (Кодексу права приватного). Верховна Рада України. 2026. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/69528>.

³ Council of Europe. Recommendation CM/Rec(2010)5 of the Committee of Ministers to member states on measures to combat discrimination on grounds of sexual orientation or gender identity (adopted 31 March 2010). URL: [https://search.coe.int/cm/#{%22CoEIdentifier%22:\[%220912594880205515%22\],%22sort%22:\[%22CoEValidationDate%20Descending%22}\]](https://search.coe.int/cm/#{%22CoEIdentifier%22:[%220912594880205515%22],%22sort%22:[%22CoEValidationDate%20Descending%22}]).

йняття та ефективного виконання законодавчих та інших заходів для боротьби з дискримінацією за ознакою сексуальної орієнтації або гендерної ідентичності⁴.

Проте проект Кодексу містить норми, що створюють суттєві ризики для захисту прав осіб за їхніми ознаками та суперечать також стандартам Європейської конвенції з прав людини. Пропонуємо деякі положення розглянути детальніше.

Одним із найважливіших, на нашу думку, нововведень проекту Кодексу є стаття 317, яка впроваджує розширений і відкритий перелік ознак, за якими забороняється дискримінація в межах права на індивідуальність. Окрім традиційних ознак (раса, стать, релігія), до переліку внесено «стиль одягу, зовнішність, вид статури, особливості будови тіла, вага, зріст, голос, порушення рухових функцій, манеру поведінки, тощо». Це відображає прагнення законодавця захистити людину від будь-яких форм стигматизації у приватному житті та бізнес-комунікації.

Право на індивідуальність і вільний вибір форм її вияву є центральним елементом особистих немайнових прав. Проте у законопроекті це право обмежується категорією «добропорядності (*boni mores*)» (стаття 6 проекту Кодексу). На нашу думку, можливо, впровадження оціночних категорій має на меті модернізувати юридичну мову, але водночас несе ризики суб'єктивного тлумачення, що може бути використане для обмеження прав певних груп на підставі консервативних уявлень про порядність.

Книга шоста оновленого проекту Кодексу («Сімейне право») стала об'єктом найбільш гострих дискусій, оскільки зберігає консервативне визначення шлюбу як союзу

⁴ Загальнополітична рекомендація ЄКПН № 17 щодо запобігання та боротьби з нетерпимістю і дискримінацією стосовно ЛГБТІ людей (Страсбург, 28 вересня 2023 р.) URL: <https://rm.coe.int/ecri-general-policy-recommendation-n-17-on-preventing-and-combating-in/1680b2c711>.

виключно чоловіка та жінки (статті 1473, 1480), а фактичного сімейного союзу — як проживання осіб різної статі (стаття 1474). Тобто, фактичний союз тільки для осіб різної статі, що також створює прогалину у захисті майнових прав для одностатевих партнерів та суперечить світовому досвіду. Наприклад, Верховний суд Філіппін у своєму рішенні постановив, що одностатеві пари можуть вважатися співвласниками майна. Застосовуючи положення Сімейного кодексу країни вперше, суд заявив, що одностатеві пари можуть бути визнані співвласниками, якщо буде доведено, що обидві сторони зробили свій внесок у придбання майна. Хоча Сімейний кодекс Філіппін визначає шлюб як зв'язок між чоловіком і жінкою, суд заявив, що стаття 148, яка регулює «майнові відносини людей, які живуть разом, але не можуть законно одружитися», не дискримінує за ознакою статі і «застосовується до всіх форм спільного проживання»⁵.

48

Крім того, критику викликають норми щодо анулювання шлюбу з особою, яка змінила стать (стаття 1495), що може призвести до правової незахищеності трансгендерних осіб, а також порушує права на повагу до приватного життя та стабільності шлюбу, що гарантується статтею 8 Європейської конвенції про права людини.

Правозахисні організації та органи Ради Європи вказують, що це створює ситуацію прямої дискримінації ЛГБТІК+ пар, позбавляючи їх юридичного визнання, права на спадкування та соціальні гарантії, що суперечить практиці ЄСПЛ та зобов'язанням України в межах переговорного процесу щодо вступу до ЄС (глава 23)⁶.

⁵ Guinto Joel, Simonette Virma. Philippine top court says same-sex couples can co-own property. BBC (10 February 2026). URL: <https://www.bbc.com/news/articles/c70nwz7z7r1o>.

⁶ Новий Цивільний кодекс: як модернізація приватного права веде до відкату прав людини. ZMINA. 2026. URL: <https://zmina.info/columns/novyj-cyvilnyj-kodeks-yak-modernizacziya-pryvatnogo-prava-vede-do-vidkatu-prav-lyudyny/>.

Принцип недискримінації в оновленому проєкті Кодексу має стати не просто юридичною формулою, а дієвим фундаментом для розбудови справедливого суспільства. Перехід від формальної рівності до фактичної вимагає глибокої трансформації всіх інститутів приватного права – від сімейних відносин до свободи договору.

Запропонований проєкт Кодексу робить значний крок вперед, закріплюючи недискримінацію як загальну засаду та розширюючи перелік захищених ознак. Проте збереження певних консервативних обмежень у сфері сімейного права створює ризик конфлікту з європейськими стандартами та стримує досягнення фактичної рівності для всіх громадян. Шлях до подолання цих суперечностей лежить через врахування практики ЄСПЛ і послідовну імплементацію антидискримінаційних директив ЄС. Лише за умови реального забезпечення прав вразливих груп та створення ефективних механізмів судового захисту оновлений проєкт Кодексу зможе реалізувати мету, ви-

Красицька Лариса Василівна,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач відділу науково-правових
експертиз Інституту правотворчості
та науково-правових експертиз НАН України

<https://orcid.org/0000-0002-9187-4445>

ЗАХИСТ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ ДИТИНИ ПРИ ПРОВЕДЕННІ ЕВАКУАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ

Анотація. Проаналізовано положення Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання питань проведення евакуації, розміщення та життєзабезпечення евакуйованого населення, забезпечення захисту дітей, які перебувають у населених пунктах, розташованих на територіях активних та можливих воєнних (бойових) дій» у контексті визначення прогалин та неузгодженостей у правовому регулюванні відносин щодо захисту прав та інтересів дитини при проведенні обов'язкової евакуації населення.

50

Стаття 6 Конвенції ООН про права дитини проголошує, що держави-учасниці визнають, що кожна дитина має невід'ємне право на життя. Держави-учасниці забезпечують у максимально можливій мірі виживання і здоровий розвиток дитини ¹. В умовах воєнного стану, який введено в Україні з 24 лютого 2022 р., забезпечення права дитини на життя та питання виживання дитини є найбільш гострими.

¹ Конвенція ООН про права дитини, прийнята резолюцією 44/25 Генеральної Асамблеї ООН від 20 листопада 1989 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 24.02.2026).

Мас-медіа постійно сповіщають про чергові засідання Координаційного штабу з проведення евакуаційних заходів та реагування на масове переміщення населення у 2026 році, за результатами яких ухвалюються рішення про проведення обов'язкової евакуації у примусовий спосіб дітей разом із батьками або законними представниками з певних населених пунктів України.

У Щорічній доповіді Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2024 р. зазначається, що «в примусовий спосіб з територій, де оголошено евакуацію, за 2024 рік станом на 31.12.2024 було евакуйовано 14 184 дитини. Проблемними питаннями, що виникають під час проведення евакуації у примусовий спосіб дітей, є, зокрема, відмова законних представників від евакуації дітей. Попри те, що законодавством передбачено, що відмова не допускається, однак наявні випадки, коли законні представники дітей їх переховують, ухиляючись від евакуації. Також є випадки повернення до населених пунктів, у яких проводиться евакуація у примусовий спосіб дітей, які були раніше евакуйовані із відповідної території (зафіксовані випадки смерті та поранень після повернення)»².

10 лютого 2026 р. Верховна Рада України прийняла Закон України «Про внесення змін до деяких законодав-

² Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2024 році. С. 110–111. URL: https://www.ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/18.06.2025%20%D0%A9%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0_%D0%B4%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D1%8C_%D0%A3%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE_%D1%83_2024_%D1%80%D0%BE%D1%86%D1%96-%20%D0%B2%D0%B8%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%B0.pdf (дата звернення: 24.02.2026).

чих актів України щодо врегулювання питань проведення евакуації, розміщення та життєзабезпечення евакуйованого населення, забезпечення захисту дітей, які перебувають у населених пунктах, розташованих на території активних та можливих воєнних (бойових) дій»³, який передано на підпис Президентові України. Цим Законом пропонується внести зміни до Сімейного кодексу України, Кодексу цивільного захисту України, Закону України «Про охорону дитинства», Закону України «Про правовий режим воєнного стану» тощо. Більшість положень цього Закону спрямовано на посилення захисту прав та інтересів дитини, забезпечення її права на життя, безпечних умов життя. У той же час окремі законодавчі положення є неузгодженими з чинним законодавством України.

52

Так, Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання питань проведення евакуації, розміщення та життєзабезпечення евакуйованого населення, забезпечення захисту дітей, які перебувають у населених пунктах, розташованих на території активних та можливих воєнних (бойових) дій» в редакції, підписаній Головою Верховної Ради України, пропонується внести зміни до ст. 33 Кодексу цивільного захисту України і передбачити, зокрема, такі положення: «Обов'язкова евакуація в примусовий спосіб дітей у безпечні райони здійснюється у супроводі батьків (одного із батьків), іншого члена сім'ї, родича (баби, діда, повнолітніх братів, сестер, вітчима, мачухи), інших законних представників дитини або, за їхньою згодою, без супроводу чи з іншими особами. У разі відмови батьків, інших членів сім'ї, родичів (баби, діда, повнолітніх братів, сестер, вітчи-

³ Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання питання проведення обов'язкової евакуації (реєстр. № 12353 від 23.12.2024). URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/CardByRn?regNum=12353&conv=9> (дата звернення: 24.02.2026).

ма, мачухи), інших законних представників дитини здійснювати супровід дитини під час обов'язкової евакуації, що зафіксовано поліцейським за допомогою відеозапису, евакуація в примусовий спосіб дітей у безпечні райони проводиться без супроводу таких осіб. У разі відмови батьків, інших членів сім'ї, родичів (баби, діда, повнолітніх братів, сестер, вітчима, мачухи) або інших законних представників дитини здійснювати її супровід під час проведення обов'язкової евакуації в примусовий спосіб дітей із населених пунктів, розташованих на територіях активних воєнних (бойових) дій, відібрання дитини від батьків проводиться без позбавлення їх батьківських прав. Протягом шести місяців з дня відібрання дитини батьки або інші законні представники дитини мають право звернутися до органу опіки та піклування з клопотанням про повернення дитини та надати документи, що підтверджують їх місце проживання на території адміністративно-територіальної одиниці / територіальної громади, яка не належить до територій активних бойових дій та/або тимчасово окупованих Російською Федерацією, що включені до Переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією, що затверджується в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, та інші документи, визначені Порядком провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини, затвердженим Кабінетом Міністрів України. У разі якщо батьки або інші законні представники дитини не скористалися правом, визначеним абзацом двадцять першим цієї частини, орган опіки та піклування звертається до суду з позовом про позбавлення їх батьківських прав у порядку, встановленому законодавством»⁴.

53

⁴ Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання питання проведення обов'язкової евакуації (реєстр. № 12353 від 23.12.2024). URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/CardByRn?regNum=12353&conv=9> (дата звернення: 24.02.2026).

Аналіз наведених положень свідчить про те, що, на жаль, при підготовці цього законопроекту не враховано положення чинного законодавства України щодо осіб, які є законними представниками, та осіб, які є іншими членами сім'ї чи родичами. Зокрема, ні Сімейним кодексом України, ні Цивільним кодексом України піклувальника не визначено законним представником неповнолітньої дитини, хоча ч. 2 ст. 242 ЦК України опікуна визначено законним представником малолітньої дитини. У зв'язку з цим виникає питання щодо проведення обов'язкової евакуації в примусовий спосіб у безпечні райони неповнолітніх дітей-сиріт або неповнолітніх дітей, позбавлених батьківського піклування, яким призначено піклувальника. Мачуху і вітчима законодавець визначає як родичів, хоча вони не є родичами, а є іншими членами сім'ї, оскільки проживають разом з пасинком або падчеркою однією сім'єю. Загальновідомо, що споріднення — це кровний зв'язок осіб, які походять один від одного або від спільного предка.

Наведені вище положення свідчать про необхідність врахування системного підходу в процесі нормотворчої діяльності з метою усунення суперечностей і прогалин в правовому регулюванні суспільних відносин, зокрема, щодо посилення захисту прав та інтересів дитини при проведенні евакуації населення.

Логуш Любов Володимирівна,
кандидатка юридичних наук,
доцентка, доцентка кафедри приватного права
Національного університету «Киево-Могилянська академія»

ІСТОРИЧНІ ПРОЦЕСИ ГАРМОНІЗАЦІЇ ТА УНІФІКАЦІЇ МІЖНАРОДНОГО КОНТРАКТОВОГО ПРАВА

Анотація. Досліджено питання гармонізації та уніфікації контрактного права на міжнародно-правовому рівні, яке є безумовно позитивним явищем, що сприяє усуненню розбіжностей між національними правовими системами та покращенню можливостей міжнародної торгівлі.

Це означає, що особлива актуальність зближення контрактного права зумовлена насамперед необхідністю усунення перешкод для міжнародної торгівлі й міжнародних економічних відносин, пов'язаних із колізійними нормами, та суперечності між характером договорів міжнародної купівлі-продажу товарів і регулюванням цих договорів окремими державами за внутрішніми нормами.

Уніфікація та гармонізація правових систем у сфері контрактного права є однією з ключових тенденцій сучасного міжнародного приватного права. Зокрема, контрактне право лежить в основі глобальних процесів міжнародної торгівлі та в цілому комерційної діяльності, яка з кожним роком глобалізується та розширюється. Враховуючи динамічний розвиток процесів міжнародної купівлі-продажу, банківських операцій, міжнародних перевезень різними видами транспорту, електронної торгівлі, а також постійну появу нових видів правовідносин, пов'язаних із торгівлею та комерцією, виникає потреба

в гармонізації договірної права на міжнародному рівні та приведення чинного правового регулювання до єдиної системи, усунення розбіжностей регулювання подібних або близьких видів суспільних відносин в різних країнах.

Особлива актуальність зближення контрактного права зумовлена насамперед необхідністю усунення перешкод для міжнародної торгівлі й міжнародних економічних відносин, пов'язаних із колізійними нормами, та протиріччя між характером договорів міжнародної купівлі-продажу товарів і регулюванням цих договорів окремими державами за внутрішніми нормами.

Таким чином, явище уніфікації контрактного права зумовлено не просто науковими дискусіями чи теоретичними дослідженнями, а, скоріше, практичною необхідністю та неминучістю зазначених процесів.

56 Процеси уніфікації та гармонізації міжнародного контрактного права беруть свої витоки ще з другої половини XIX століття. На той час найбільш прийнятною та ефективною формою уніфікації будь-яких правових відносин традиційно вважали укладення міжнародних договорів. Адже міжнародний договір забезпечує відносну однотайність та стабільність регулювання відповідних відносин у різних країнах, а також передбачає за своєю природою обов'язковість виконання та реалізації зафіксованих у ньому норм ¹.

Вважають, що в цілому першою спробою правової уніфікації у сфері контрактного права на глобальному рівні стала розробка у 1851 році професором Леоне Леві проекту *Міжнародного кодексу торгового права*, який, утім, так і не був реалізований. Згодом у 1878 році Міжнародним конгресом з торгівлі та промисловості було здійсне-

¹ Стрельцова Є. Д. Уніфікація як закономірна тенденція розвитку міжнародного приватного права: загальний огляд. *Вісник академії адвокатури України*. 2015. Вип. 12, № 2. С. 26–33.

но спробу створити міжнародний кодекс для всієї галузі торгового права, яка також не знайшла активної позитивної підтримки з боку міжнародної спільноти та не увінчалась успіхом ².

Водночас, першим успішно розробленим проєктом уніфікації договірної права на міжнародному рівні вважають укладення протягом 1888 і 1889 років на північноамериканському міжнародному конгресі у м. Монтевідео дев'яти різних договорів, які в комплексі врегулювали окремі аспекти міжнародних відносин та норм контрактного права, ускладнених іноземним елементом ³.

В Європі свідченням початку міжнароднодоговірної уніфікації контрактного права вважають прийняття Паризької конвенції з охорони промислової власності у 1883 році та Бернської конвенції з охорони художніх і літературних творів 1886 року. Незадовго після того були прийняті Конвенція про уніфікацію деяких правил про надання допомоги та рятування на морі 1910 року, Конвенція про уніфікацію деяких правил про зіткнення суден від 1910 року та Міжнародна конвенція про уніфікацію деяких правил про коносамент 1924 року, які частково врегулювали сферу «морських» перевезень ⁴.

На сьогодні уніфікація та гармонізація міжнародного комерційного права знайшли свій прояв у розробці численних інструментів, що безпосередньо регулюють контракти, таких як Гаазькі правила про коносаменти

² Комарук І. А. Розвиток та актуальні проблеми конвенційної уніфікації норм міжнародного приватного права. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2012. Вип. 111 (1). С. 242–249.

³ Стрельцова Є. Д. Уніфікація як закономірна тенденція розвитку міжнародного приватного права: загальний огляд. *Вісник академії адвокатури України*. 2015. Вип. 12, № 2. С. 26–33.

⁴ Комарук І. А. Розвиток та актуальні проблеми конвенційної уніфікації норм міжнародного приватного права. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2012. Вип. 111 (1). С. 242–249.

1924 року, Варшавська конвенція про повітряні перевезення 1929 року, Женевська конвенція про переказні векселі та прості векселі 1930 року, Конвенція Міжнародного інституту з уніфікації приватного права (УНІДРУА) про незалежні гарантії та резервні акредитиви 1995 року, Конвенція Організації Об'єднаних Націй (ООН) про договори міжнародної купівлі-продажу товарів 1980 року, Конвенція ООН про незалежні гарантії та резервні акредитиви 1995 року, Конвенція УНІДРУА про міжнародний фінансовий лізинг 1988 року, Конвенція УНІДРУА про міжнародний факторинг 1988 року та Кейптаунська конвенція про міжнародні гарантії щодо рухомого обладнання 2001 року ⁵.

58

Важливо, що процеси уніфікації контрактного права і до сьогодні є активними. Так, існують деякі конвенції, які станом на сьогодні ще не ратифіковані, але можуть набути чинності, як-от Конвенція УНІДРУА про агентську діяльність у міжнародній купівлі-продажу товарів 1983 року. Варто згадати про поточну роботу УНІДРУА щодо уніфікації регулювання окремих напрямів міжнародного договірної права, зокрема у напрямі договорів перестрашування та договорів інвестування в сільськогосподарські землі, які потенційно можуть стати основою майбутніх міжнародних конвенцій. Своєю чергою, Комісія ООН з права міжнародної торгівлі (ЮНСІТРАЛ) також активно працює над уніфікацією та гармонізацією, зокрема, договірних аспектів цифрових обчислень в електронній торгівлі та приватного фінансування інфраструктурних проєктів та продажу суден. Кожен із зазначених аспектів неминуче пов'язаний із договорами та договірними зобов'язаннями ⁶.

⁵ Chernykh Y. Chapter 3 International Law and Contract Interpretation. *Contract Interpretation in Investment Treaty Arbitration*. Leiden, The Netherlands : Brill, Nijhoff, 2022.

⁶ Там само.

Вбачають, що на сьогодні міжнародне право не здатне подолати всі труднощі, пов'язані з регулюванням контрактів та розбіжностями між континентальною та англосаксонською системами права. У зв'язку з цим і дотепер перед міжнародною спільнотою стоїть ряд викликів, зокрема у пошуку необхідних правових інструментів задля подолання недоліків та прогалин і забезпечення ефективного регулювання правовідносин у сфері міжнародного контрактного права.

Серед найвизначніших досягнень міжнародної спільноти за результатами зусиль, спрямованих на уніфікацію та гармонізацію міжнародного контрактного права на загальносвітовому рівні, у тому числі правил тлумачення договірних зобов'язань, вважають прийняття Конвенції ООН про договори міжнародної купівлі-продажу товарів від 11 квітня 1980 року, а також роботу міжнародних організацій, зокрема Комісії ООН з права міжнародної торгівлі, Міжнародного інституту з уніфікації приватного права щодо розвитку гармонізації правил тлумачення договірних зобов'язань.

Конвенція ООН про договори міжнародної купівлі-продажу товарів, прийнята на дипломатичній конференції у 1980 році, є результатом довготривалої розробки, витоки якої сягають 1930 року, коли інститут уніфікації та гармонізації міжнародного торгівельного та контрактного права тільки починав зароджуватися.

За ініціативою засновника німецької школи сучасного порівняльного права Ернста Рабеля при новоствореному тоді Міжнародному інституті уніфікації приватного права (УНІДРУА) було сформовано робочу групу з метою уніфікації права купівлі-продажу товарів.

Першими результатами, які стали в подальшому підґрунтям для створення Конвенції ООН про договори міжнародної купівлі-продажу, стали проекти уніфікованого договірного права, опубліковані як Конвенція про уніфіко-

ваний закон про міжнародну купівлю-продаж товарів і Конвенція про уніфікований закон про формулювання договорів міжнародної купівлі-продажу товарів. Обидва проекти конвенцій були прийняті на Дипломатичній конференції в Гаазі в 1964 році, втім, багато держав відмовилися ратифікувати їх, а отже, вони так і не набули чинності. Деякі з висловлених критичних зауважень полягали в тому, що положення цих конвенцій відображали правові традиції та економічні реалії в першу чергу континентальної Західної Європи, а не усієї міжнародної спільноти учасників Організації Об'єднаних Націй ⁷.

60

Тоді Комісії Організації Об'єднаних Націй із права міжнародної торгівлі (ЮНСІТРАЛ) було доручено вивчити та переглянути дві конвенції 1964 року. На другій сесії Комісії в 1969 році було створено спеціальну робочу групу, яка складалася з чотирнадцяти членів і завданням якої було подання пропозицій щодо внесення змін до чинних конвенцій про право купівлі-продажу та розробки нових. Тоді ж було створено ще одну робочу групу із семи осіб, що мала підготувати пропозиції щодо єдиного на міжнародному рівні регулювання питань обмеження, які виникають у контексті міжнародної торгівлі товарами. У 1977 році робоча група представила повний проект Конвенції про міжнародну купівлю-продаж товарів на десяту сесію ЮНСІТРАЛ. Зазначений проект було затверджено та в подальшому остаточно прийнято й ратифіковано державами.

При подальшій розробці уніфікованого права міжнародної купівлі-продажу було розгорнуто активні дискусії, що передбачали вивчення та порівняння Гаазьких конвенцій 1964 року (Конвенції про уніфікований закон про між-

⁷ International Institute for the Unification of Private Law (UNIDROIT). UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts. 2016. URL: <https://www.unidroit.org/instruments/commercial-contracts/unidroit-principles-2016>.

народну купівлю-продаж товарів та Конвенції про уніфікований закон про формулювання договорів міжнародної купівлі-продажу товарів), а також інших важливих документів, як-от Принципів міжнародних комерційних контрактів УНІДРУА, Принципів європейського договірного права, Стандартів Європейського Союзу (Принципи, поняття та модельні норми європейського приватного права), проекту Регламенту про загальноєвропейське право купівлі-продажу, а також дослідження загальновизнаних комерційних звичаїв та принципів.

Конвенція Організації Об'єднаних Націй про договори міжнародної купівлі-продажу товарів набула чинності 1 січня 1988 року, через дванадцять місяців після її ратифікації десятою державою, відповідно до умов статті 99. На сьогодні до цієї Конвенції приєдналися 97 держав світу, які представляють різні географічні регіони та континенти, мають різні правові, соціальні та економічні системи, що додатково підкреслює її значущість і важливість.

Україна також стала державою-учасницею цієї Конвенції, ратифікувавши її 1 лютого 1991 року. Цікаво зауважити, що деякі держави прийняли та ратифікували Конвенцію про договори міжнародної купівлі-продажу товарів із деякими застереженнями. Зокрема, Данія, Фінляндія, Ісландія, Норвегія та Швеція застерегли, що Конвенція не застосовуватиметься до договорів купівлі-продажу або до їх укладення, якщо сторони мають комерційні підприємства в цих країнах (Данії, Фінляндії, Ісландії, Норвегії чи Швеції)⁸.

Таким чином, з точки зору охоплення держав, Конвенція ООН про договори міжнародної купівлі-продажу

⁸ Конвенція Організації Об'єднаних Націй про договори міжнародної купівлі-продажу товарів від 11 квітня 1980 року : документ № 995-003 від 01.02.1991 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_003.

товарів виявилася доволі потужним та успішним інструментом. Різноманітність переліку держав, які є учасниками Конвенції, свідчить про її всесвітнє визнання. Держави-учасниці фактично представляють кожен регіон, кожен соціально-економічну, правову та мовну системи світу.

У преамбулі Конвенції ООН про договори міжнародної купівлі-продажу товарів зазначено, що держави вважають, що прийняття єдиних правил, які регулюють договори міжнародної купівлі-продажу товарів і беруть до уваги різні соціальні, економічні та правові системи, сприяло б усуненню правових бар'єрів у міжнародній торгівлі та розвитку міжнародної торгівлі. Так, якщо попередні Конвенція про уніфікований закон про міжнародну купівлю-продаж товарів та Конвенція про уніфікований закон про формулювання договорів міжнародної купівлі-продажу товарів 1964 року були прийняті у форматі загальнообов'язкових уніфікованих норм, які держави, що є їх учасниками, зобов'язані включити до свого національного законодавства, то при складенні Конвенції про договори міжнародної купівлі-продажу товарів 1980 року було застосовано інший підхід. Ця Конвенція ООН є фактично єдиним інструментом на світовому рівні, який забезпечує уніфікацію підходів до регулювання міжнародних договорів купівлі-продажу. Крім того, сфера дії Конвенції обмежується виключно міжнародними договорами купівлі-продажу, оскільки на сьогодні не вбачається за можливе узгодити між державами єдині уніфіковані правила, які кожна держава погодилася б застосовувати на заміну національному законодавству⁹.

⁹ Конвенція Організації Об'єднаних Націй про договори міжнародної купівлі-продажу товарів від 11 квітня 1980 року : документ № 995-003 від 01.02.1991 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_003.

Конвенція ООН про договори міжнародної купівлі-продажу товарів має універсальний характер, оскільки її ратифікували країни континентального та загального права, розвинені країни та країни, що розвиваються, а також країни з різними мовами та культурами. У національних системах різних країн уже створено унікальний масив прецедентного права, а вчені й науковці з усього світу вже детально прокоментували і створили доктринальну базу щодо застосування та тлумачення цієї Конвенції ООН. Окрім зазначеного, Конвенція становить значний практичний інтерес для юристів-практиків, оскільки вони використовують її при складанні та тлумаченні різноманітних міжнародних договорів.

Таким чином, з вищенаведеного вбачається, що Конвенція ООН про договори міжнародної купівлі-продажу товарів є дуже важливим інструментом, який відіграв важливу роль у гармонізації правил тлумачення договірних зобов'язань на міжнародному рівні. У той же час, зі змісту положень Конвенції ООН про договори міжнародної купівлі-продажу товарів випливає, що в частині тлумачення договірних зобов'язань вона відображає більшою мірою підходи континентальної системи права, аніж англосаксонської.

Варто зауважити, що гармонізація правил тлумачення договірних зобов'язань на загальносвітовому рівні не обмежується виключно Конвенцією ООН про договори міжнародної купівлі-продажу товарів. Так, важливо відзначити зусилля та досягнення у цьому напрямі Міжнародного інституту з уніфікації приватного права (УНІДРУА).

УНІДРУА є незалежною міжурядовою організацією, створеною ще 1926 року з метою вивчення потреб і методів гармонізації та координації приватного, у тому числі комерційного, права між державами та групами держав, а також формулювання єдиних правових інструментів, принципів і правил для досягнення цих цілей. Протягом

десятиліть роботи ЮНІДРУА з'явилися численні плоди у формі понад сімдесяти досліджень і проектів, зокрема розробки міжнародних конвенцій, типових законів, принципів та юридичних посібників.

Одним із найважливіших досягнень Міжнародного інституту з уніфікації приватного права у контексті гармонізації правил тлумачення контрактних зобов'язань є розробка *Принципів міжнародних комерційних контрактів (Принципів УНІДРУА)*.

64 Принципи УНІДРУА є формою кодифікації договірного права, правил і принципів, призначених для регулювання міжнародної торгівлі на глобальному рівні. Основною особливістю Принципів УНІДРУА є те, що вони забезпечують «нейтральне» регулювання, набір універсальних правил, які не є схожими на будь-яке конкретне національне договірне право і таким чином відображають компроміс між традиціями загального та континентального права. Окрім того, важливо, що Принципи УНІДРУА включають унікальні правила, які ефективніше відповідають особливим вимогам міжнародної торгівлі, аніж національні режими договірного права, які в першу чергу призначені для регулювання національних транзакцій. Варто додатково зазначити, що доступність Принципів УНІДРУА різними мовами світу є важливим фактором, що сприяє їх широкому застосуванню, оскільки збільшує ймовірність, що обидві сторони міжнаціонального контракту будуть мати доступ до ознайомлення з ними зручною мовою.

Попри обмеженість застосування Принципів УНІДРУА лише вибором сторін конкретного договору, їх внесок у гармонізацію правил тлумачення на міжнародному рівні є неоціненним.

Відповідно до статті 4.3 Принципів УНІДРУА, при тлумаченні контрактних зобов'язань повинні бути враховані *«всі обставини, включаючи попередні переговори (...), практику, яку сторони встановили між собою, поведінку сто-*

рін після укладення договору, характер і мету договору, значення, яке звичайно надається термінам і висловам у відповідній галузі торгівлі, а також звичаї»¹⁰.

Окрім того, зі статті 1.7 Принципів УНІДРУА випливає необхідність застосування принципу добросовісності при тлумаченні контрактних зобов'язань. Так, формулювання Принципів УНІДРУА не лише «дозволяють», а й «вимагають» від судів у кожній конкретній ситуації брати до уваги фактор добросовісності, коли виникає будь-яка «двозначність» або «несправедлива» ситуація, а також є стимувальним фактором при застосуванні таких новел Принципів УНІДРУА, як «груба невідповідність», «надмірні ризики», «скрутне становище», «публічний дозвіл» тощо. Це дає можливість судам тлумачити, скасовувати або змінювати договір, якщо виникли непередбачувані обставини, втім, лише за умови, що таке застосування узгоджується із принципом добросовісності.

Порівнюючи із підходом до правил тлумачення, закріпленим у Конвенції ООН про договори міжнародної купівлі-продажу товарів, Принципи УНІДРУА передбачають дещо більш розширене й детальне регулювання та, відповідно, шлях до вирішення проблем, пов'язаних із двозначністю або прогалинами в національному регулюванні. Незважаючи на різну сферу застосування цих двох документів (міжнародні комерційні договори в цілому у випадку Принципів УНІДРУА та виключно міжнародні договори купівлі-продажу у випадку Конвенції ООН), вони стосуються переважно ідентичних питань, пов'язаних з укладенням, тлумаченням, виконанням, невиконанням контрактів і засобами правового захисту, а оскільки

65

¹⁰ International Institute for the Unification of Private Law (UNIDROIT). UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts. 2016. URL: <https://www.unidroit.org/instruments/commercial-contracts/unidroit-principles-2016>.

положення Принципів УНІДРУА, як правило, є більш детальними та всеосяжними, вони можуть у багатьох випадках допомогти вирішити проблеми, пов'язані з дво-значністю або прогалинами в Конвенції ООН про договори міжнародної купівлі-продажу товарів¹¹.

Отже, із вищенаведеного вбачається, що міжнародною спільнотою на глобальному рівні було докладено багато зусиль в напрямі гармонізації та уніфікації підходів до тлумачення договірних зобов'язань у міжнародних контрактах. Як показує практика, положення Конвенції ООН про договори міжнародної купівлі-продажу товарів і Принципів УНІДРУА є найбільш ефективними інструментами, які часто застосовують як при тлумаченні контрактів на етапі укладення, виконання, так і при вирішенні конкретних спірних ситуацій, пов'язаних із ними.

66

Гармонізація та уніфікація контрактного права на міжнародно-правовому рівні є безумовно позитивним явищем, що сприяє усуненню розбіжностей між національними правовими системами та покращенню можливостей міжнародної торгівлі. Про зазначене свідчить, зокрема, наявність таких документів, як Конвенція ООН про договори міжнародної купівлі-продажу товарів, Принципи міжнародних комерційних договорів (принципи УНІДРУА).

У Віденській конвенції про договори міжнародної купівлі-продажу товарів 1980 року простежується доволі динамічний і функціональний підхід до тлумачення. Конвенція приділяє значну роль особливостям імплементації міжнародно-правових актів до кожної національної правової системи, зокрема, у формі застережень чи мов спіл-

¹¹ Воронов К. М., Завальна Ж. В., Устименко О. А., Савченко В. О. Застосування Принципів УНІДРУА як елементу договірнього права ЄС: особливості використання в міжнародному комерційному арбітражі. *Академічні візії*. 2022. Вип. 12.

кування, що також впливає на сприйняття її змісту, а також зобов'язує сторони сприяти однаковому застосуванню контрактів на міждержавному рівні та демонструвати належну сумлінність.

Принципи міжнародних комерційних договорів (принципи УНІДРУА) передбачають, що при тлумаченні рекомендовано враховувати всі обставини, зокрема: попередні переговори між сторонами; практики, які сторони встановили між собою; поведінку сторін після укладення контракту; характер та мету контракту; значення, яке зазвичай надається термінам та виразам у відповідній галузі торгівлі; звичаї. Також варто зауважити, що принципам УНІДРУА властиві рекомендації щодо системного тлумачення, використання доктрин *favor contractus* (пріоритет надаватиметься існуванню, чинності та виконанню контракту) та *contra preferentem* (слова контракту мають тлумачитися проти того, хто їх написав), а також можливості застережень щодо мови тлумачення.

Принципи європейського договірного права пропонують тлумачити контрактні зобов'язання на основі інтенцій сторін або однієї сторони, навіть якщо буквальне значення контракту при цьому відрізнятиметься. Лише після того, як встановити наміри сторін не вдалося, суд може застосувати принцип розумної людини. Принципи європейського договірного права також послідовно наполягають на засаді *favor contractus*, віддаючи перевагу реальним відносинам над удаваними контрактними зобов'язаннями. Окрім того, рекомендовано враховувати попередні тлумачення в рамках інших зобов'язань, зокрема, за іншими контрактами між цими самими контрагентами.

Мильцева Вероніка Сергіївна,
доктор філософії в галузі права (PHD),
експертка Експертно-консультативного
комітету з розвитку сфери штучного інтелекту
в Україні при Міністерстві цифрової
трансформації в Україні

ПРОМПТ У СИСТЕМАХ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ: ПРОБЛЕМА ВИЗНАЧЕННЯ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ

68 **Анотація.** У тезах досліджується правовий режим промпту у системах генеративного штучного інтелекту в умовах цифрової економіки. Проаналізовано можливі підходи до визначення юридичної природи промпту як текстової інструкції, що може призводити до створення різноманітних об'єктів у формі текстів, зображень, символів тощо. Розглянуто можливість кваліфікації промпту як об'єкта авторського права з огляду на критерій оригінальності та індивідуального творчого внеску, а також проаналізовано наявну актуальну міжнародну судову практику.

Сьогодні промпт використовується в бізнесі як комерційний інструмент, продається як частина диджитальних послуг, створюється в межах трудових і договірних відносин і може становити реальну конкурентну перевагу та цінність. При цьому ЄС нині активно формує регуляторне поле щодо штучного інтелекту і всього, що з ним пов'язане, а Україна перебуває в активному процесі адаптації власного законодавства до *acquis communautaires* і має враховувати ті виклики та проблеми, які вже обговорюються та стають предметом судової практики в країнах ЄС.

Для подальшого аналізу необхідно в першу чергу зрозуміти, що саме ми розуміємо під визначенням «промпт». Проблема вже криється у відсутності єдиного визначення цього поняття. У технічному значенні промпт розглядається не як звичайна текстова команда, а як символічний оператор, що здійснює трансформаційний вплив на латентну когнітивну структуру системи штучного інтелекту¹. Інший підхід визначає промпт як інструкцію або набір інструкцій, що направляють генеративний ШІ на створення бажаного вихідного контенту, який може бути у формі природної мови та інших форм, як-от зображення, з такими характеристиками, як нематеріальність, відтворюваність, функціональність, а також структурна ієрархія та комбінованість². При цьому, саме юридичного визначення, а відповідно отримання ним якогось спеціального статусу наразі не існує, як у чинному законодавстві України, так і в законодавстві ЄС.

І ось він, певний парадокс: промпти можуть самі по собі бути цінними активами або створювати такі цінні активи. Виникає питання: який правовий режим застосовувати до промптів у цифровій економіці? Невизначеність веде до ризиків для користувачів генеративного ШІ, наприклад, якщо промпт не має захисту, конкурент може вільно його використати та комерціалізувати.

Відповідно до ст. 8 Закону України «Про авторське право і суміжні права»³ об'єктами авторського права є

¹ Prompt Theory: Symbolic Systems, Ethical Operators, and the Foundations of Self-Improving Intelligence, Danail Valov, 2025. URL: https://www.researchgate.net/publication/391597078_Prompt_Theory_Symbolic_Systems_Ethical_Operators_and_the_Foundations_of_Self-Improving_Intelligence (дата звернення: 22.02.2026).

² H. Huang, R. T. Rust, 2024. Automating creativity. arXiv: 2405.06915, 16. URL: <https://arxiv.org/abs/2405.06915> (дата звернення: 22.02.2026).

³ Закон України «Про авторське право і суміжні права»: Закон України від 01.12.2022 № 2811-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text> (дата звернення: 21.02.2026).

твори у галузі науки, літератури і мистецтва, виражені в об'єктивній формі. Промпт у більшості випадків є текстовою конструкцією. Проте вирішальним є питання його творчого характеру. Якщо промпт є суто технічною командою («Напиши есе на тему...» тощо), він навряд чи містить індивідуальний творчий внесок. Натомість складні багаторівневі промпти, що охоплюють систему інструкцій, стилістичні параметри, структурні обмеження, логічну архітектуру взаємодії з моделлю, можуть мати індивідуальний характер і містити результат інтелектуальної праці, і з їх оцінкою і постає більшість правових питань. Це підтверджується актуальною міжнародною судовою практикою, яка тяжіє до аналізу задоволення критерію «оригінальності» щодо питань правового захисту промптів з точки зору авторського права.

70

Показовими у цьому контексті є декілька справ. У справі Chengdu Cultural Communication Co., Ltd проти Information Technology (Shanghai) Co., Ltd. (2025) Hu 0101 Min Chu № 14775 (6 листопада 2025 р.)⁴ позивач стверджував, що відповідач використав розроблені ним ШІ-промпти для створення контенту без належного дозволу. Суд аналізував питання, чи може такий промпт розглядатися як результат творчої діяльності та чи підлягає він правовій охороні. У рішенні суд звернув увагу на те, що прості інструкції або стандартні текстові запити не містять достатнього рівня творчості. Водночас у випадку, коли промпт є результатом складної інтелектуальної ро-

⁴ Chengdu Cultural Communication Co., Ltd v. Information Technology (Shanghai) Co., Ltd., (2025) Hu 0101 Min Chu № 14775, 6 November 2025. URL: https://www.linkedin.com/posts/alvin-antony-448742148_chinese-judgement-on-copyrightability-of-activity-7421492119627784192-raUn/?utm_medium=ios_app&rcm=ACoAAAFhfT8BBjGolg5vE_GouJJUBipWrFX7EYI&utm_source=social_share_send&utm_campaign=mail (дата звернення: 21.02.2026).

боти, має структуровану систему параметрів, багаторівневу логіку формування результату та відображає індивідуальні творчі рішення автора, він може бути визнаний таким, що має творчий характер.

При цьому, оцінка оригінальності не має чітко визначених кількісних критеріїв і здійснюється з урахуванням індивідуального характеру тексту, наявності творчих рішень, способу добору та поєднання елементів, що може створювати ризик неоднакової правозастосовної практики, особливо у випадках, коли межа між творчою текстовою конструкцією та суто технічною інструкцією є розмитою. Своєю чергою, окружний суд Мюнхена у рішенні від 13.02.2026 року у справі 142 С 9786/25⁵ дійшов висновку про відсутність правової охорони результату, створеного за допомогою генеративної системи, попри те, що позивач сформулював детальний промпт обсягом близько 1700 символів. Суд прямо зазначив, що сам по собі значний обсяг часу та зусиль, витрачених на формулювання і тестування промпту, не є критерієм наявності «власного інтелектуального творіння».

У публікації DLA Piper (2023)⁶ окремо порушується питання охороноздатності саме промптів як текстових конструкцій, що використовуються для взаємодії з генеративними моделями. Автори також зазначають, що правовий статус промпту залежить від ступеня його творчої індивідуалізації: прості інструктивні запити не відповідають критеріям охороноздатності.

⁵ District Court of Munich -Judgment of Feb 13, 2026 - 142 С 9786/25. URL: <https://www.gesetze-bayern.de/Content/Document/Y-300-Z-BECKRS-B-2026-N-1513?hl=true> (дата звернення: 22.02.2026).

⁶ DLA Piper. Generative AI and prompt protection under intellectual property law. 2023. URL: <https://www.dlapiper.com/en-pl/insights/publications/law-in-tech/generative-ai-and-prompt-protection-under-intellectual-property-law> (дата звернення: 22.02.2026).

Окремого теоретичного аналізу потребує питання, чи може промпт у системах штучного інтелекту бути кваліфікований як об'єкт права особливого роду (*sui generis*) правової охорони у межах чинного законодавства України. Закон України «Про авторське право і суміжні права» (№ 2811-IX від 01.12.2022) встановлює спеціальний правовий режим щодо неоригінальних об'єктів, згенерованих комп'ютерною програмою, тобто результатів, створених без безпосередньої участі фізичної особи. Така конструкція спрямована на врегулювання правового статусу саме результатів автономної генерації, а не інструктивних елементів, що передують процесу створення. Промпт у більшості випадків створюється людиною. Отже, типовий промпт не відповідає ознаці автономної генерації та не може бути безпосередньо кваліфікований як неоригінальний об'єкт, згенерований комп'ютерною програмою. Водночас у ситуації, коли промпт сформований самою системою штучного інтелекту без участі людини, теоретично можливе його віднесення до такого об'єкта. Також можемо задуматись над застосуванням такого режиму захисту до об'єктів, які створені відповідним промптом.

Окремий підхід до правового захисту промптів демонструє справа *OpenEvidence v. Pathway* (2024)⁷, у якій позов було подано у зв'язку з нібито незаконним використанням так званого системного коду промптів при створенні конкуруючої моделі. У цій справі промпти розглядали не як твори у розумінні авторського права, а як такі дані, що мають комерційну цінність. Це ілюструє альтернативну модель правового захисту промптів: замість доведення їх оригінальності як текстових творів акцент переноситься на їхню економічну цінність, обмежений доступ і режим секретності.

⁷ *OpenEvidence v. Pathway*, 2024 (U.S. trade secret litigation).

Висновки. У юридичному вимірі промпт доцільно кваліфікувати як юридично значущу дію користувача, яка виступає підставою виникнення результату, згенерованого системою ШІ, та може враховуватися при визначенні відповідальності, авторства і розподілу ризиків. Тому зміст, рівень креативності та цільове призначення промпту наразі мають значення для правової оцінки правового режиму створеного результату, зокрема у сфері інтелектуальної власності та комплаєнсу, а не самого промпту. При цьому, вбачається, що міжнародна судова практика все ж таки дозволяє створити підґрунтя для подальшого розвитку правового режиму захисту складних та оригінальних промптів.

Музика Леся Анатоліївна,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри приватного права
Національного університету «Кієво-Могилянська академія»

<https://orcid.org/0000-0001-8357-703X>

ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ І ПРАВА ДИТИНИ

74

Анотація. Досліджено питання дотримання та захисту прав дитини в сучасних умовах цифровізації. З огляду на стрімкий розвиток штучного інтелекту та інших технологій, політика, що стосується цифрового середовища та його впливу на дітей і суспільство, повинна бути розроблена таким чином, щоб бути максимально перспективною та технологічно нейтральною. Це означає, що норми повинні бути гнучкими, адаптивними, регулярно переглядатися та оновлюватися, щоб залишатися актуальними та ефективними у захисті прав дітей в умовах технологічних змін. Для досягнення цієї мети необхідні постійні дослідження, міжнародна співпраця між різними зацікавленими сторонами та непохитна прихильність до пріоритетності найкращих інтересів дітей, навіть у міру появи нових технологій.

У сучасному взаємопов'язаному світі права дітей повинні бути захищені у будь-який час. Ключовим аспектом цього є врахування найкращих інтересів дітей як головного пріоритету у цифровому середовищі. Ця необхідність була підкреслена на Саміті майбутнього ООН у 2024 році ¹, де держави-члени ухвалили Пакт про майбутнє,

¹ Summit of the Future: Outcome Documents Pack for the Future, Global Digital Compact and Declaration on Future Generations, UN, September 2024. URL: <https://www.un.org/en/summit-of-the-future>.

Глобальний цифровий пакт та Декларацію про майбутні покоління ². Ці глобальні цифрові документи про міжнародне співробітництво в галузі цифрових технологій мають на меті створення відкритого, справедливого та безпечного цифрового світу для всіх і особливо для дітей. Наголошується на посиленні законів та політики з метою підтримки та захисту прав дітей у цифровому просторі, особливо з огляду на те, що дебати навколо соціальних медіа та заборони використання смартфонів дітьми підкреслюють зростання стурбованості щодо їхньої безпеки та добробуту в Інтернеті ³. Це стосується всіх законів та нормативних актів у цифрову епоху. Однак компаніям і державам все ще важко визначити, що це означає на практиці та як найкраще це реалізувати.

У 2023 р. Україна ратифікувала Угоду між Україною та Європейським Союзом про участь України у програмі Європейського Союзу «Цифрова Європа» (2021–2027) ⁴. Ратифікація цієї Угоди створює передумови для участі України в Програмі Європейського Союзу, яка надає додаткові стимули і можливості, в тому числі фінансові, для цифрової трансформації пріоритетних галузей та сфер суспільного життя, розвитку цифрової економіки, ІТ-бізнесу, штучного інтелекту, суперкомп'ютерів, підвищення цифрових навичок громадян. Окрім цього, участь у Програмі сприяє приєднанню України до Єдиного цифрового ринку

75

² Pact for the Future, Global Digital Compact and Declaration on Future Generations. SUMMIT OF THE FUTURE OUTCOME DOCUMENTS. September 2024. 56 p. URL: https://www.un.org/sites/un2.un.org/files/soft-pact_for_the_future_adopted.pdf.

³ Kaye B., Renju J. Australia plans social media minimum age limit, angering youth digital advocates. Reuters, 10 September 2024. URL: <https://www.reuters.com/technology/australia-plans-social-media-ban-children-2024-09-09/>.

⁴ Угода між Україною та Європейським Союзом про участь України у програмі Європейського Союзу «Цифрова Європа» (2021–2027). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_005-22#Text.

ЄС шляхом отримання Україною режиму внутрішнього ринку з ЄС у сфері телекомунікаційних послуг та поступової інтеграції до Єдиного цифрового ринку ЄС. Загалом—це фінансовий документ, але він відкриває можливості для більшої залученості України до цифрового простору ЄС. Це важливо як із погляду умов євроінтеграції України, так і щодо можливостей її кооперації з різноманітних питань у цифровій сфері. Однією із таких сфер є власне гарантії і дотримання цифрових прав дитини у сучасному світі.

Цифрові технології, що відкривають неймовірні можливості для збагачення та розширення прав і можливостей дітей, також відкривають шляхи для їх експлуатації, приниження, криміналізації та контролю. Щоб зрозуміти цю парадигму технологічних переваг і шкоди, потрібно глибше усвідомити, як права дітей реалізуються в технократичній системі, яка нерівномірно розподіляє витрати та вигоди ⁵.

76 Цифрові технології обіцяють дітям величезні переваги, як-от кращий доступ до інформації, освіти та засобів охорони здоров'я, можливості для громадянської участі, нові середовища для ігор та соціальної взаємодії, а також поліпшення доступності для дітей з інвалідністю. Однак поширення цифрових технологій може також охоплювати широкий спектр ризиків та шкоди для прав людини, до яких діти можуть бути особливо вразливими ⁶. Таким чином, повний потенціал переваг для дітей може бути ре-

⁵ Wendy O'Brien Children's Rights and Criminal Justice in the Digital Age. 2024. URL: <https://doi.org/10.1007/978-3-031-68930-7>.

⁶ Children Online: Research and Evidence, 4 Cs of Online Risk: Short report & blog on updating the typology of online risks to include content, contact, conduct, contract risks, CORE, last updated 9 September 2022. URL: <https://core-evidence.eu/posts/4-cs-of-online-risk>; UNICEF, et al., COVID-19 and Its Implications for Protecting Children Online: Technical note, April 2020. URL: <https://www.unicef.org/media/67396/file/COVID-19%20and%20Its%20Implications%20for%20Protecting%20Children%20Online.pdf>.

алізований лише за умови виявлення, запобігання та пом'якшення таких ризиків шкоди.

Діти становлять майже третину всіх інтернет-користувачів у світі. Багато хто з них отримує доступ до цифрових платформ, соціальних мереж та нових технологій, таких як штучний інтелект, у все більш ранньому віці. Хоча цифрові інструменти можуть розширити можливості дітей, їхні права в цих просторах часто не беруться до уваги, ігноруються або неправильно розуміються, незважаючи на те, що права дітей застосовуються в цифровому світі так само, як і в офлайн-світі. Повний потенціал цифрових технологій для дітей може бути реалізований лише за умови виявлення, запобігання та зменшення ризиків шкоди. Діти стикаються з серйозними ризиками в Інтернеті, зокрема експлуатацією та зловживаннями, порушеннями конфіденційності, маніпулятивними дизайнами та алгоритмами, кібербулінгом, дезінформацією, зловживанням даними та виключенням із цифрового доступу. Ризики, які впливають на дорослих, можуть бути збільшені для дітей, тоді як деякі види шкоди, такі як сексуальна експлуатація та зловживання дітьми, спрямовані саме на дітей. Експерти ООН з прав людини наголошують, що цифрові технології можуть негативно впливати на основні права, зокрема права дітей на освіту, приватність, безпеку та захист від експлуатації⁷.

77

Занадто часто відповідальність за подолання цих ризиків покладається непропорційно на дітей та їхні сім'ї, а не на компанії та уряди, які формують цифровий простір. Оскільки інновації часто випереджають заходи безпеки, надзвичайно важливо постійно враховувати ризики, пов'язані з новими цифровими технологіями, такими як штучний інтелект.

⁷ Children's rights in the digital environment. OHCHR and children. URL: <https://www.ohchr.org/en/children/childrens-rights-digital-environment>.

Хоча принцип найкращих інтересів дитини забезпечує чітку, засновану на правах директиву, його застосування на практиці у швидкозмінному цифровому світі далеко не просте. Дотримання найкращих інтересів дитини у зв'язку з цифровим середовищем повинно враховувати⁸:

- різноманітні потреби дітей;
- розвиток здібностей дітей;
- нерівність у доступі, навичках та грамотності, а також різноманітні контексти дітей;
- захист прав дітей від потенційних маніпуляцій та не правильного тлумачення;
- найкращі інтереси дитини;
- швидкий технологічний прогрес;
- взаємозв'язок між різними правами та інтересами, який іноді може бути джерелом напруги, наприклад, між інтересами дітей та технологічних компаній, участю та захистом, а також благополуччям та автономією.

78

Підсумовуючи зазначене, вважаємо, що принцип дотримання найкращих інтересів дитини має повністю втілюватися в усі сфери, пов'язані із залученістю дитини (у тому числі й цифрову) і мати не декларативний, а прикладний характер.

⁸ Özkul D., Vosloo S., Baghdasaryan B. Best Interests of the Child in Relation to the Digital Environment. UNICEF Innocenti – Office of Global Insight and Policy. 2025. 42 p. URL: <https://www.unicef.org/innocenti/media/10571/file/UNICEF-Innocenti-Best-interests-child-digital-environment-brief-2025.pdf>.

Озерський Ігор Володимирович,
доктор юридичних наук, професор,
академік НАНВО України, професор кафедри цивільного
та кримінального права і процесу
Чорноморського національного
університету ім. Петра Могили

<https://orcid.org/0000-0001-8356-0473>

ЮРИДИКО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ МІСЦЯ ПРОЖИВАННЯ ДИТИНИ ЗА УМОВ ЗАСТОСУВАННЯ ГААЗЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ 1980 РОКУ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

Анотація. Сучасна правозастосовна практика, як в Україні, так і в міжнародному праві, виходить із необхідності дотримання принципу якнайкращого забезпечення інтересів дитини. Цей принцип закріплено у ст. 3 Конвенції про права дитини (1989 р.) та ст. 155 Сімейного кодексу України (2002 р.). Згідно зі ст. 12 Закону України «Про охорону дитинства» (2001 р.), на кожного з батьків покладається однакова відповідальність за виховання, навчання і розвиток дитини. Відповідно до ст. 9 Конституції України (1996 р.) та ст. 19 Закону України «Про міжнародні договори України» (2004 р.), чинні міжнародні договори, згоду на обов'язковість яких надала Верховна Рада України, є частиною національного законодавства України. Приписами ч. 1 ст. 15 Закону України «Про міжнародні договори України» (2004 р.) передбачено, що чинні міжнародні договори України підлягають сумлінному дотриманню Україною відповідно до норм міжнародного права.

79

Відповідно до ч. 1 ст. 3 Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей від 25.10.1980 р.

(далі — Гаазька конвенція 1980 р.), переміщення або утримання дитини розглядаються як незаконні, якщо: а) при цьому порушуються права піклування про дитину, що належать будь-якій особі, установі або іншому органу, колективно або індивідуально, відповідно до законодавства держави, у якій дитина постійно мешкала до переміщення або утримання; та б) у момент переміщення або утримання ці права ефективно здійснювалися, колективно або індивідуально, або здійснювалися б, якби не переміщення або утримання. За змістом ч. 2 ст. 3 Гаазької конвенції 1980 року права піклування, про які йдеться у пункті «а», можуть виникнути, зокрема, на підставі будь-якого законодавчого акта або в силу рішення судової або адміністративної влади, або внаслідок угоди, що спричиняє юридичні наслідки відповідно до законодавства такої держави.

80

Місце постійного проживання дитини є визначальним при відновленні статус-кво, оскільки незаконне переміщення чи утримання дитини одним із батьків, наділеним правами спільного піклування, порушує інтереси та права дитини, а також права іншого з батьків на піклування про дитину, без згоди якого/якої відбулася зміна місця проживання дитини (постанова Верховного Суду від 11.12.2019 р. (справа № 552/1759/19). Слід зауважити, що обов'язок доведення існування підстав для відмови у поверненні дитини Конвенцією 1980 року (статті 12–13, 20) покладено на особу, яка вчинила протиправне вивезення або утримання дитини та заперечує проти повернення дитини. Це означає, що така особа має довести в суді:

- наявність «серйозного ризику» (як психічного, так і фізичного) або іншої нетерпимої для дитини обстановки у зв'язку з поверненням останньої до України (п. «б» ч. 1 ст. 13 Конвенції);
- незалежними експертними виснуваннями фахівців-психологів, що між особою, яка вивезла дитину, і самою дитиною існує нерозривний психоемоційний зв'язок,

який переважає такому ж зв'язку дитини з іншим із батьків (постанова Верховного Суду від 24.04.2019 р., справа № 520/13963/17);

- що позивач (один із батьків) надавав згоду (письмову, усну чи мовчазну) на переміщення або утримання їх дитини за кордоном, в іншій країні (п. «а» ч. 1 ст. 13 Конвенції);
- що позивач (один із батьків) фактично не здійснював права піклування на момент переміщення або утримання дитини до іншої країни (п. «а» ч. 1 ст. 13 Конвенції);
- що повернення дитини не допускається основними принципами держави України в галузі захисту прав людини й основних свобод (ст. 20 Конвенції);
- на основі підтвердженої інформації, що дитина прижилася у своєму новому середовищі (на мовному, ментальному, фізичному рівнях).

У постанові Великої Палати Верховного Суду від 29.05.2019 р. у справі № 357/17852/15-ц зроблено висновок: «Відповідно до статті 162 СК України якщо один з батьків або інша особа самочинно, без згоди другого з батьків чи інших осіб, з якими на підставі закону або рішення суду проживала малолітня дитина, змінить її місце проживання, суд за позовом заінтересованої особи має право негайно постановити рішення про відібрання дитини і повернення її за попереднім місцем проживання». При цьому, на думку Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), неправильним є покладення на особу, яка вимагає повернення дитини, обов'язку доведення тієї обставини, що вона не надавала дозволу або мовчазної згоди на переміщення і утримання дитини на території іншої держави (рішення ЄСПЛ «Карлсон проти Швейцарії» від 08.11.2008 р.).

При вирішенні цієї категорії справ необхідно керуватися дотриманням найкращих інтересів дитини, перевірити сімейну ситуацію і врахувати ряд факторів, зокрема

емоційного, психологічного, матеріального і медичного характеру, та надати розумну оцінку інтересам кожного із батьків та інтересам дитини, які мають найважливіше значення, що узгоджується з правовим висновком Верховного Суду України, викладеним у постанові від 18.06.2014 р. (справа № 6-58цс14). Утім, в постанові Верховного Суду від 25.03.2024 р. (справа № 183/1464/22) зазначено, що дитина не може бути повернута лише тоді, коли залишення її за попереднім місцем проживання створюватиме реальну небезпеку для її життя та здоров'я або обставини змінилися так, що повернення суперечить її інтересам.

Почасти такою небезпекою один із батьків називає війну росії проти України. У пункті 31 рішення ЄСПЛ від 28.01.2021 р. у справі «Сатановська та Роджерс проти України» (заява № 12354/19) суд звернув увагу, що ст. 8 Конвенції покладає на національні органи влади конкретний процесуальний обов'язок у контексті провадження за Гаазькою конвенцією (1980 р.) не тільки розглянути небезпідставні твердження про існування «серйозного ризику» для дитини у випадку її повернення, а й ухвалити рішення, в якому будуть наведені конкретні причини з огляду на обставини справи. Верховний Суд у постанові від 12.03.2025 р. (справа № 487/2960/23) зауважив, що військова агресія росії проти України, воєнний стан та пов'язані з ним обмеження об'єктивно впливають на обсяг і способи спілкування батьків з дитиною, які вимушено, внаслідок війни, опинилися за межами України. При цьому, у п. 9.4 постанови Верховного Суду від 12.11.2025 р. (справа № 563/947/23), вписано, що запровадження на території України воєнного стану не є достатньою підставою для визначення місця проживання дитини разом з одним із батьків, зокрема з тим, який проживає за межами України. Це означає, що у ситуації, коли один із батьків проживає в Україні, на території якої не ведуться бойові дії та яка не є окупованою ні повністю, ні в частині, а Уря-

дом України розроблено правила і рекомендації щодо збереження життя населення, за дотримання яких мінімізується загроза, то цілком імовірно визначити місце проживання саме з цим із батьків.

Водночас, заради цілковитого збереження якнайкращих інтересів дитини у юридично значущій ситуації – визначення місця проживання дитини, слід залучити кваліфікованих, незалежних (спеціально підготовлених) психологів (психолога) та провести психологічне обстеження дитини та її батьків задля з'ясування таких обставин: Чи має мати (батько) психологічні ресурси для забезпечення належного виховання своєї дитини? Чи можливо на основі проведеного психологічного дослідження спрогнозувати можливість батька (матері) забезпечити дитині належну емоційно-вольову сферу, піклування, взаємопозитивний соціально-психологічний клімат, любов (схожу на материнську) та потреби емоційного життя дитини? Чи є у дитини індивідуально-особистісні особливості, що потребують виняткової уваги з боку батьків чи саме одного з батьків? Чи здатна дитина, враховуючи її вікові особливості та рівень розумового розвитку, свідомо визначитися, з ким із батьків вона бажає проживати, та чи здатна самостійно висловлювати свою думку в судовому засіданні? Чи прижилася, адаптувалася, соціалізувалася дитина в нових умовах, в іншій країні як на ментальному, фізичному рівні, так і мовному зокрема?

З цього приводу варта уваги позиція Верховного Суду у постанові від 04.04.2018 р. (справа №344/16653/16-ц), де наголошено про зобов'язання відповідача забезпечити явку дитини до кабінету практикуючого психолога для проведення психологічних обстежень з метою визначення рівня емоційної прихильності дитини до одного з батьків. І таке зобов'язання, з позицій Суду, не є втручанням в приватне і сімейне життя відповідача. Зустріч матері чи батька з дитиною в кабінеті та в присутності кваліфікова-

ного професійного психолога є співмірним заходом забезпечення позову, не порушуватиме прав відповідача і не призведе до будь-яких незворотних негативних наслідків для останнього. Означене узгоджується з позицією Верховного Суду, відображеною в постанові від 24.04.2019 р. (справа № 520/13963/17), де зауважено, що вагомим критерієм при постановленні рішення з визначення місця проживання дитини є психологічний зв'язок між дитиною та батьками.

Отож, психологічне обстеження дитини у справі про визначення місця проживання останньої цілком можливе на прикордонній, безпечній території України, де припустимо забезпечити зустріч дитини з батьками та фахівцями-психологами. При цьому, психологи повинні бути обрані не батьками дитини, а незалежним посередником, аби уникнути так званих «своїх психологів». Адже, як зауважив Верховний Суд, «зловживання правом і використання приватно-правового інструментарію всупереч його призначенню проявляється в тому, що: особа використовувала право на зло» (Постанова Верховного Суду від 22.01.2025 р. (справа № 495/432/23, провадження № 61-17548св23)).

Посполітак Володимир Володимирович,
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри ПВНЗ
«Міжнародний інститут менеджменту (МІМ-Київ)»,
доцент кафедри приватного права факультету
правничих наук НаУКМА

СЕК'ЮРИТИЗАЦІЯ ЯК СПОСІБ ПРИВАТНОГО ФІНАНСУВАННЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ ТА В ПЕРІОД ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

Анотація. Тези присвячені сутності сек'юритизації як одній із правових конструкцій, через яку залучатимуть грошові кошти в економіку України під час війни та в повоєнний період. Аналізуються підходи щодо правового регулювання сек'юритизації у ЄС та світі. Як підсумок зазначається, що Україні необхідно розробити національне законодавство про сек'юритизацію, яке має базуватися на моделі Європейського Союзу.

85

Україна відчуває критичну необхідність у правових конструкціях, які залучатимуть грошові кошти в економіку України під час війни та в період післявоєнного відновлення. Сек'юритизація може стати однією з таких конструкцій, яка дозволить перетворювати наявні в Україні активи на джерело швидкого фінансування потреб економіки.

Суть сек'юритизації полягає в тому, що банки або інші фінансові установи можуть об'єднувати портфелі кредитів чи інших фінансових вимог і залучати грошові кошти від інвесторів (резидентів та/або нерезидентів) через розміщення забезпечених цінних паперів — облігацій. Це дає

змогу отримати ліквідність фінансових активів без прямого збільшення державного боргу (що критично для сучасного стану державних фінансів) і сприяє стабільності фінансової системи в цілому. Такий підхід особливо актуальний у співпраці з Європейським Союзом, Світовим банком, Міжнародною фінансовою корпорацією, які можуть виступати гарантами або інвесторами при сек'юритизації.

Під час війни сек'юритизація може допомогти підтримати кредитування економіки. Наприклад, портфелі кредитів малому та середньому бізнесу або іпотечні кредити можуть бути використані як база для випуску цінних паперів — облігацій. Отримані грошові кошти фінансові установи могли б спрямовувати на фінансування юридичних осіб, що працюють навіть у складних воєнних умовах. Це дозволяє підтримувати економічну активність без значного навантаження на державний бюджет.

86

У післявоєнний період сек'юритизація може відігравати ключову роль у відбудові інфраструктури та житлового фонду. Наприклад, можна створювати програми сек'юритизації іпотечних кредитів для відновлення житла або інфраструктурних проєктів. Інвестори у розміщені облігації отримують прогнозовані доходи, а держава чи територіальні громади — додаткові ресурси для реконструкції міст і транспортної системи. Це може стати доповненням до міжнародної допомоги та грантів.

У стратегічному сенсі сек'юритизація може допомогти Україні перейти від моделі фінансування, що базується переважно на державних позиках і допомозі міжнародних фінансових організацій, до більш ринкової системи залучення капіталу. Це створює стійкі джерела фінансування для економіки як у воєнний, так і в мирний час, зменшуючи залежність від зовнішньої підтримки та підвищуючи фінансову незалежність країни.

Ще однією перевагою є можливість інтеграції українського фінансового ринку до європейського. Якщо сек'юритизація буде побудована відповідно до стандартів Європейського Союзу, це підвищить довіру іноземних інвесторів і полегшить доступ до міжнародних ринків капіталу. Гармонізація правил сприятиме довгостроковому розвитку фінансового сектору та зниженню вартості за позичень. Крім того, така гармонізація прямо вимагається від України як країни – кандидата в члени Європейського Союзу.

Сек'юритизація у світовій практиці. У сучасних розвинутих країнах світу сек'юритизація є невід'ємною частиною фінансового ринку. З'явившись на початку 1970-х років в США, механізм сек'юритизації став «фінансовою революцією» у банківському секторі. Спочатку цей механізм реалізовувався у формі іпотечних відносин між банками та іншими суб'єктами господарювання. Вже у другій половині 1980-х років випуск цінних паперів, забезпечених активами, було здійснено в більшості розвинутих країн, зокрема Великій Британії, Німеччині, Італії, Іспанії, Голландії, Франції, Австралії. Проте до Східної та Центральної Європи, в тому числі й України, цей механізм «потрапив» лише у XXI столітті¹. Сек'юритизація у світовій практиці є гнучким фінансовим інструментом, що використовується фінансовими установами для перетворення активів на цінні папери з метою залучення інвестицій. У різних країнах правила можуть суттєво відрізнятися: наприклад, у США сек'юритизація історично розвивалася як ринковий механізм із мінімальним початковим регуляторним втручанням, тоді як у деяких інших юрисдикціях

¹ Мехтієв Е. О. Нормативно-правове регулювання сек'юритизації активів в Україні: проблеми та напрями їх вирішення. Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування. 2025. № 16. <https://doi.org/10.54929/2786-5746-2025-16-01-13>.

вона обмежена більш жорсткими банківськими нормами. Універсального глобального стандарту сек'юритизації не існує, тому правове регулювання залежить від національного законодавства та практики фінансових ринків.

На відміну від цього, сек'юритизація відповідно до норм Європейського Союзу базується на єдиній правовій рамці, що діє для всіх держав-членів². Сек'юритизація відповідно до норм Європейського Союзу — це фінансовий процес, у якому різні активи (наприклад кредити, іпотеки або лізингові договори) об'єднуються в пул і трансформуються на цінні папери (розміщуються під забезпечення зобов'язань у цьому пулі), що продаються інвесторам. Основні правила сек'юритизації встановлені в законодавстві Європейського Союзу, зокрема в Регламенті про сек'юритизацію (Securitisation Regulation), який створює єдину правову рамку для всіх держав-членів. Мета цих правил — забезпечити прозорість, стабільність фінансової системи та захист інвесторів після фінансової кризи 2008 року.

88

За європейським підходом сек'юритизація означає операцію, у якій кредитний ризик активів поділяється на транші (рівні ризику і прибутковості), а платежі інвесторам у вигляді процентів за облігаціями залежать від виконання зобов'язань за базовими активами (їх пулом). Наприклад, фінансова установа може передати портфель кредитів спеціальній компанії (SPV), яка випускає облігації, забезпечені цими кредитами. Інвестори отримують

² Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 2017/2402 від 12 грудня 2017 року про встановлення загальних рамкових умов для сек'юритизації та створення спеціальної рамки для простої, прозорої та стандартизованої сек'юритизації, та внесення змін до директив 2009/65/ЄС, 2009/138/ЄС та 2011/61/ЄС та регламентів (ЄС) № 1060/2009 та (ЄС) № 648/2012. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_033-17#Text.

доходи з платежів позичальників, а фінансова установа звільняє частину капіталу для нових кредитів.

Європейське законодавство встановлює жорсткі вимоги до прозорості сек'юритизації. Учасники операції повинні розкривати інформацію про структуру сек'юритизації, характеристики активів у пулі та ризику, пов'язані з їх невиконанням. Також введено принцип «утримання ризику» (risk retention), за яким організатор сек'юритизації повинен зберігати частину ризику (зазвичай не менше ніж 5 відсотків), щоб уникнути безвідповідального кредитування. Тому європейська модель передбачає системний підхід, який забезпечує більшу передбачуваність і контроль.

Особливе місце займає категорія STS-сек'юритизації (Simple, Transparent and Standardised – проста, прозора і стандартизована). Такі операції відповідають підвищеним вимогам щодо якості активів, зрозумілості структури та управління ризиками. У результаті STS-сек'юритизації отримують більш сприятливий регуляторний режим, зокрема нижчі вимоги до капіталу для банків-інвесторів в облігації.

У цілому сек'юритизація в праві Європейського Союзу розглядається як інструмент розвитку фінансових ринків і кредитування економіки, але під суворим наглядом регуляторів. Вона має балансувати між підвищенням доступності фінансування та запобіганням системним ризикам, які можуть виникати через складні фінансові структури. Саме тому європейська модель сек'юритизації поєднує ринкові механізми з детальним регуляторним контролем.

Ще однією відмінністю є рівень регуляторного контролю. У світовій практиці сек'юритизація часто орієнтована передусім на ринкову ефективність і швидке залучення капіталу. Натомість європейське законодавство робить акцент на фінансовій стабільності, запроваджуючи

обов'язкові вимоги щодо прозорості, перевірки активів та відповідальності учасників угоди. Це передбачає суворі стандарти звітності та обов'язкове розкриття інформації для інвесторів.

У підсумку головна відмінність полягає в тому, що глобальна сек'юритизація є різноманітною і залежить від національних правил, тоді як сек'юритизація в ЄС характеризується високим рівнем уніфікації та регуляції. Світова практика більше орієнтована на фінансові інновації та ринкову гнучкість, тоді як європейський підхід прагне до балансу між розвитком ринку та мінімізацією системних ризиків.

90 Процес сек'юритизації є достатньо популярним. За статистичними даними, обсяг розміщення структурованих цінних паперів у 2022 році склав 203 млрд євро у Європі та 2,5 трлн євро у США. Водночас загальна вартість розміщених цінних паперів, забезпечених іпотекою, складала 1,9 трлн євро. Це свідчить про те, що сек'юритизація є одним з найбільш ефективних і надійних механізмів залучення коштів, і насамперед для поживлення іпотечно-го кредитування³.

Зважаючи на зазначене вище, Україні необхідно терміново розробити національне законодавство про сек'юритизацію, яке має базуватися на моделі Європейського Союзу, щоб створити правову конструкцію для залучення грошових коштів у фінансування економіки України під час війни та в період післявоєнної відбудови.

³ Сек'юритизація: загальна інформація. Офіційний вебсайт НКЦПФР. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/finhramotnist-prostoiumovoium-pro-tsinni-papery-sek-iurytyzatsiia-zahalna-informatsiia/>.

Стукаліна Ольга Віталіївна,
доктор філософії у галузі права (PhD), юрист

<https://orcid.org/0000-0001-9206-3487>

ЗАХИСТ ПРАВ ДИТИНИ У СІМЕЙНИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

***Анотація.** Досліджено стан забезпечення та захисту прав дитини у сімейних правовідносинах в Україні в умовах європейської інтеграції. Проаналізовано нормативно-правову базу та кримінально-правові механізми реагування на порушення прав дітей. На основі статистичних даних виявлено збереження системних ризиків у сімейному середовищі, попри наявність розвинених правових гарантій. Обґрунтовано необхідність посилення превентивних, соціальних та кримінально-правових інструментів захисту. Зроблено висновок про потребу формування комплексної моделі забезпечення найкращих інтересів дитини відповідно до європейських стандартів.*

91

Діти належать до найбільш соціально вразливих категорій населення, що зумовлює підвищені вимоги до гарантій їхнього правового захисту¹. Забезпечення прав та законних інтересів дитини є одним із пріоритетних напрямів державної політики як на міжнародному, так і на національному рівнях. Основоположні стандарти у цій сфері закріплено у Конвенції ООН про права дитини, яка визначає комплекс правових можливостей, необхідних

¹ Губаль Ю. В. Конституційно-правовий статус дитини в Україні та Угорщині : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Ужгород, 2015. С. 38.

для повноцінного фізичного, психічного та соціального розвитку особи до досягнення нею повноліття².

У Розділі III «Дитина і сім'я» Закону України «Про охорону дитинства» системно визначено правовий статус дитини у сфері сімейних правовідносин і закріплено комплекс гарантій його забезпечення. Норми цього розділу спрямовані на утвердження пріоритету сімейного виховання як природного та найбільш сприятливого середовища для розвитку особистості дитини³.

Законодавець виходить із визнання права дитини на проживання в сім'ї та отримання належного батьківського піклування, що охоплює обов'язок батьків забезпечувати умови для фізичного, інтелектуального, духовного й морального розвитку. Водночас акцентується на необхідності поваги до честі та гідності дитини, недопущенні будь-яких форм насильства, жорстокого поводження чи експлуатації. Окремо підкреслюється значення збереження особистих зв'язків дитини з обома батьками незалежно від факту їх спільного чи окремого проживання, а також право дитини на висловлення власної думки з питань, що безпосередньо її стосуються, з урахуванням вікових та психологічних особливостей. Закон також передбачає механізми захисту прав та законних інтересів дитини у випадках неналежного виконання батьківських обов'язків, а щодо дітей, позбавлених батьківського піклування, — встановлює додаткові державні гарантії⁴. Таким чином, відповідні положення формують

92

² Конвенція ООН про права дитини : Конвенція ООН від 20 листопада 1989 р. Офіційний сайт Організації Об'єднаних Націй. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-child> (дата звернення: 16.02.2026).

³ Закон України «Про охорону дитинства» : Закон України від 26 квітня 2001 р. № 2402-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 30. Ст. 142.

⁴ Захист прав дітей під час реалізації гарантій у виконавчому провадженні: теоретико-правове дослідження / Н. В. Степаненко, Д. А. Кубрак. *Legal Bulletin*. 2023. № 4 (10). С. 61–62.

нормативну модель балансу між автономією сім'ї та обов'язком держави втручатися у разі загрози правам дитини, забезпечуючи їх реально, а не декларативну охорону.

Попри нормативне закріплення відповідних гарантій, у практичній площині проблема порушення прав дітей залишається актуальною, зокрема у сфері сімейних правовідносин. Доволі часто джерелом загрози для дитини стає саме сімейне середовище — у випадках ухилення батьків або осіб, які їх замінюють, від виконання обов'язків щодо виховання та догляду, а також у ситуаціях жорстокого поводження. Офіційні статистичні дані свідчать про наявність стійкої негативної тенденції. Так, у 2022 році зафіксовано 87 випадків злісного невиконання обов'язків із догляду за дитиною або особою, щодо якої встановлено опіку чи піклування ⁵; у 2023 році — 73 випадки ⁶; у 2024 році — 85 випадків ⁷; у 2025 році цей показник зріс до 123 випадків ⁸. Своєю чергою, відповідно до ст. 137

⁵ Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень–грудень 2022 року. *Офіс Генерального прокурора України*. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporu-shennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 12.02.2026).

⁶ Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень–грудень 2023 року. *Офіс Генерального прокурора України*. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporu-shennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 12.02.2026).

⁷ Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень–грудень 2024 року. *Офіс Генерального прокурора України*. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporu-shennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 12.02.2026).

⁸ Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень–грудень 2025 року. *Офіс Генерального прокурора України*. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporu-shennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 12.02.2026).

Кримінального кодексу України передбачено відповідальність за неналежне виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей⁹. Так, у 2023 році за цією нормою зафіксовано 27 кримінальних правопорушень, у 2024 році – 34, а у 2025 році – 78. Така динаміка свідчить про істотне зростання кількості виявлених фактів у 2025 році¹⁰. Зазначена тенденція може бути зумовлена як погіршенням практики виконання батьками та іншими законними представниками обов'язків щодо забезпечення належних умов життя і розвитку дитини, так і підвищенням ефективності діяльності правоохоронних органів щодо виявлення відповідних правопорушень.

94

Показники ухилення від сплати аліментів на утримання дітей демонструють поступове зменшення кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень: 1591 випадок у 2023 році, 1337 – у 2024 році та 1051 – у 2025 році. Така тенденція може свідчити про підвищення результативності механізмів примусового виконання судових рішень, а також про певну зміну практики кримінально-правового реагування у сфері забезпечення економічних прав дитини. Водночас не виключається вплив латентності відповідних правопорушень. Щодо ст. 126-1 КК України (домашнє насильство), то у 2023 році зафіксовано 2705 випадків, у 2024 році – 2810, у 2025 році – 2030. Незважаючи на зниження у 2025 році, загальний рівень таких правопорушень залишається високим, що підтверджує стійкість проблеми насильства у сімейному середовищі

⁹ Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25. Ст. 131.

¹⁰ Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень–грудень 2023 – січень–грудень 2025 рр. Офіс Генерального прокурора України. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 14.02.2026).

та необхідність подальшого посилення превентивних і соціально-підтримувальних заходів. За ст. 150-1 КК України (використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом) у 2023 році зафіксовано 3 випадки, у 2024 році — також 3, у 2025 році — 2. Відносна стабільність показників за незначної кількості фактів також потребує обережної оцінки з огляду на можливу прихованість таких діянь ¹¹.

Аналіз статистичних показників свідчить про збереження системних ризиків порушення прав дитини у сімейному середовищі, що актуалізує потребу у вдосконаленні комплексних механізмів їхнього захисту в умовах європейської інтеграції України. Сучасний підхід до охорони дитинства має ґрунтуватися на пріоритеті найкращих інтересів дитини, реальному забезпеченні її права на безпечне сімейне виховання та своєчасному державному втручанні у випадках загрози життю, здоров'ю чи належному розвитку. У цьому контексті першочергового значення набуває подальша гармонізація національного законодавства з європейськими стандартами, уточнення критеріїв належного виконання батьківських обов'язків, а також уніфікація правозастосовної практики у справах, що стосуються захисту дітей ¹².

Ефективна модель захисту прав дитини у сімейних правовідносинах повинна будуватися на поєднанні превентивно-соціальних, інституційних та кримінально-правових засобів із чітким пріоритетом раннього втручання. Йдеться, зокрема, про розвиток системи раннього

¹¹ Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень–грудень 2023 — січень–грудень 2025 рр. Офіс Генерального прокурора України. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 14.02.2026).

¹² Ковальчук А. Ю., Гуревич О. М. Деякі аспекти правового забезпечення прав і свобод дитини. *Європейські перспективи*. 2012. № 2. Ч. 2. С. 87.

виявлення сімейного неблагополуччя, розширення соціального супроводу сімей групи ризику, координацію роботи органів опіки, соціальних служб, освітніх і медичних установ та правоохоронних органів. Поряд із цим необхідним залишається забезпечення невідворотності юридичної відповідальності за грубі порушення прав дитини, водночас із впровадженням процедур правосуддя, дружніх до дитини, та програм корекції батьківської поведінки. Такий інтегрований підхід відповідає сучасним європейським орієнтирам у сфері «child protection» і спрямований на зміцнення сім'ї як безпечного середовища розвитку дитини та забезпечення реальної ефективності державних гарантій її прав¹³.

96

Виконання положень Резолюції Генеральної Асамблеї ООН 70/1 «Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року» може слугувати одним із ключових заходів захисту прав дитини у сімейних правовідносинах. Документ визначає цілі сталого розвитку, серед яких подолання бідності, забезпечення якісної освіти, гендерної рівності, доступу до правосуддя та зміцнення інституцій. Реалізація цих завдань сприяє створенню безпечного сімейного середовища, належному утриманню, вихованню й розвитку дитини, а також запобіганню насильству й дискримінації у сімейних правовідносинах¹⁴.

Підсумовуючи, зазначимо, що проведений аналіз свідчить, що, попри наявність розвиненої нормативної бази та

¹³ The EU Strategy on the Rights of the Child and the European Child Guarantee. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/rights-child/eu-strategy-rights-child-and-european-child-guarantee_en?utm (дата звернення: 17.02.2026).

¹⁴ Резолюція Генеральної Асамблеї Організація Об'єднаних Націй 70/1 «Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року» від 25 вересня 2015 р. URL: <https://undocs.org/A/RES/70/1> (дата звернення: 18.02.2026).

орієнтацію на міжнародні стандарти, проблема порушення прав дитини у сімейних правовідносинах в Україні залишається актуальною. Статистична динаміка підтверджує збереження суттєвих ризиків у сімейному середовищі та вказує на потребу підвищення ефективності як превентивних, так і реактивних механізмів державного впливу. В умовах європейської інтеграції пріоритетним має стати формування комплексної системи захисту прав дитини, що поєднає раннє виявлення сімейного неблагополуччя, розвиток соціальної підтримки сімей та забезпечення невідворотності юридичної відповідальності за порушення прав дитини. Такий підхід є необхідною передумовою реального забезпечення найкращих інтересів дитини та наближення національної практики до європейських стандартів.

Федосеева Тетяна Романівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри приватного права
факультету правничих наук
Національного університету «Кієво-Могилянська академія»

<https://orcid.org/0000-0003-1521-2922>

Романюк Марта Ярославівна,
студентка 2-го року навчання магістерської програми
«Право» факультету правничих наук
Національного університету «Кієво-Могилянська академія»

ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ДІТЕЙ ТА СВОБОДА ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ У МЕРЕЖІ «ІНТЕРНЕТ»

98

Анотація. У публікації досліджено питання закріплення мінімального віку для користування соціальними мережами, цифрової безпеки, свободи вираження поглядів та її обмеження. Здійснено огляд міжнародних актів у цій сфері, зарубіжного досвіду, а також Європейської стратегії кращого Інтернету для дітей та Регламенту (ЄС) 2022/2065 про єдиний ринок цифрових послуг. Розглядаються політики конфіденційності платформ-надавачів послуг, а також досліджуються питання персональних даних, меж втручання у права дітей та пропорційності обмеження прав дітей у соціальних мережах. Зроблено висновки, спрямовані на забезпечення прав дитини та гарантування її цифрової безпеки.

В останні десятиліття новітні технології вкоренилися в життя суспільства, а спроби врегулювати відносини у цифровому середовищі стали набувати системності.

Застосунки, фільми, ігри, музичні файли, соцмережі, комп'ютерні програми, електронні книжки — з усіма цими типами цифрового контенту щоденно взаємодіють як дорослі, так і діти. Наприкінці 2024 року в Австралії ухвалили рішення про закріплення мінімального віку для користування соціальними мережами. У подальшому Данія, Франція, Іспанія та Велика Британія оголосили про такий самий намір, і цей перелік не є вичерпним ¹. В Україні такі ідеї наразі не трансформувались у конкретні законодавчі ініціативи та потребують наукового осмислення.

Через активне залучення дітей у цифрове середовище постають питання про їх доступ до шкідливого контенту, загрози кібербулінгу тощо. Встановлення нижньої межі віку користування соціальними мережами спрямоване на формування правила, дотримання якого гарантує, що з цифровим контентом взаємодіятимуть особи з критичним мисленням і розумінням базових знань цифрової безпеки. Однак такий підхід створює нові виклики: як визначити вік особи, яка реєструється; як забезпечити захист її персональних даних; як бути певним, що діти, які не мали досвіду користування соціальними мережами, розумітимуть специфіку їх роботи; чи є вимога щодо віку пропорційним та виправданим втручанням з боку держави тощо.

Європейська конвенція з прав людини (ч. 1 ст. 10) закріплює свободу вираження поглядів. Вона передбачає одержання й передання інформації без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів ². У Міжнарод-

99

¹ Tracking Efforts to Restrict or Ban Teens from Social Media Across the Globe. Ramsha Jahangir, Justin Hendrix / Feb 23, 2026. URL: <https://www.techpolicy.press/tracking-efforts-to-restrict-or-ban-teens-from-social-media-across-the-globe/>.

² Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : підписана 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 18.01.2026).

ному пакті про громадянські і політичні права (ч. 2 ст. 19) вказано, що право на вільне вираження передбачає поширення інформації та ідей усно, письмово чи за допомогою друку або художніх форм вираження чи іншими способами на свій вибір³. Свобода вираження поглядів через соціальні мережі проявляється не лише в одержанні чи переданні інформації, а й у творчій діяльності, створенні цифрового контенту дітьми. Але така свобода не є безмежною.

Обмеження щодо користувачів соціальних мереж уже впроваджуються в окремих державах. Як зазначалось, в Австралії було внесено зміни до законів про дискримінацію за віком⁴ і про безпеку в Інтернеті⁵, у результаті чого було встановлено мінімальний вік для користування соціальними мережами. Зокрема, встановлено обов'язок постачальника (онлайн-платформ) вживати розумних заходів для запобігання створення облікових записів дітьми, які не досягли 16 років. З метою визначення віку вони мають право збирати персональні дані, проте зобов'язані знищити цю інформацію після її використання або розголошення⁶. Згідно з даними eSafety, до платформ, яких стосуються такі обмеження, входять Facebook, Instagram, Snapchat, YouTube, TikTok та інші⁷.

³ Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 19.10.1973. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 01.02.2026).

⁴ Age Discrimination Act 2004. URL: <https://www.legislation.gov.au/C2004A01302/latest/text> (дата звернення: 01.02.2026).

⁵ Online Safety Act 2021. URL: <https://www.legislation.gov.au/C2021A00076/latest/text> (дата звернення: 01.02.2026).

⁶ Online Safety Amendment (Social Media Minimum Age) Bill 2024. URL: <https://legislation.gov.au/C2024A00127/asmade/text> (дата звернення: 01.02.2026).

⁷ Обмеження віку для соціальних медіа-платформ. eSafety Commissioner, уряд Австралії. URL: <https://esafety.gov.au/about-us/industry-regulation/social-media-age-restrictions/which-platforms-are-age-restricted> (дата звернення: 25.01.2026).

Подібні обмеження викликають дискусії про те, де проходить межа між розумними діями охоронного характеру та дискримінацією. Як видається, з одного боку, слід забезпечити безпеку дітям у цифровому середовищі, з іншого — гарантувати дотримання їхніх прав. Ініціатори змін як легітимну мету визначають необхідність зменшення негативного впливу соціальних мереж, усунення доступу до шкідливого контенту та запобігання кібербулінгу. Однак ключовим у цьому випадку є питання пропорційності, адже, як видається, у законодавця були інші механізми досягнення такої мети без надмірного втручання в права дітей. На нашу думку, мало б бути враховано значення та вплив умов користування платформ на досвід користувачів. Також інструментарій платформ має бути доопрацьовано з тим, щоб питання безпеки дітей та його відповідність віку були у центрі уваги політик відповідних компаній.

Наприклад, у політиці конфіденційності TikTok ідеться про те, що створювати акаунти можуть лише особи, яким виповнилося 13 років. Якщо виникнуть підстави вважати, що користувач не досягнув цієї межі, акаунт буде видалено. На платформі заборонено контент, який може завдати шкоду неповнолітнім особам (психологічну чи фізичну). Окремо для резидентів США до 13 років встановлено фільтрування стрічки рекомендацій, обмеження інтерактивних функцій, які дають користувачам змогу безпосередньо взаємодіяти з контентом, як-от коментувати, обмінюватися повідомленнями, поширювати відео або підтримувати активність онлайн-профілю⁸.

Щодо керівних принципів YouTube, то він розподіляє користувачів на три категорії: дітей (до 12 років включно), підлітків (від 13 до 17 років включно) та дорослих (від 18 років). Діти можуть користуватися сервісом YouTube

⁸ Безпека й добробут неповнолітніх. TikTok. 2025. URL: <https://tiktok.com/community-guidelines/uk/youth-safety> (дата звернення: 25.01.2026).

Kids, якщо їм надано дозвіл одним із батьків або законним опікуном. Також вони фільтрують контент і пошукові запити. Для всіх облікових записів у США платформа використовує модель оцінки віку, яка полягає в залученні штучного інтелекту для інтерпретації ідентифікаторів. Зокрема, типи відео, які шукає користувач, категорії відео, які він переглянув, або давність облікового запису. Якщо платформа вважає, що користувач не досягнув 18 років, то застосовує запобіжні заходи:

- вимкнення персоналізованої реклами та обмеження категорій оголошень, «чутливих для цього віку»;
- інші інструменти персоналізованих рекомендацій;
- обмеження повторних переглядів певних видів контенту⁹.

Тобто наразі платформи мають певні інструменти з персоналізації контенту для кожної категорії користувачів та заходи модерації. Безумовно, ефективність таких заходів викликає серйозні питання та має супроводжуватись застосуванням до надавачів таких послуг засобів контролю та стимулювання. Вказане потребує зваженого законодавчого врегулювання. Одночасно спроба повністю виключити користувачів соціальних мереж за критерієм віку не видається ефективним рішенням, адже може спричинити поруч із позитивним результатом безпекового характеру і негативні наслідки. Так, ЮНІСЕФ у своїй заяві щодо заборони на використання соціальних мереж для дітей підкреслює, що, з одного боку, вітається зростаюча відданість безпеці дітей в Інтернеті, та одночасно вказує, що заборони на соціальні мережі мають свої ризики і навіть можуть мати зворотний ефект. Зокрема, для багатьох соціальні мережі дають доступ до навчання, спілкування, гри та самовираження, діти та молодь матимуть обхідні шляхи, спільні пристрої, менш регульовані

⁹ Kids & Teens. YouTube. URL: <https://youtube.com/howyoutube works/kids-and-teens/> (дата звернення: 20.01.2026).

платформи. ЮНІСЕФ окреслює основне коло суб'єктів, яке має співпрацювати для створення цифрового середовища, яке є безпечним, інклюзивним, поважає права дітей. Це уряди, регуляторні органи та компанії соціальних мереж, громадянське суспільство та партнери, батьки та опікуни ¹⁰. Такий більш широкий підхід, який визначає основні дії усіх залучених суб'єктів, видається слушним.

Соціальні мережі стали засобом не лише отримання й передання інформації, а й творчої реалізації. Разом із загрозами мережа «Інтернет» надає великі можливості. Правила цифрової безпеки неможливо засвоїти без практичного застосування. У сучасному суспільстві кожному користувачеві необхідно нарощувати вміння вирізняти фейки та фільтрувати інформацію. Дитина, яка не взаємодіяла з цифровим контентом, згенерованим за допомогою генеративного штучного інтелекту, не вмітиме розрізнити його зі справжнім.

Ключове питання пропорційності таких законодавчих змін у тому, чи дійсно вони призведуть до втілення поставленої мети і чи є такий спосіб виправданим. Оскільки задля відмежування дітей від шкідливого контенту необхідно його модерувати, а не забороняти повністю. Для формування критичного мислення користувача мережі «Інтернет» слід проводити інформаційно-просвітницькі заходи з правил цифрової безпеки. Тим паче, що сама проблема такими змінами не виправляється, а відтермінується до старшого віку.

У Європейській стратегії кращого Інтернету для дітей (European Strategy for a Better Internet for Kids, BIK+) підкреслено, що діти та молодь повинні бути захищені та мати можливість користуватися Інтернетом. Як зазначається, ця

¹⁰ Age restrictions alone won't keep children safe online. Statement by UNICEF as countries move to introduce social media bans for children. 10 December 2025. URL: <https://www.unicef.org/press-releases/age-restrictions-alone-wont-keep-children-safe-online>.

стратегія спрямована на формування в дітей безпечного цифрового досвіду, розширення цифрових можливостей та активну залученість дітей із наданням їм права голосу в цифровому середовищі ¹¹. У Регламенті (ЄС) 2022/2065 Європейського Парламенту та Ради від 19 жовтня 2022 року про єдиний ринок цифрових послуг ідеться, що для забезпечення передбачуваного та надійного онлайн-середовища поняття «незаконний контент» повинно відображати правила в офлайн-середовищі. Ілюстративними прикладами є обмін зображеннями, що зображують сексуальне насильство над дітьми, незаконний обмін приватними зображеннями без згоди, онлайн-сталкінг тощо ¹².

Отже, безпечне залучення дітей у цифрове середовище — необхідний щабель у їхньому соціальному розвитку. Вміння взаємодіяти з онлайн-платформами, знання цифрової безпеки, обмін інформацією та інструментами творчої діяльності у мережі «Інтернет» — базові навички для кожної людини. Для гарантування безпечного цифрового середовища українському законодавцю, враховуючи зарубіжний досвід, необхідно не усувати дітей від нього, а формувати збалансовані вимоги до надавачів відповідних послуг, а також закріпити критерії, яким мають відповідати стрічки рекомендацій, персоналізована реклама, модерація та фільтрування цифрового контенту. Це відмежує дітей від потенційної загрози фізичному й психологічному здоров'ю, а також дозволить безпечно користуватися мережею «Інтернет».

¹¹ Федосеева Т. Творча діяльність дитини в цифровому середовищі: окремі питання правового характеру. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2025. Том 16. С. 167–177. <https://doi.org/10.18523/2617-2607.2025.16.167-177>.

¹² Регламент (ЄС) 2022/2065 Європейського Парламенту та Ради від 19 жовтня 2022 року про єдиний ринок цифрових послуг та внесення змін до Директиви 2000/31/ЄС (Закон про цифрові послуги). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32022R2065> (дата звернення: 18.01.2026).

Ханик-Посполітак Роксолана Юріївна,
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри приватного права,
керівник Центру цивілістичних досліджень
Національного університету
«Кієво-Могилянська академія»

<https://orcid.org/0000-0001-6185-7479>

СПРАВЕДЛИВА ОПЛАТА ПРАЦІ: ЧИ РЕАЛЬНО ЗАБЕЗПЕЧИТИ ЗАКОНОДАВЧО? ¹

Анотація. *Тези стосуються аналізу положень проекту Закону про справедливу систему оплати праці в Україні. Зазначається, що законопроект є дуже загальним, рамковим, містить багато колізій / протиріч і не передбачає реальних механізмів забезпечення права на справедливу оплату праці.*

105

Кожна особа має право на працю. Це право прямо передбачено Конституцією України (ст. 43) і гарантується державою. При цьому кожний, хто працює, має право на справедливу і задовільну винагороду, яка забезпечує гідне людини існування, її самої та її сім'ї, і яка в разі необхід-

¹ Публікацію підготовлено в рамках завершення НДР «Справедливий перехід: Право на працю після війни. Гідна праця та повоєнна економіка України» (реєстраційний номер 0124U003120 від 24.05.2024), яка виконується за рахунок фінансування МОН у рамках міжнародного науково-технологічного білатерального співробітництва відповідно до Протоколу Чотирнадцятого засідання німецько-української робочої групи з науково-технологічного співробітництва між Міністерством освіти і науки України та Федеральним міністерством освіти та наукових досліджень Німеччини від 09.11.2023 р. і додатка до нього від 01.02.2024 р.

ності доповнюється іншими засобами соціального забезпечення ².

У будь-які часи питання справедливості виникає і набуває загострення на тлі різних криз. Питання справедливої оплати праці в умовах воєнного стану виникає щоразу у суспільстві.

Принцип справедливості є одним із ключових конституційних принципів. Ще більше ніж 20 років тому КСУ у своєму рішенні від 02.11.2004 р. № 15-рп/2004 зазначив: «Справедливість — одна з основних засад права, є вирішальною у визначенні його як регулятора суспільних відносин, одним із загальнолюдських вимірів права. Зазвичай справедливість розглядають як властивість права, виражену, зокрема, в рівному юридичному масштабі поведінки й у пропорційності юридичної відповідальності вчиненому правопорушенню» ³.

Принцип справедливості має бути основоположним у всіх галузях права без винятку ⁴, у т. ч. трудового. Саме справедливість є однією з ключових конституційних засад регулювання права на заробітну плату ⁵.

² Загальна декларація прав людини. Ст. 23. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.

³ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) від 02 листопада 2004 № 15-рп/2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04#Text> (дата звернення 16.02.2026).

⁴ Шелевер Н. В. Справедливість як основоположний принцип права. *Актуальні проблеми держави і права* : зб. наук. пр. / редкол. : Г. І. Чанишева (голов. ред.) та ін. Одеса : Гельветика, 2021. Вип. 89. С. 113–118. <https://doi.org/10.32837/apdp.v0i89.3199>.

⁵ Фрідманська В. І. Справедливість як одна з ключових конституційних засад регулювання права на заробітну плату. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2022. № 3. С. 340–345. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.03.61>.

Справедливість — це оціночне поняття. А тому дуже важко дійсно досягнути справедливості в оплаті праці, оскільки у кожного своє відчуття справедливості, у тому числі у винагороді за пророблену роботу.

Верховна Рада України (в особі Голови профільного комітету) вирішила проявити ініціативу і спробувати врегулювати цю проблему — право на справедливую оплату праці. 19 січня 2026 р. було зареєстровано законопроект із багатообіцяючою назвою «Проект Закону про справедливую систему оплати праці в Україні» (реєстраційний номер 14387 від 19.01.2026) ⁶. Як зазначається в Пояснювальній записці, метою законопроекту є створення системного Закону, який передбачатиме встановлення єдиної системи оплати праці з уніфікованою структурою та визначенням принципів формування оплати праці як у публічному, так і приватному секторах ⁷. Аналогічний підхід закріплено у Преамбулі до законопроекту.

Отже, положення законопроекту мають поширюватися на визначення винагороди для працівників публічного та приватного секторів. Однак, аналізуючи положення законопроекту, можна зауважити, що все ж таки ухил більше зроблений на публічну, ба навіть державну службу. У тій самій Пояснювальній записці зазначено, що «запропонований акт розроблений на попит суспільства на справедливість та є комплексною спробою врегулювати систему оплати праці для усіх публічних службовців, зокрема на політичних посадах, забезпечити єдність та справедливість у підходах до визначення заробітних

107

⁶ Проект Закону про справедливую систему оплати праці в Україні. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/59452/> (дата звернення 16.02.2026).

⁷ Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про справедливую систему оплати праці в Україні». URL: <https://itd.rada.gov.ua/28725f8f-051e-4eef-bb93-5e1847469873> (дата звернення 16.02.2026).

плат та зміцнити відповідальність держави перед своїми громадянами».

Крім того, на нашу думку, у приватному секторі втручання держави у регулювання цього питання є недопустимим і має вирішуватися домовленістю між роботодавцем та майбутнім працівником. Регулювання можливих максимальних граничних розмірів оплати праці у приватному секторі, на нашу думку, є поверненням до часів СРСР.

Законопроект закладає дуже амбітні принципи, які мають бути в основі для формування оплати праці: справедливості, недискримінації, ринкової відповідності, фінансової спроможності, прозорості, взаємозалежності, стабільності та добровільності.

Цікавим є підхід і до визначення «працівник». У законопроекті дається дуже широке визначення цього терміна, а саме: «працівник – фізична особа, яка працює на умовах (1) трудового договору (контракту), або (2) виконує роботу за рішенням суду чи (3) проходить у роботодавця навчання, стажування, практику або (4) проходить публічну службу у встановленому законом порядку (ст. 1)».

Щодо виконання фізичною особою на підставі трудового (договору) контракту питань не виникає. А от щодо (3) і (4) є, оскільки у цьому випадку правовідносин «роботодавець-працівник» не виникає. А що законодавець мав на увазі під (2), взагалі незрозуміло. Можливо, автори мали на увазі громадські або виправні роботи, передбачені КК України (статті 56 і 57). Але це можна лише припускати.

Хоча, з іншого боку, у визначенні поняття «працівник» прослідковується цілком обґрунтований підхід, за якого за основу береться зміст виконуваної роботи, а не правовий статус особи у відносинах із замовником цієї роботи. Фізична особа робить роботу відповідно до своїх навичок і вмінь, а також свого психологічного ставлення до

виконуваної роботи (цей аспект часто взагалі не розглядається в працях). І неважливо, чи він оформлений відповідно до вимог законодавства про працю. По суті економічних відносин — неважливо. Але щодо врегулювання правового статусу такої фізичної особи проект закону відповіді не дає.

Розробники проекту Закону явно бажали поширити цей економічний за змістом підхід до всіх відносин, коли фізична особа затрачає свої знання, навички, бажання до виконання певних завдань. Проте автори так і не вирвалися остаточно з розуміння саме трудових відносин. Як приклад можна зазначити, що, зважаючи на назву Закону та преамбули, його положення не мали б поширюватися на виконання робіт за цивільно-правовими угодами, оскільки це не трудові правовідносини. Проте зовсім інша думка виникає, коли проаналізувати прикінцеві та перехідні положення. Там визначається, що з 2027 року винагорода голові та членам наглядових рад державних підприємств (яких, до слова, за законодавством уже скоро не буде) визначається відповідно до законопроекту. Тому, вважаємо, що автори законопроекту не проводять чіткої різниці між трудовими, кримінальними і цивільними правовідносинами.

Також автори законопроекту вирішили врегулювати оплату праці певних категорій працівників, які визначені спеціальними законами, зокрема народних депутатів, суддів, прокурорів, педагогічних і науково-педагогічних працівників. Ці категорії авторами віднесені до публічних службовців. Однак віднесення науково-педагогічних працівників до публічних службовців є абсолютно неправильним. Передбачаємо, що у разі прийняття цього законопроекту в цій частині положення буде визнано неконституційними.

Стосовно механізмів гарантування справедливої оплати праці, то їх у законопроекті немає. А закріплюються

лише гарантії в оплаті праці. Законопроект закріплює, що такі гарантії встановлюються: (1) законом; (2) у колективному договорі та/або колективній угоді як результат соціального діалогу; (3) у трудовому договорі як результат добровільних домовленостей між роботодавцем і працівником. На нашу думку, зазначені гарантії нічим істотно не відрізняються від тих, які на даний час закріплені в трудовому законодавстві.

І повертаючись до питання справедливості, висловимо думку, що в оплаті праці або виплаті винагороди (якщо відносини не трудові), досягти справедливості в суспільстві неможливо. Для забезпечення справедливої оплати праці / виплати винагороди має бути досягнуто баланс між багатьма чинниками, зокрема: 1) можливістю роботодавця / замовника забезпечити справедливий рівень оплати, відповідно до своїх фінансових можливостей; 2) можливістю фізичної особи вимагати справедливого рівня оплати праці, відповідно до стану конкурентного ринку, за якого інші фізичні особи готові працювати за менший рівень оплати їхньої праці, 3) небажанням висококваліфікованих фахівців проходити часто принизливі процедури публічних конкурсів для заняття публічних посад; 4) дефіцитом робочої сили у всіх галузях економіки під час війни; 5) наданням переваги при встановленні трудових правовідносин з чоловіками (у мирний час) або жінками (у воєнний час) з наданням переваги особам менше ніж 50+ (у мирний час) та 50+ (у воєнний час).

Значення для визначення справедливості також мають наближеність місця роботи до лінії фронту чи об'єктів критичної інфраструктури, які мають підвищений ризик бути обстріляними, а отже і ставлення роботодавців до можливості чи неможливості дистанційної роботи.

Тобто, говорячи про справедливий рівень оплати праці / виплати винагороди, ми можемо говорити лише про побажання справедливості, яка в реальному житті

досягається балансом різноманітних факторів (які часто не можна передбачити з юридичної точки зору або які є швидкоплинними і не повинні враховуватися на рівні законів). Норми законодавства, звичайно ж, повинні створювати максимально справедливі умови оплати праці / виплати винагороди, проте сама оплата праці буде базуватися на умовах справедливості дуже умовно, особливо в умовах війни. Навіть якщо держава встановить, на її думку, справедливу сітку посадових окладів та надбавок до цих окладів, вона не врахує демографічну ситуацію конкретного міста, наближеність до лінії фронту чи потенційно небезпечних об'єктів критичної інфраструктури, ризику мобілізації конкретних працівників та конкуренції на ринку праці конкретного району. Тому ми повинні говорити лише про максимально можливі справедливі рамки для публічного сектору.

Тож чи встановлює законопроект під назвою «Проект Закону про справедливу систему оплати праці в Україні» реальні механізми встановлення, гарантування та забезпечення права на справедливу оплату праці / виплату винагороди? На нашу думку, ні. Зареєстрований законопроект є дуже загальним, рамковим, містить багато колізій / протиріч і не передбачає реальних механізмів забезпечення права на справедливу оплату праці. Хоча сама ідея руху законодавства в бік забезпечення справедливості в оплаті праці / виплаті винагороди фізичним особам за їхні знання, вміння, навички, бажання працювати (а не лише бажання працевлаштуватися) заслуговує на увагу.

Яцкевич Іван Іванович,
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри приватного права
Національного університету
«Кієво-Могилянська академія»

<https://orcid.org/0000-0002-9734-0671>

ОЗНАКИ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН: МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ТА ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ

Анотація. Публікацію присвячено проблемам визначення критеріїв кваліфікації відносин із застосуванням особистої праці людини як трудових, розмежування трудових відносин та подібних відносин за договором цивільно-правового характеру. Наведено короткий аналіз основних положень міжнародних стандартів МОП (Рекомендація № 198), законодавства та судової практики, проекту Трудового кодексу України. Зроблено висновок про неповну відповідність запропонованого у законопроекті підходу в частині реалізації принципу презумпції трудових відносин. Наголошено на необхідності нормативного закріплення ознак трудових відносин задля подолання правової невизначеності та зменшення ризиків, пов'язаних з неправильною кваліфікацією чи недекларуванням трудових відносин. Запропоновано застосовувати диференційований підхід до відповідальності за недекларування трудових відносин та неправильну кваліфікацію таких відносин.

Питання розмежування трудових відносин від подібних до них правовідносин за договором цивільно-правового характеру належить до найбільш проблематичних та дискусійних як у науковому, так і в практичному аспек-

тах. Причому окреслена проблема стосується не лише випадків недобросовісної поведінки будь-якої зі сторін такого договору, а й цілком нормальної практики виконання договорів цивільно-правового характеру, які передбачають застосування особистої праці підрядника, виконавця тощо. Більше того, проблема кваліфікації договірних відносин як трудових є актуальною не лише для українських реалій, а й для держав – членів ЄС, куди України прагне інтегруватися.

У національному правовому полі питання визначення ознак трудових відносин піднімалося неодноразово, однак відповідні законопроекти не знаходили підтримки, зазнавали критики, попри те, що на рівні МОП такі критерії визначено. Ознаки трудових відносин передбачено проектом Трудового кодексу України, який подано на розгляд Верховної Ради України.

Основним документом МОП, присвяченим питанню визначення відносин як трудових, є Рекомендація МОП 2006 року щодо трудових відносин (№ 198)¹. Так, згідно з положеннями п. 9 Рекомендації № 198 «для цілей національної політики захисту працівників в умовах трудових відносин існування таких відносин повинне в першу чергу визначатися на основі фактів, що підтверджують виконання роботи й виплату винагороди працівникові, незважаючи на те, як ці відносини характеризуються у будь-якій домовленості про протилежне, що має договірний або інший характер, яка могла бути укладена між сторонами».

Згідно з п. 13 Рекомендації № 198 ознаки трудових відносин об'єднано у дві групи: за операційним критерієм

¹ Рекомендація МОП 2006 року щодо трудових відносин (№ 198) (Неофіційний переклад українською мовою здійснений за підтримки Проекту ЄС-МОП «На шляху до безпечної, здорової та задекларованої праці в Україні»). URL: <https://www.ilo.org/uk/media/78691/download> (дата звернення: 01.02.2026).

(підпорядкованість, графік, особистий характер виконання, використання інструментів замовника тощо); за економічним критерієм (періодичність винагороди, оплата замовником поїздок для виконання роботи, щотижневі вихідні та відпустка тощо).

Крім того, п. 11 цієї Рекомендації № 198 закріплено «установлення правової презумпції існування трудових відносин у тому випадку, коли визначена наявність однієї чи декількох відповідних ознак».

Досліджуючи питання ознак трудових відносин за актами МОП і законодавством України, Г. Чанишева та О. Шишкін дійшли висновку про необхідність закріплення у КЗпП України поняття та ознак трудових відносин, що відповідатиме імплементації положень Рекомендації МОП № 198 про трудові правовідносини від 31 травня 2006 року у національне трудове законодавство ².

У поданому на розгляд Верховної Ради України урядовому проєкті Трудового кодексу України ³ визначено вісім ознак трудових відносин (ч. 1 ст. 38, законопроект № 14386 від 15.01.2026), які в цілому відповідають Рекомендації МОП № 198 як міжнародному стандарту. Разом з тим, всупереч принципу презумпції трудових відносин, закріпленому у п. 11 Рекомендації № 198, проєкт ТК передбачає відповідність фактичних відносин п'яти і більше ознакам, наведеним у ч. 1 ст. 38 ТК.

Таким чином, на відміну від міжнародного стандарту, який передбачає достатність наявності хоча б однієї або кількох ознак трудових відносин для кваліфікації відносин як трудових, положення проєкту ТК на практиці призведуть до заперечення презумпції трудових правовідносин.

² Чанишева Г. І., Шукін О. С. Ознаки трудових відносин за актами МОП і законодавством України. *Юридичний вісник*. 2021. № 1. С. 77–86. <https://doi.org/10.32837/yuv.v0i1.2083>.

³ Проєкт Трудового кодексу України, № 14386 від 15.01.2026. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/69516> (дата звернення 01.02.2026).

Водночас перекваліфікація договірних відносин цивільно-правового характеру у трудові за результатами перевірки Держпраці призводить до винесення постанов про застосування до фактичного роботодавця суттєвих фінансових санкцій, передбачених ст. 265 КЗпП України. Переглядаючи рішення про оскарження таких постанов, Верховний Суд неодноразово застосовував положення Рекомендації № 198 (наприклад, постанови від 24.09.2020 у справі № 200/929/19-а, від 02.02.2021 у справі № 300/2156/19), а також формулював ознаки трудових відносин у своїх рішеннях.

Зокрема, у постанові від 10.01.2024 у справі № 560/975/19 Верховний Суд виснував, що характерними ознаками трудових відносин є: 1) систематична виплата заробітної плати за процес праці (а не її результат); 2) підпорядкування правилам внутрішнього трудового розпорядку; 3) виконання роботи за професією (посадою), визначеною Національним класифікатором України ДК 003:2010 «Класифікатор професій», затвердженим наказом Держспоживстандарту від 28.07.2010 № 327 (далі також Класифікатор професій); 3) обов'язок роботодавця надати робоче місце; 4) дотримання правил охорони праці на підприємстві, в установі, організації тощо.

Такий висновок щодо застосування норм права неодноразово викладений Верховним Судом у постановках від 14.05.2020, від 09.07.2020 (справа № 821/851/17), від 02.02.2021 (справа № 0540/5987/18-а) та інших постановках Верховного Суду.

Отже, у судовій практиці запропоновано перелік ознак трудових відносин, за допомогою яких власне і можна довести наявність саме трудових відносин, а не цивільно-правових, між сторонами договору. Попри те, що Верховний Суд у наведених постановках не визначає будь-якого кількісного критерію для кваліфікації відносин як трудових, а лише вказує на їх сукупність, у судовій практиці

неодноразово підтверджувався висновок про те, що, на відміну від договору цивільно-правового характеру, за трудовим договором (предметом якого власне і є трудові відносини) регулюється саме процес, а не результат праці.

На нашу думку, вирішуючи питання про відповідальність за недотримання законодавства про працю в частині оформлення відносин як трудових, потрібно не лише керуватися формальними та сутнісними ознаками таких відносин, а й враховувати наслідки, до яких призвела їх неправильна кваліфікація. Одна річ, коли відносини між фактичним роботодавцем та фактичним працівником жодним чином не задекларовані, а дещо інша — коли такі відносини задекларовані неправильно (наприклад, як відносини за договором цивільно-правового характеру).

116 Очевидно, що відповідальність має бути диференційованою з урахуванням негативних наслідків, які у випадку оформлення відносин за договором цивільно-правового характеру будуть значно менші (особливо з урахуванням поступової конвергенції трудового договору та суміжних трудових угод як за змістом, так і за оподаткуванням, соціальним страхуванням тощо). Однак помилково буде вважати, що у випадку оформлення відносин за договором цивільно-правового характеру всупереч наявності ознак трудових відносин, навіть з урахуванням волі сторін такого договору, то немає підстав кваліфікувати такі відносини як трудові.

Підтвердження цієї тези знаходимо у п. 9 Рекомендації № 198, процитованому вище, та знову ж таки у судовій практиці. Верховний Суд враховує, що особа має право реалізовувати свої здібності до праці шляхом укладення трудового договору або цивільно-правового, водночас зазначене залежить від характеру праці, і якщо ці відносини мають ознаки трудових, то відповідно до імперативних положень частини третьої статті 24 КЗпП України роботодавцю забороняється залучати працівника до роботи без

укладення трудового договору в усній або письмовій формі (постанова ВС від 10.01.2024 у справі № 560/975/19).

Підсумовуючи, зазначимо, що трудове законодавство не повною мірою відповідає міжнародним стандартам щодо кваліфікації відносин як трудових. Урядовий проект Трудового кодексу України (який має найбільше перспектив на підтримку парламенту) лише частково враховує положення Рекомендації МОП 2006 року № 198, оскільки не враховує положення про презумпцію трудових відносин. Водночас, п. 8 цієї Рекомендації закріплено положення, що національна політика захисту працівників у рамках трудових відносин не повинна суперечити істинно цивільно-правовим і комерційним відносинам і при цьому повинна забезпечувати, щоб особам, які перебувають у трудових відносинах, був забезпечений захист, на який вони мають право.

Отже, нормативне закріплення ознак трудових відносин сприятиме подоланню правової невизначеності, у яку потрапляють сторони відносин, про застосування особистої праці чи особисте виконання роботи, надання послуг тощо. Допоки положення Рекомендації № 198 не будуть належним чином імplementовані у національне законодавство України, застосуванню підлягають її положення як норми звичаєвого міжнародного трудового права⁴. Очевидно, належна імplementація положень Рекомендації № 198 про трудове правовідношення дозволить забезпечити баланс інтересів працівників та роботодавців, соціальних партнерів та підприємців, а також розмежувати істинні цивільно-правові відносини та трудові.

117

⁴ Див. наприклад: Thomas C., Oelz M., Beaudonnet X. The use of international labour law in domestic courts: theory, recent jurisprudence, and practical implications. *Les normes internationales du travail: un patrimoine pour l'avenir, mélanges en l'honneur de Nicolas Valticos* / ed. by International Labour Organization. Geneva : ILO, 2004. Pp. 249–285.

Бойчук Денис Васильович,

студент 2-го року навчання
магістерської програми «Право» факультету правничих наук
Національного університету «Кієво-Могилянська академія»

ПРАВОЧИНИ НА ШКОДУ ПУБЛІЧНИМ ІНТЕРЕСАМ: ПЕРСПЕКТИВИ РЕКОДИФІКАЦІЇ

118

Анотація. У тезах доповіді проаналізовано проєкт Кодексу права приватного, який закладає напрям майбутньої рекодифікації приватного права в Україні, зокрема в частині оновлення підходу до правочинів, що суперечать публічному інтересу. Визначено недоліки чинної редакції ст. 228 чинного Цивільного кодексу України, яка акумулює декілька підстав для недійсності «антипублічних» правочинів. Досліджено перспективи виправлення виявлених недоліків норми про недійсність «антипублічних» правочинів у процесі рекодифікації.

Стаття 228 Цивільного кодексу України від 16.01.2003 № 435-IV¹ (далі — ЦК України) є одним із прикладів точок

¹ Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n1279>.

перетинання в одній нормі права публічного та приватного. Сьогодні вона є інструментом, який дозволяє на підставі суперечності публічному інтересу встановити недійсність правочину як приватноправового засобу. Аналіз недоліків цієї норми є сутнісно важливим для визначення перспектив її реформування в процесі рекодифікації.

Унікальність цієї норми полягає у тому, що вона є комбінацією двох різних підстав для недійсності правочину. Частини перша та друга ст. 228 ЦК України вказують на нікчемність правочинів, що порушують публічний порядок. Частина третя цієї ж норми відносить до оспорюваних правочини, вчинені з метою, що суперечить інтересам держави і суспільства, його моральним засадам. Як стверджує Д. Мишко, змішування двох видів недійсності правочинів свідчить про вади структурованості у викладі вказаної правової норми, її формулювання не відповідає критерію якості закону². Вказана позиція цілком слушна, оскільки на практиці трапляються випадки, коли зазначені у ст. 228 ЦК України підстави не розділяють, а подають у сукупності як єдину підставу.

Інший недолік вказаної норми криється у недотриманні принципу правової визначеності. Особливо ця проблема простежується у частині третій цієї статті, яка стандартом поведінки суб'єктів приватного права визначає відповідність мети правочину інтересам держави, суспільства, його моральним засадам. Жоден із кумулятивних критеріїв не має орієнтирів для зрозумілого і чіткого правозастосування. Такі формулювання обумовлюють ситуацію, коли суб'єкти права повинні узгоджувати свою поведінку з ілюзорним інтересом інших суб'єктів без будь-

² Мишко Д. Недоліки законодавчого врегулювання питань недійсності правочинів у контексті співвідношення понять «публічний порядок» та «інтереси держави». *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2025. С. 320. URL: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.88.1.46>.

яких засобів превентивного виявлення та розуміння цього інтересу.

Особливої уваги в контексті недоліків вказаної норми заслуговує спеціальний наслідок недійсного правочину відповідно до частини третьої ст. 228 ЦК України, який передбачає стягнення на користь держави усього, що винна особа набула за оспорюваним правочином. Цей наслідок переслідує не компенсаційний ефект, який притаманний приватноправовому регулюванню, а каральний, спрямований на притягнення особи до особливого виду фінансової відповідальності. У постанові ОП КГС ВС від 19.12.2025 у справі № 922/3456/23 констатовано, що застосування відповідних приписів частини третьої ст. 228 ЦК України створює підстави для непропорційного втручання держави в право власності приватних осіб, цей недолік є загальним, базується на недоліках самої законодавчої норми ³. Вказану позицію можна розцінювати з різних сторін. З одного боку, ОП КГС ВС проявила судовий активізм (можливо, навіть надмірний), оскільки визнала, що спірна норма підлягає застосуванню лише у випадках кричущих порушень, хоча текст норми такого критерію не містить. З іншого боку, позиція ОП КГС ВС цілком вмотивована і зрозуміла: недійсність договору покликана не карати сторін, а повертати їх та інших учасників, які зазнали впливу від правочину, у попереднє правове та фактичне становище.

Від ініціаторів проекту Кодексу права приватного (законопроект № 14394 від 22.01.2026 ⁴) (далі – Проект) очікувалось врахування цих недоліків та забезпечення такого регулювання, яке б не лише виправило їх, але й не

³ Постанова ОП КГС ВС від 19.12.2025 у справі № 922/3456/23. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/132746058>.

⁴ Проект Цивільного кодексу України (Кодексу права приватного) від 22.01.2026 № 14394. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/69528>.

утворило правового вакууму для випадків, де ст. 228 ЦК України продовжує активно застосовуватись. З аналізу Проекту видається, що всіх окреслених цілей досягти не вдалось.

Проект значно змінює «інфраструктуру» недійсності. Чинна ст. 228 ЦК України у Проекті роздроблена на декілька окремих статей, серед них такі.

1. Правочини, що порушують публічний порядок (ст. 243 Проекту). Порушення публічного порядку ініціатори вбачають у грубій суперечності людським правам і основоположним свободам або створенні реальної загрози національній безпеці. На жаль, ця норма не охоплює усіх сучасних «антипублічних» правочинів, оскільки останні за характером не «дотягують» до жодної з двох ознак, які вказують на порушення публічного порядку. Ініціатори обрали досить високий поріг застосування вказаної норми. Варто уваги також те, що у Проекті знайшло місце дещо видозміненому «конфіскаційному» наслідку. Відповідно до частини четвертої ст. 232 якщо договір є недійсним через порушення публічного порядку, суд може відмовити в поверненні всього, що одержано на виконання договору, та застосувати приписи про безпідставне збагачення. Ця редакція не лише не вирішує проблеми, на яких уже наголосила практика, а й може запровадити нові, адже норма не визначає: 1) вигодонабувача за результатами застосування норм про безпідставне збагачення; та 2) ознак, за якими суд може відмежувати ситуації, коли такий наслідок застосовується, а коли ні. Встановлення конфіскаційних чи каральних наслідків «антипублічних» правочинів виходить за межі приватно-правового регулювання. Ці питання входять у сферу інших галузей права, а отже запровадження такої норми, на нашу думку, не вбачається за необхідне.

2. Правочини, що порушують імперативні норми закону або суперечать доброзвичайності (ст. 244 Проекту). Ця

норма частково дублює проблему хибного поєднання в межах однієї норми двох окремих підстав для недійсності правочину. Загалом, запровадження такої підстави для недійсної як суперечність імперативній нормі закону не викликає суттєвих зауважень. Ця норма може бути застосована тоді, коли зміст правочину, серед іншого, суперечить імперативним нормам публічного права. Допускаються випадки, коли суб'єкт права хоча й не порушує конкретних імперативних норм, однак діє не добросовісно, й унаслідок такої поведінки посягає на публічні відносини, у такому випадку ця частина норми не може стати підставою для недійсності. З доброзвичайністю ситуація інша. Як вбачається з Проекту, доброзвичайність — це сукупність моральних норм та принципів, стандартів етичної поведінки та загальноновизнаних уявлень про належну поведінку, ustalених у суспільстві. Вірогідно, так проєктанти намагались відтворити зазначені у чинній редакції «моральні засади суспільства». Як видається, «доброзвичайність» не може слугувати підставою для недійсності правочину, оскільки має надто невизначені правові риси. Моральні аспекти діяльності людини беззаперечно впливають на процеси правотворення, однак їх застосування у праві можливе виключно за умови попередньої рецепції моральної норми у правову реальність. У цій частині більш доречним було б посилання на правові принципи та засади приватного права, як-от розумність, добросовісність, справедливість, які апіорі втілюють моральний дух права, ustalене розуміння людства про критерії розмежування добра і зла. У теперішній редакції Проекту ця норма хоч і здатна «покрити» ті випадки «антипублічних» правочинів, які уже виявляє судова практика, проте її зміст має надто широкий характер та може створити передумови надмірного втручання у правочини приватних суб'єктів.

3. Фраудаторні правочини. Ініціатори намагаються закріпити у Проекті й фраудаторні правочини – концепцію, яка вказує на можливість визнання недійсними правочини, вчинених із наміром заподіяти шкоду окремим суб'єктам. Пропонована норма вказує на недійсність усіх правочинів, що суперечать інтересам кредитора, незалежно від наміру сторони заподіяти шкоду, що не враховує наразі розроблених на рівні практики ознак фраудаторності. У цій частині пропонується доповнити норму такими ознаками, як наявність наміру сторін фраудаторного правочину на заподіяння шкоди, їх недобросовісність, заподіяння шкоди інтересам не лише кредиторів, а й інших осіб, які не пов'язані з сторонами правочину зобов'язальними відносинами. За наявності пропонованих ознак ця норма в перспективі зможе забезпечити якісне правозастосування також у всіх випадках «антипублічних» правочинів, які не «покриваються» іншими нормами, однак за своїм змістом не можуть вважатись дійсними у зв'язку з їх явним неправомірним наміром.

123

Як показав аналіз, пропоновані у Проекті Кодексу права приватного норми щодо недійсності договорів не долають ті правові проблеми, що постали щодо підходів до кваліфікації правочинів на шкоду публічним інтересам. Чи означає це, що ця проблема не підлягає вирішенню? Як виглядає, ні. Слід погодитись із Л. Музикою, яка стверджує, що «сучасні реалії вимагають конвергенції приватних і публічних інтересів, їх взаємопроникнення»⁵. Ця конвергенція, серед іншого, має прояв у ситуаціях, коли приватноправові інструменти можуть використовуватись недоброчесно та заподіювати явну шкоду публічним ін-

⁵ Музика Л. Концепція цивільно-правової політики України : монографія. Київ : ПАЛИВОДА А. В., 2020. 504 с. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/6db6c03f-e8e0-4566-9944-bf06131cf467/content>. С. 21.

тересам третіх осіб. За таких умов правова система повинна забезпечити наявність ефективних правових засобів, здатних, з одного боку, захистити публічний інтерес від посягання, а з іншого — зберегти баланс приватного і публічного й не допустити надмірного втручання у приватноправові відносини. Способи такого забезпечення — відкрите питання, яке поки очікує на вирішення як у правовій доктрині, так і на рівні нормотворення.

Брич Ярослав Олександрович,
аспірант кафедри приватного права
факультету правничих наук
Національного університету
«Кієво-Могилянська академія», адвокат
<https://orcid.org/0000-0002-9117-3921>

ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ГРАФІК (КАЛЕНДАР) У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Анотація. З'ясовано, що процесуальний графік (календар) є невідомим поняттям для Цивільного процесуального кодексу України. Окреслено законодавство окремих іноземних країн, а також арбітражних регламентів щодо складання процесуального графіка (календаря). Виявлено, що загально-прийнятим є його затвердження після консультацій зі сторонами. З'ясовано, що процесуальний графік (календар) є загалом визнаним іноземним інструментом підвищення ефективності провадження в суді. Запропоновано запровадження в Цивільний процесуальний кодекс України складання судом процесуального графіка у справах загального позовного провадження, якщо є спільне клопотання сторін про це. Це дозволить належним чином апробувати цей інструмент в цивільному процесі України без надмірного навантаження на суди.

125

Відповідно до статті 197 ЦПК України у підготовчому засіданні суд визначає дату, час і місце проведення судового засідання (декількох судових засідань – у разі складності справи) для розгляду справи по суті. Однак остання норма щодо призначення декількох засідань для розгляду справи по суті фактично не виконується. Окрім того, підготовче засідання проводиться, лише якщо справа

розглядається за правилами загального позовного провадження (частина перша статті 196 ЦПК України).

Загалом у ЦПК України немає поняття процесуального графіка (календаря). Водночас цивільне процесуальне законодавство окремих іноземних країн, а також арбітражні регламенти пропонують такий інструмент серед тих, що можуть підвищити ефективність судового чи арбітражного провадження.

До прикладу, правило 29.8 англійських Правил цивільного процесу 1998 року визначає, що після певних підготовчих дій суд затверджує процесуальний календар, якщо такий графік ще не був затверджений або якщо суд вважає, що це буде недоцільно; підтверджує дату судового розгляду або тиждень, протягом якого має розпочатися судовий розгляд ¹. Відповідно до правила 39.4 суд затверджує процесуальний графік після консультацій зі сторонами ².

126 Васильєв С. В. звертає увагу «на систему досудової підготовки справ, що активно практикується нині у Великій Британії, суть якої полягає в організації врегулювання спору на ранній стадії судочинства. Для виконання вказаного завдання судом за участю сторін складається і затверджується графік вирішення справи. Сторони відповідно до цього графіку зобов'язані в заздалегідь визначені строки надавати усі наявні у них аргументи і докази, підготувати відгуки і контрвідгуки на документи один одного. В результаті такої діяльності сторони спільно з судом збирають увесь необхідний склад доказів, аргументів і, зіставляючи усі ці дані, починають вживати заходи до

¹ The Civil Procedure Rules 1998. Rule 29.8. URL: <https://www.legislation.gov.uk/uksi/1998/3132/rule/29.8> (дата звернення: 20.02.2026).

² The Civil Procedure Rules 1998. Rule 29.4. URL: <https://www.legislation.gov.uk/uksi/1998/3132/rule/39.4> (дата звернення: 20.02.2026).

врегулювання конфлікту. При цьому сторона, яка перешкоджає врегулюванню спору на ранній стадії, несе додаткові витрати, пов'язані з відшкодуванням витрат добросовісної сторони, що включає в себе, наприклад, оплату юридичних послуг. У разі подальшого свідомого затягування справи, витрати особи, яка зловживає своїми правами, зростають, що в підсумку сприяє якнайшвидшому вирішенню спору»³.

Відповідно до статті 781 ЦПК Франції суддя із підготовки справи до судового розгляду (*mise en état*) може, після консультації з представниками сторін, встановити графік підготовки справи. Графік повинен містити передбачувану кількість і дати обміну документами, дату закриття провадження, дати слухань та, як виняток із першого та другого абзаців статті 450, дату оголошення рішення. Терміни, встановлені в графіку підготовки справи, можуть бути продовжені лише у серйозних та належним чином обґрунтованих випадках⁴.

Процесуальні графіки або календарі також широко поширені в міжнародному арбітражі. Так, стаття 15 Арбітражного регламенту Лондонського міжнародного арбітражного суду 2020 року, однієї з провідних арбітражних інституцій світу, встановлює строки і порядок здійснення арбітражного провадження. Водночас ця стаття віддає перевагу саме графіку процесуальних дій у певному провадженні, запропонованому сторонами або затвердженому арбітражним судом⁵.

³ Васильев С. В. Порівняльний цивільний процес : підручник. Київ : Алерта, 2015. С. 214–215.

⁴ Civil Procedural Code. Article 781. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/article_lc/LEGIARTI000039623347 (дата звернення: 20.02.2026).

⁵ LCIA Arbitration Rules 2020. URL: https://www.lcia.org/Dispute_Resolution_Services/lcia-arbitration-rules-2020.aspx (дата звернення: 20.02.2026).

Будь-який узгоджений або встановлений графік повинен бути реалістичним і розумним як для сторін, так і для арбітражного суду, з урахуванням обставин конкретної справи та з урахуванням обов'язку арбітражного суду уникати зайвих витрат і затримок та забезпечити справедливий, ефективний і оперативний спосіб остаточного вирішення спору між сторонами ⁶.

Стаття 28 Арбітражного регламенту Арбітражного інституту Стокгольмської торгівельної палати 2023 року визначає:

1. Після передання справи на розгляд Арбітражного трибуналу Арбітражний трибунал повинен негайно провести організаційну нараду (*case management conference*) зі сторонами, щоб встановити процесуальний графік та порядок проведення арбітражного розгляду.

2. Організаційна нарада може бути проведена шляхом особистої зустрічі або в будь-який інший спосіб.

3. Із урахуванням обставин справи, Арбітражний трибунал та сторони повинні прагнути до ухвалення процедур, що сприяють підвищенню ефективності та оперативності провадження.

4. Під час організаційної наради або одразу після неї Арбітражний трибунал встановлює графік проведення арбітражного розгляду, включно з датою винесення арбітражного рішення.

5. Арбітражний трибунал може, після консультацій зі сторонами, проводити додаткові організаційні наради та затверджувати переглянуті процесуальні графіки, якщо вважатиме це за доцільне. Арбітражний трибунал надси-

⁶ LCIA Guidance Note for Parties and Arbitrators. URL: <https://www.lcia.org/adr-services/guidance-note.aspx#11.2%20The%20Procedural%20Timetable> (дата звернення: 20.02.2026).

лає сторонам та Секретаріату копію графіка та будь-яких подальших змін до нього ⁷.

Процесуальні графіки передбачаються й у проекті Директиви про спільні мінімальні стандарти цивільного процесу в Європейському Союзі від 4 липня 2017 року та у прийнятих у вересні 2020 року Модельних європейських правилах цивільного процесу. Обидва документи підсумовують тенденції розвитку цивільного процесу Європейського Союзу, зокрема і в частині забезпечення ефективності провадження.

Так, частина друга статті 9 проекту Директиви надає суду право, консультуючись зі сторонами, встановити процесуальний графік для контролю за ходом розгляду справи ⁸.

Частина третя правила 61 Модельних правил визначає, що під час або одразу після засідання з менеджменту справою суд, після консультацій зі сторонами, повинен: встановити графік або процедурний календар із термінами, протягом яких сторони мають виконати свої процедурні зобов'язання; встановити графік остаточного слухання та можливу дату винесення рішення ⁹. Також згідно із частиною першою правила 92 Модельних правил суд

129

⁷ Арбітражний регламент Арбітражного інституту СТП 2023. URL: https://sccarbitrationinstitute.se/wp-content/uploads/2024/12/scc_arbitration_rules_2023_ukrainian.pdf (дата звернення: 20.02.2026).

⁸ European Parliament resolution of 4 July 2017 with recommendations to the Commission on Common Minimum Standards of Civil Procedure in the European Union (2015/2084(INL)), URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52017IP0282> (дата звернення: 20.02.2026).

⁹ ELI/UNIDROIT Model European Rules of Civil Procedure. From Transnational Principles to European Rules of Civil Procedure. Oxford University Press, 2021. P. 109. URL: <https://fdslive.oup.com/www.oup.com/academic/pdf/openaccess/9780198866589.pdf> (дата звернення: 20.02.2026).

може прийняти ухвали щодо менеджменту справою, які стосуються послідовності та строків подання доказів ¹⁰. Суд має повноваження переглядати або змінювати графік як за власною ініціативою (*ex officio*), так і за заявою сторони ¹¹.

Отже, процесуальний графік (календар) є загалом визнаним іноземним інструментом підвищення ефективності провадження у суді. Тому, на нашу думку, доцільним є запровадження в ЦПК України складання судом процесуального графіка у справах загального позовного провадження, якщо є спільне клопотання сторін про це. Вказане дозволить поступово імплементувати цей інструмент у цивільний процес України.

¹⁰ Там само. С. 142.

¹¹ Там само. С. 110.

Галета Богдан Володимирович,

студент 1-го року навчання
магістерської програми «Право»
факультету правничих наук
Національного університету
«Кієво-Могилянська академія»

РЕКОДИФІКАЦІЯ ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ГАРМОНІЗАЦІЇ З ПРАВОМ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Анотація. У тезах досліджується процес рекодифікації цивільного законодавства України як ключовий інструмент гармонізації національного приватного права з *acquis communautaire* ЄС в умовах європейської інтеграції. Аналізуються історичні передумови, сучасні напрями оновлення Цивільного кодексу України, зокрема адаптація до цифрової економіки та посилення захисту особистих прав, а також порівняння з реформами цивільного права в країнах — членах ЄС. Особливу увагу приділено усуненню колізій, забезпеченню правової визначеності та відповідності європейським стандартам захисту прав людини в приватноправових відносинах. Запропоновано рекомендації щодо системного підходу до реформи з пріоритетом ЦК як ядра приватного права.

131

Процес рекодифікації цивільного законодавства України є об'єктивно зумовленим етапом розвитку національної правової системи, безпосередньо пов'язаним з євроінтеграційним курсом держави. Підписання та ратифікація Угоди про асоціацію між Україною та ЄС встановили юридично зобов'язуючий характер гармонізації українського законодавства з правом ЄС, зокрема в сфері приватного

права, захисту прав людини та цифрової трансформації¹. Це зумовило необхідність системного оновлення Цивільного кодексу України 2003 р., який, попри фундаментальну роль у становленні ринкової економіки та визнанні приватної власності, виявився недостатньо адаптованим до сучасних викликів: цифровізації, посилення захисту особистих немайнових прав та уніфікації європейських приватноправових стандартів.

Історичний розвиток цивільного законодавства України демонструє поступове наближення до континентальної традиції, зокрема через рецепцію норм Австрійського загального цивільного кодексу 1811 р. (на західноукраїнських землях) і вплив французької та німецької моделей у різні періоди². Після здобуття незалежності 1991 р. прийняття ЦК України 2003 р. стало першою повноцінною рекодифікацією, однак подальший розвиток ринкових відносин, євроінтеграція та цифровізація виявили низку системних недоліків: колізії між ЦК та Господарським кодексом, застарілі підходи до регулювання особистих прав, недостатній захист у цифровому середовищі. Саме ці обставини зумовили ініціювання нової рекодифікації з 2019–2020 рр. на основі Концепції оновлення Цивільного кодексу України, яка прямо пов'язує реформу з необхідністю гармонізації з *acquis* ЄС³.

Порівняльний аналіз реформ цивільного законодавства в країнах ЄС засвідчує, що український процес відповідає

¹ Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : ратифікована Законом України від 16.09.2014 № 1678-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011 (дата звернення: 13.01.2026).

² Ващак В. А. Історія правового саморегулювання цивільних відносин в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 7. С. 100–103.

³ Концепція оновлення Цивільного кодексу України. Київ : АртЕк, 2020. 128 с.

основним європейським тенденціям. Зокрема, відмова від дуалізму цивільного та господарського права (скасування Господарського кодексу в Україні у 2025 р.) відповідає моделі більшості держав – членів ЄС, де приватне право регулюється єдиним цивільним кодексом⁴. Реформи у Франції (ордонанс 2016 р. та подальші зміни до Цивільного кодексу) та Німеччині (модернізація закону про зобов'язання 2002 р.) демонструють акцент на посиленні добросовісності, захисті слабшої сторони та адаптації до цифрових відносин – напрями, які активно впроваджуються в Україні через оновлення книг першої та другої ЦК (законопроекти № 14056 та № 14057 від 21.09.2025)⁵. Водночас досвід нових членів ЄС (Польща, Угорщина, країни Балтії) підкреслює важливість поступовості реформ і уникнення нових колізій під час імплементації європейських стандартів.

Сучасна рекодифікація спрямована на посилення захисту прав та інтересів особи в умовах європейської інтеграції. Оновлення книги другої ЦК передбачає модернізацію особистих немайнових прав з урахуванням цифрової епохи: закріплення «права на забуття», посилення охорони біометричних та генетичних даних, захист від ризиків штучного інтелекту – норми, що узгоджуються з принципами Хартії основоположних прав ЄС, зокрема статтями 7, 8, та Регламентом GDPR⁶. Разом з тим зберігаються

133

⁴ The Commercial Code repealed: what it means for business and the state / EY. 2025. 02 Jul. URL: https://www.ey.com/en_ua/it-tax-law-digest/the-commercial-code-repealed-what-it-means-for-business-and-the-state (дата звернення: 12.01.2026).

⁵ Проект Закону про внесення змін до Цивільного кодексу України у зв'язку із оновленням (рекодифікацією) положень книги другої : законопроект № 14057 від 21.09.2025. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/57355> (дата звернення: 11.01.2026).

⁶ Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2016/679 від 27.04.2016 про захист фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних... URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_008-16 (дата звернення: 14.02.2026).

проблемні питання: ризик порушення балансу між приватністю та свободою вираження поглядів, використання оціночних категорій, як «доброзвичайність», «еманація», потенціал нових колізій з іншими законами. Адвокатська спільнота (НААУ) та науковці вказують на необхідність узгодження з профільним законодавством та збереження чинної моделі позовної давності⁷.

Для ефективної гармонізації з правом ЄС та забезпечення реального захисту прав пропонується здійснювати рекодифікацію на засадах системності та пріоритету ЦК як базового акта приватного права. Необхідно: 1) усунути колізії шляхом чіткого розмежування предметів регулювання; 2) провести паралельне оновлення спеціальних законів; 3) забезпечити широке громадське та професійне обговорення проєктів, як це відбувається з книгою третьою «Речове право» з листопада 2025 р.; 4) врахувати європейську практику поступовості та наукової обґрунтованості реформ⁸.

134

Таким чином, рекодифікація цивільного законодавства України виступає не лише внутрішньою модернізацією, а й стратегічним інструментом гармонізації з правом ЄС, що безпосередньо сприяє посиленню захисту прав та інтересів осіб у приватноправовій сфері в умовах європейської інтеграції.

⁷ Гришанова Н. Рекодифікація книг Цивільного кодексу: НААУ підготувала зауваження та пропозиції. ЮРЛІГА. 2025. 16 жовтня. URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/239734_rekodifikatsya-knig-tsilivnogo-kodeksu-naau-pdgotuvala-zauvazhennya-ta-propozitsi (дата звернення: 13.01.2026).

⁸ 9 листопада 2025 року Верховна Рада України повідомляє про початок громадського обговорення проєкту книги 3 «Речове право» Цивільного кодексу України. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/top-novyna/268002.html> (дата звернення: 13.01.2026).

Гереш Юлія Володимирівна,
студентка 2-го року навчання
магістерської програми «Право»
факультету правничих наук
Національного університету
«Киево-Могилянська академія»

ДОКТРИНА «ЧИСТИХ РУК» ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАХИСТУ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ У ТРАДИЦІЇ ЗАГАЛЬНОГО ПРАВА

Анотація. У тезах досліджується підхід системи загального права до захисту цивільних прав на прикладі доктрини «чистих рук». Розкрито історичні передумови її виникнення в межах права справедливості. Проаналізовано сутність та умови застосування цієї доктрини як ефективного процесуального інструмента забезпечення добросовісної поведінки сторін.

135

В умовах сучасного реформування приватного права в Україні та його європейської інтеграції особливої актуальності набуває питання ефективного захисту цивільних прав та інтересів учасників обороту. В останні роки у вітчизняній судовій практиці спостерігається стрімкий розвиток та утвердження принципу добросовісності (*bona fides*) як фундаментальної засади цивільного права та своєрідного стандарту правомірної поведінки. Верховний Суд та суди нижчих інстанцій почали активно імплементувати правові доктрини, що ґрунтуються на цьому принципі, такі як заборона суперечливої поведінки (*venire contra factum proprium*), а також конструкцію фраздаторних правочинів, що переконливо свідчить про перехід від суто формального застосування норм закону до пошуку

матеріальної справедливості при вирішенні цивільних спорів.

З огляду на зазначені прогресивні тенденції, значний науковий та практичний інтерес становить звернення до та дослідження досвіду інших правових сімей, які історично виробили власні унікальні механізми захисту прав від недобросовісної поведінки. Як стверджують дослідники порівняльного права, якщо проаналізувати, як складні договірні спори, пов'язані з принципом добросовісності, вирішуються в системах загального та континентального права, то стає очевидно: різниця між ними не є такою значною, як може здаватися на перший погляд ¹. Це зумовлено, зокрема, тим, що в судовій практиці країн загального права застосовують інші правові механізми та конструкції, спрямовані на досягнення справедливого вирішення справи. Яскравим прикладом та одним із ключових інструментів такого підходу є доктрина «чистих рук» (англ. *clean hands doctrine*), що зародилася в практиці англійських судів справедливості. Сутність цієї концепції зводиться до відомої максими: «Той, хто приходить до справедливості, повинен прийти з чистими руками» ².

136

Історично право справедливості (*equity*) сформувалося у XIII столітті в Англії як інструмент для заповнення прогалів загального права, яке з часом виявило свої недоліки через надмірну формалізованість та звуження видів позовів. Суди справедливості втручалися для забезпечення вимог совісті щодо питань, які перебували поза межами

¹ Schäfer H.-B., Aksoy H. C. *Good Faith. Encyclopedia of Law and Economics*. 2015. URL: https://www.researchgate.net/publication/318012840_Good_Faith (дата звернення: 22.02.2026).

² Anenson T. L. *Announcing the Clean Hands Doctrine*. University of California, Davis, 2018. Vol. 51, no. 5. P. 1849. URL: https://lawreview.law.ucdavis.edu/sites/g/files/dgvnsk15026/files/media/documents/51-5_Anenson.pdf (дата звернення: 22.02.2026).

або навіть суперечили суворому закону³. Саме в цьому середовищі остаточне закріплення доктрини «чистих рук» відбулося у справі *Dering v Earl of Winchelsea* (1787 р.), де було наголошено: винуватець збитків не має права на відшкодування, адже особа повинна прийти до суду справедливості з чистими руками⁴.

Згодом доктрина «чистих рук» пройшла крізь десятки, а то й сотні років свого правового розвитку в численних прецедентах (зокрема, справи *Loughran v. Loughran* (1934), *Precision Instrument Mfg. Co. v. Automotive Maintenance Machinery Co.* (1945), *Argyll (Duchess) v. Argyll (Duke)* (1964), що сприяло виокремленню чітких критеріїв для її застосування. Основним таким критерієм є безпосередній зв'язок з предметом спору.

Сучасний концептуальний вимір доктрини «чистих рук» полягає в тому, що вона слугує загальним правилом до застосування у всіх категоріях справ: якщо позивач, який просить про захист у суду, сам учинив проти совісті, порушив принцип добросовісності чи інший принцип справедливості у своїй попередній поведінці щодо предмета спору, суд відмовить йому в наданні будь-якого засобу правового захисту. Тобто «двері суду зачиняються перед позивачем із самого початку»⁵.

Важливою рисою англо-американського підходу до захисту цивільних прав є те, що доктрина «чистих рук»

³ Дробишевський Є. Англійське право справедливості (Equity) та його значення у регулюванні контракту | Англійське право (короткий путівник). Модельне право | 'Soft' Law | Англійське право | Договору | Арбітраж. URL: <https://www.lawanalytics.top/pages/ecl/equity> (дата звернення: 22.02.2026).

⁴ White F. T. Selection of Leading Cases in Equity, with Notes. *Philadelphia*, T. & J. W. Johnson. Vol. 2. (1849–1851). HeinOnline. P. 1849.

⁵ Ingersoll H. H. Chapter XII. Maxims of Equity. *Library of American Law & Practice*. American Technical Society. Chicago, 1919. HeinOnline. P. 115.

виконує подвійну функцію: з одного боку, вона забезпечує справедливість між сторонами спору, а з іншого — виступає інструментом захисту самого суду від ганьби, яка могла б виникнути через його втручання для надання можливості особі отримати вигоду зі своїх власних неправомірних дій. Це наділяє суд повноваженнями застосовувати доктрину *sua sponte* (за власною ініціативою) кожного разу, коли виявляється недобросовісна поведінка позивача ⁶.

138

Водночас система загального права підходить до застосування цієї доктрини зважено, встановлюючи чіткі межі. Доктрина не застосовується для покарання за будь-яку загальну аморальність чи проступки, не пов'язані зі справою. Верховний Суд США у справі *Keystone Driller Co. v. General Excavator Co.* підтвердив, що «бруд на руках» позивача має бути безпосередньо пов'язаний із правочинами, на які він посилається, оскільки суд не робить абстрактні моральні якості позивача критерієм розгляду цивільної справи ⁷.

Сьогодні, попри історичну уніфікацію судів загального права та судів справедливості, доктрина «чистих рук» не лише не втратила своєї актуальності, а й навіть поширила свою дію. Якщо раніше вона слугувала перепорою лише для отримання специфічних засобів захисту права справедливості (наприклад, судових заборон), то сьогодні суди все частіше застосовують її і до позовів про відшкодування шкоди ⁸.

Як підсумок, варто зазначити, що в системі загального права доктрина «чистих рук» виступає не просто історичним надбанням юриспруденції справедливості, а дієвим

⁶ Anenson T. L. Announcing the Clean Hands Doctrine. P. 1843.

⁷ Case of *Keystone Driller Co. v. General Excavator Co.*, 290 U.S. 240 (1933). URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/290/240/> (дата звернення: 22.02.2026).

⁸ Anenson T. L. Announcing the Clean Hands Doctrine. P. 1829.

та гнучким процесуальним бар'єром проти недобросовісності та інших зловживань своїми правами позивача. Її концептуальна цінність полягає у подвійній правовій природі: вона не лише позбавляє недобросовісного позивача можливості використовувати судові механізми для отримання вигоди з власної неправомірної поведінки, а й виконує функцію забезпечення публічного інтересу — охороняє авторитет та інституційну цілісність самої судової системи від сприяння несправедливості. У такий спосіб доктрина «чистих рук» є ефективним інструментом захисту цивільних прав у системі загального права, де пріоритетом для надання судового захисту є не лише формальна наявність суб'єктивного права, а й відсутність зловживання з боку особи під час його набуття та здійснення.

Головка Єлизавета Максимівна,
здобувачка ступеня магістра,
спеціальність «Міжнародне право»,
Державний торговельно-економічний університет

<https://orcid.org/0009-0000-1008-0567>

ДЕЛІКТНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА КЛІМАТИЧНУ ШКОДУ У КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНОГО КЛІМАТИЧНОГО РЕГУЛЮВАННЯ

140

Анотація. У роботі досліджено вплив кумулятивного характеру кліматичної шкоди на застосування класичних умов деліктної відповідальності, насамперед встановлення причинного зв'язку. Проаналізовано теоретичну рамку континентальної моделі причинності, доктринальні підходи до оцінки істотного внеску у формування ризику та стандарт належної обачності, а також судову практику у контексті нормативної рамки права ЄС. Сформульовано напрями гармонізації українського деліктного законодавства у спорах, пов'язаних із кліматично зумовленою шкодою.

Глобальна кліматична шкода проблематизує застосовність класичної деліктної відповідальності у правовідносинах, де наслідки є колективними, причинний зв'язок має кумулятивний характер, а просторово-часовий розрив між дією та шкодою істотно ускладнює юридичну індивідуалізацію заподіювача. Водночас такі правовідносини врегульовані багаторівневою системою міжнародних і європейських норм. На універсальному рівні Рамкова конвенція Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату

(1992)¹ закріплює принцип «спільної, але диференційованої відповідальності» та орієнтацію на превентивні заходи у кліматичній політиці (ст. 3). Паризька кліматична угода (2015)² закріплює юридично обов'язкову рамку довгострокового обмеження глобального потепління на рівні значно нижче 2 °C із прагненням 1,5 °C (ст. 2) та інституціоналізує «втрати і шкоду» (loss and damage) як окремий напрям міжнародної взаємодії у зв'язку з кліматичними наслідками (ст. 8). На рівні Європейського Союзу (далі – ЄС) Регламент (ЄС) 2021/1119³ закріплює юридично обов'язкову ціль кліматичної нейтральності до 2050 року та проміжне скорочення чистих викидів парникових газів щонайменше на 55 % до 2030 року порівняно з рівнем 1990 року, тоді як Директива 2004/35/ЄС⁴ про екологічну відповідальність конкретизує принцип «забруднювач платить» у частині запобігання та усунення визначених категорій екологічної шкоди. У сукупності зазначені акти встановлюють обов'язкові кліматичні цілі та превентивні

141

¹ Рамкова конвенція Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату : від 09.05.1992 р. United Nations Treaty Series. 1994. Vol. 1771. P. 107. URL: https://unfccc.int/files/essential_background/background_publications_htmlpdf/application/pdf/conveng.pdf (дата звернення: 20.02.2026).

² Paris Agreement : adopted on 12 December 2015. United Nations Treaty Collection. 2016. URL: https://unfccc.int/sites/default/files/english_paris_agreement.pdf (дата звернення: 20.02.2026).

³ Regulation (EU) 2021/1119 of the European Parliament and of the Council of 30 June 2021 establishing the framework for achieving climate neutrality and amending Regulations (EC) No 401/2009 and (EU) 2018/1999 (European Climate Law). *Official Journal of the European Union*. 2021. L 243. Pp. 1–17. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2021/1119/oj/eng> (дата звернення: 20.02.2026).

⁴ Directive 2004/35/EC of the European Parliament and of the Council of 21 April 2004 on environmental liability with regard to the prevention and remedying of environmental damage. *Official Journal of the European Union*. 2004. L 143. Pp. 56–75. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2004/35/oj/eng> (дата звернення: 20.02.2026).

механізми регулювання. Їхня регуляторна логіка відрізняється від класичної деліктної конструкції, що ґрунтується на індивідуалізованому встановленні шкоди та причинного зв'язку.

Традиційна деліктна конструкція сформувалася в межах континентальної цивілістичної системи наприкінці XIX століття та отримала нормативне відтворення у сучасних кодифікаціях, зокрема у § 823 Цивільного кодексу Німеччини⁵ та положеннях Цивільного кодексу України про відшкодування шкоди⁶, що передбачають відповідальність за наявності протиправності, шкоди, причинного зв'язку та вини. У межах цієї конструкції причинний зв'язок виконує функцію нормативного критерію індивідуалізації відповідальності: відповідальність настає за умови, що протиправна поведінка становить *conditio sine qua non* настання шкоди та водночас відповідає вимогам юридичної адекватності причинності, яка обмежує коло правово релевантних причин. Однак у кліматичних спрах виникає проблема множинних достатніх причин (*overdetermination*), за якої шкода зумовлюється внеском багатьох суб'єктів, що відповідає класичному опису множинних достатніх причин у теорії причинності (Burman T. W.⁷). У такій ситуації тест *conditio sine qua non* втрачає селективну здатність, оскільки навіть встановлення значного внеску конкретного відповідача не дозво-

142

⁵ Bürgerliches Gesetzbuch (BGB). § 823 Schadensersatzpflicht. Bundesministerium der Justiz. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/___823.html (дата звернення: 20.02.2026).

⁶ Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40–44. Ст. 356. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 20.02.2026).

⁷ Burman T.W. A New Causal Pathway for Recovery in Climate-Related Harm Litigation. *Environmental Law Reporter*. 2022. Vol. 52. Pp. 10038–10062. URL: https://cjp.eli.org/sites/default/files/2023-09/ThomasBurman_2022.pdf.

ляє довести, що саме без його поведінки відповідна шкода не настала б. З огляду на невідповідність між традиційними стандартами доведення та природою кліматичної шкоди у сучасній доктрині обґрунтовується можливість використання моделей імовірнісної причинності (probabilistic causation) та причинності, заснованої на внеску у створення ризику (risk contribution) (Briscoe A.⁸; Wilde M.⁹), що допускають встановлення юридично значущої причинності через оцінку частки суб'єкта у формуванні загального небезпечного результату. Подібна логіка простежується і в континентальній цивілістиці, де обґрунтовується можливість нормативної корекції причинного зв'язку залежно від характеру шкоди та меж доказування (Карнаух Б.¹⁰).

Подібне доктринальне переосмислення причинності знаходить відображення у сучасній європейській судовій практиці, де у низці рішень відповідальність аналізується крізь призму стандартів належної поведінки та передбачуваності ризику, а не виключно через встановлення прямого причинного зв'язку між конкретним обсягом викидів і конкретною шкодою. У справі *Urgenda v. Netherlands*¹¹ Верховний суд Нідерландів пов'язав обов'язок держави

143

⁸ Briscoe A. Of Climate Change, Quantum Physics and Causation: Is it Time for a Probabilistic Approach to Causation in Tort Law? *Victoria University of Wellington Law Review*. 2022. Vol. 53, No. 2. Pp. 159–184. <https://doi.org/10.26686/vuwlr.v53i2.7703>.

⁹ Wilde M. Causation and climate change litigation: 'bridge too far'? *Austrian Law Journal*. 2021. No. 2. Pp. 268–284. <https://doi.org/10.25364/01.8%3A2021.2.6>.

¹⁰ Карнаух Б. П. Причинний зв'язок у деліктному праві : монографія. Харків : ЕКУС, 2025. 304 с. <https://doi.org/10.5281/zenodo.17158777>.

¹¹ *The State of the Netherlands v. Stichting Urgenda* : Judgment of the Supreme Court of the Netherlands, 20 December 2019, No. 19/00135. Judiciary of the Netherlands. URL: <https://www.rechtspraak.nl> (дата звернення: 20.02.2026).

щодо скорочення викидів із позитивними зобов'язаннями за статтями 2 і 8 Конвенції, розглядаючи кліматичний вплив як системний ризик для гарантованих прав. У справі *Milieudefensie v. Shell*¹² Окружний суд Гааги застосував статтю 6:162 Цивільного кодексу Нідерландів, тлумачачи відкриту деліктну норму з урахуванням міжнародних кліматичних стандартів і передбачуваності шкоди, що дозволило конкретизувати зміст обов'язку корпорації щодо скорочення викидів. Показовим також є рішення Європейського суду з прав людини у справі *KlimaSeniorinnen v. Switzerland*¹³, у якому Суд визнав порушення статті 8 Конвенції у зв'язку з недостатністю національної кліматичної рамки, підтвердивши застосовність позитивних зобов'язань держави до кліматичних ризиків.

144

У сучасній деліктній доктрині обґрунтовується можливість корекції індивідуалізованої моделі причинності шляхом оцінки внеску у формування ризику; окремі рішення судової практики демонструють тенденцію до застосування подібних підходів. Водночас така позиція не усуває базової колізії приватного права — необхідності поєднати вимогу доказової визначеності з кумулятивною природою шкоди (Lloyd E. A., Oreskes N. et al.¹⁴; Карнаух Б.). Ключовою проблемою залишається відсутність узгодженого критерію, що дозволяв би відмежувати

¹² *Milieudefensie et al. v. Royal Dutch Shell plc* : Judgment of the District Court of The Hague, 26 May 2021, Case No. C/09/571932 / HA ZA 19-379. Rechtspraak.nl. URL: <https://uitspraken.rechtspraak.nl> (дата звернення: 20.02.2026).

¹³ *Case of Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland* (Application no. 53600/20) : Judgment of the European Court of Human Rights, 9 April 2024. HUDOC / European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int> (дата звернення: 20.02.2026).

¹⁴ Lloyd E. A., Oreskes N. et al. Climate scientists set the bar of proof too high. *Climatic Change*. 2021. Vol. 165, No. 1, Art. 55. <https://doi.org/10.1007/s10584-021-03061-9>.

істотний внесок у формування глобальної шкоди від фактичної участі, яка не досягає рівня деліктної значущості. За відсутності такого критерію ризик-орієнтовані підходи здатні або непропорційно розширювати відповідальність, порушуючи баланс інтересів, або, навпаки, залишати без ефективної реакції діяльність, що об'єктивно впливає на кліматичну систему.

Процесуальний вимір цієї проблеми викликає труднощі при застосуванні традиційної моделі доказування, основаної на індивідуалізованому встановленні причинного зв'язку, для шкоди статистичного характеру з часовою відкладеністю, тоді як повна відмова від причинності суперечила б засадам континентального деліктного права (Wilde M.). Тому йдеться не про усунення причинного зв'язку, а про нормативне визначення меж його встановлення залежно від характеру шкоди та доказових можливостей (Б. Карнаух).

У цьому контексті обґрунтовується можливість встановлення причинного зв'язку через критерій істотного внеску у підвищення ризику кліматичної шкоди у поєднанні з її передбачуваністю та порушенням стандарту належної обачності, що дозволяє зберегти класичні елементи делікту, адаптуючи їх до кумулятивної шкоди (Burman T. W.). Значення має не будь-яка участь у процесі викидів, а лише діяльність, здатна відповідно до наукових даних і регуляторних орієнтирів об'єктивно впливати на формування небезпечного результату.

Подальший розвиток приватноправової відповідальності пов'язаний із нормативним уточненням критеріїв кліматичної шкоди та причинності у межах загальних положень відшкодування шкоди, включно з можливістю її виокремлення як різновиду екологічної шкоди, визначенням причинного зв'язку через категорію істотного внеску, пропорційним розподілом відповідальності та закріпленням підвищених стандартів належної обачності для

діяльності зі значними викидами парникових газів. Для України реалізація такого підходу передбачає системне уточнення деліктних норм Цивільного кодексу з урахуванням глобального характеру кліматичної шкоди, гармонізацію з *acquis* Європейського Союзу у сфері екологічної відповідальності та корпоративної належної обачності.

Отже, розвиток підходів до застосування приватного права у сфері кліматичної шкоди полягає не у відмові від класичної деліктної конструкції, а у визначенні умов її застосування до кумулятивного глобального ризику, що забезпечує поєднання юридичної визначеності, ефективного захисту прав людини та справедливого розподілу кліматичної відповідальності.

Дворовий Максим Володимирович,
аспірант 2-го року навчання за напрямом «Право»
Докторської школи імені родини Юхименків
Національного університету
«Киево-Могилянська академія»

<https://orcid.org/0009-0006-0805-7556>

ЗАХИСТ ПРАВ КОРИСТУВАЧІВ ЦИФРОВИХ ПЛАТФОРМ ДЕРЖАВОЮ: ПРОБЛЕМИ ВПРОВАДЖЕННЯ АКТА ЄС ПРО ЦИФРОВІ ПОСЛУГИ В УКРАЇНІ

Анотація. Акт ЄС про цифрові послуги слугує основною правовою рамкою на рівні Європейського Союзу для регулювання діяльності провайдерів цифрових платформ та гарантування прав користувачів у відносинах з платформами. Впровадження його норм до українського законодавства вже передбачене серед низки взятих на себе Україною євроінтеграційних зобов'язань та має бути втілене в життя до кінця 2026 року. Водночас, унікальний механізм його впровадження, розроблений для Єдиного цифрового ринку та для зручності користувачів в межах ЄС, не може бути прямо застосований в Україні через юрисдикційні та потенційні політико-правові обмеження. Як наслідок, спроби його впровадження можуть зіткнутися з додатковими обмеженнями прав користувачів через застосування єдиних доступних для держави шляхів впливу на суб'єктів, що діють за межами української юрисдикції.

147

Протягом 2025–2026 років загострилася дискусія щодо потреби правового регулювання цифрових платформ в Україні. Вона концентрується довкола двох основних

проблем — захисту прав неповнолітніх користувачів¹ і використання відповідних платформ для вчинення терористичних злочинів². Попри актуалізацію цієї проблеми в інформаційному просторі, єдиною законодавчою пропозицією, що на сьогодні перебуває на розгляді Верховної Ради України, залишається Проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо регулювання діяльності платформ спільного доступу до інформації, через які поширюється масова інформація (№ 1115), зареєстрований ще у березні 2024 року³. Вона критикувалася експертами Ради Європи як така, що не відповідає міжнародним стандартам у сфері регулювання цифрових платформ та створює надмірний тиск на провайдерів⁴.

Основним документом, який регулює діяльність платформ та є актуальним для українського законодавця як міжнародний стандарт, є Регламент 2022/2065 щодо Єдиного ринку для цифрових послуг (Акт ЄС про цифрові

¹ Шевченко Л. Заборонити соцмережі до 16 років? Юрчишин пояснює, чому Telegram і TikTok — загроза для українських дітей. 24 канал. URL: https://24tv.ua/zaborona-sotsmerezhh-dlya-ditey-ukrayini-zablokuyut-telegram-tiktok_n3006617 (дата звернення: 06.03.2026).

² Глава МВС та заступник глави СБУ вбачають за доцільне обмежити роботу Телеграму задля мінімізації вербування і терактів. *Interfax-Україна*. <https://interfax.com.ua/news/general/1146706.html> (дата звернення: 06.03.2026).

³ Проект Закону № 1115 про внесення змін до деяких законів України щодо регулювання діяльності платформ спільного доступу до інформації, через які поширюється масова інформація. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/43884> (дата звернення: 06.03.2026).

⁴ Авдеева Т. Юридичний висновок щодо проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо регулювання діяльності платформ спільного доступу до інформації, через які поширюється масова інформація». URL: <https://rm.coe.int/lex-09-legal-opinion-ukraine-ua/1680b5ebc6> (дата звернення: 06.03.2026).

послуги)⁵. Основною метою його положень є надання користувачам платформ можливості більше контролювати власний досвід споживання контенту на таких платформах через запровадження низки обов'язків належної обачності («due diligence»), як-от створення доступних та дружніх до користувача механізмів подання скарг на протиправний контент та внутрішньої системи розгляду спорів, прозорість рекомендаційних систем або заборона створення онлайн-інтерфейсу, який би обмежував здатність користувачів приймати вільні та поінформовані рішення. Хоча його положення передбачають наглядові та контрольні повноваження національних Координаторів цифрових послуг та інших компетентних органів, а також Європейської комісії, ідеологія цього регулювання передбачає звернення до регуляторів лише у випадках, коли провайдери цифрових платформ не можуть забезпечити інфраструктуру захисту прав або ж можливість здійснення поінформованого вибору щодо можливості користування своїми сервісами.

149

Попри відсутність згадок про Акт ЄС про цифрові послуги в Угоді про асоціацію між Україною та Європейським Союзом та додатках до неї⁶, потреба його впровадження вже закріплена Україною у своїх внутрішніх документах, що стосуються європейської інтеграції. Зокрема, Дорожня карта з питань верховенства права,

⁵ Regulation (EU) 2022/2065 of the European Parliament and of the Council of 19 October 2022 on a Single Market For Digital Services and amending Directive 2000/31/EC (Digital Services Act) (Text with EEA relevance). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32022R2065> (дата звернення: 06.03.2026).

⁶ Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, ратифікована Законом № 1678-VII від 16.09.2014: станом на 14.10.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 06.03.2026).

схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України відповідно до переговорної рамки ЄС, передбачає, що розроблення та прийняття закону щодо приведення українського законодавства у відповідність до Акта ЄС про цифрові послуги має бути здійснено протягом IV кварталу 2026 року⁷. Такий часовий проміжок є достатньо швидким, однак потребує вирішення низки концептуальних проблем при транспозиції з огляду на особливості архітектури Акта ЄС про цифрові послуги, які викликані його спрямованістю на забезпечення Єдиного цифрового ринку, що діє серед держав — членів ЄС. Саме ці елементи Акта стали запорукою початку його впровадження та відсутності активної протидії цим нормам зі сторони американських технологічних компаній аж до моменту обрання Дональда Трампа президентом США у 2024 році⁸.

150

По-перше, стаття 2 Акта передбачає, що його положення застосовуються до посередницьких послуг (які включають до себе послуги цифрових платформ), що пропонуються користувачам, які мають місцезнаходження або розташовані в Союзі, незалежно від місцезнаходження провайдерів. За статтею 13 Акта, ті провайдери, які не розташовані в ЄС, мають номінувати свого юридичного представника в одній з держав — членів ЄС. При цьому, регулювання таких провайдерів в усьому ЄС здійснюватимуть

⁷ Деякі питання забезпечення переговорного процесу про вступ України до Європейського Союзу за кластером 1 «Основи процесу вступу до ЄС»: Розпорядження Кабінету Міністрів України №475-р від 14.05.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475-2025-p> (дата звернення: 06.03.2026).

⁸ The Foreign Censorship Threat: Part II: Europe's Decade-Long Campaign to Censor the Global Internet and How It Harms American Speech in the United States. Interim Staff Report of the Committee on the Judiciary of the US House of Representatives, 3 February 2026. URL: <https://judiciary.house.gov/sites/evo-subsites/republicans-judiciary.house.gov/files/2026-02/THE-FOREIGN-CENSORSHIP-THREAT-PART-II-2-3-26.pdf> (дата звернення: 06.03.2026).

регуляторні органи однієї держави — а саме тієї, де знаходиться головне місцезнаходження («main establishment»), або ж, для провайдерів, які не інкорпоровані в ЄС, тієї, у якій номінований юридичний представник. Метою цієї системи є концентрація регуляторних повноважень в одних руках, як для зручності користувачів платформ, так і самих провайдерів, яким не потрібно тримати розгалужену систему комплаєнсу в усіх державах — членах ЄС та очікувати на дії проти себе у багатьох юрисдикціях.

Другим унікальним елементом архітектури Акта ЄС про цифрові послуги є передання повноважень щодо його впровадження до певного кола суб'єктів — провайдерів послуг найбільших цифрових платформ — із національного на наднаціональний рівень. Згідно з частинами другою–третьою статті 56 Акта, впровадження цього регулювання здійснюватиме Європейська комісія, виконавчий орган ЄС⁹. Хоча вона може запитувати інформацію, потрібну для розслідувань, у Координатора цифрових послуг держави місцезнаходження провайдера послуг відповідної платформи, саме Європейська комісія виноситиме рішення про застосування санкцій щодо провайдерів.

Вирішення цих питань при транспозиції Акта ЄС про цифрові послуги є наріжним каменем для забезпечення дієвості захисту прав користувачів цифрових платформ в Україні. Втім, дискусія з питань правового регулювання цифрових платформ нині майже відсутня, або ж спирається на спрощене розуміння природи діяльності цих суб'єктів.

Жвавішою вона є серед інших держав — кандидаток до вступу до Європейського Союзу, зокрема у західно-балканському регіоні, який перебуває у схожому до

⁹ Consolidated version of the Treaty on European Union OJ C 326, 26.10.2012, pp. 13–390. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/treaty/teu_2012/oj/eng (дата звернення: 06.03.2026).

українського становищі в рамках євроінтеграційних процесів. Боснійська організація «Zašto ne» пропонує обмежити національне регулювання провайдерів найбільших цифрових платформ з огляду на відсутність належних спроможностей щодо такого регулювання на національному рівні серед країн так званої західнобалканської шістки («WB6») ¹⁰. Серед інших їхніх пропозицій, також підтриманих сербськими дослідницями Бояною Костіч та Аною Тошкіч Цветінович, варто відзначити запровадження можливого регіонального підходу до імплементації регулювання провайдерів цифрових платформ ¹¹, зокрема шляхом аналізу можливості призначення такими провайдерами регіональних юридичних представників ¹². Додатковим ризиком, крізь який розглядають процес імплементації Акта ЄС про цифрові послуги у державах, що належать до «WB6», є стан верховенства права у цих державах, а також крихкість демократичних інституцій, на які може бути покладене їх впровадження.

Західнобалканська дискусія є актуальною і для України, де нині діє правовий режим воєнного стану, що

¹⁰ UG Zašto ne. Expanding the reach and impact of the EU digital regulatory and co-regulatory framework relevant for improving the information integrity, media credibility and protection of human rights of citizens in the Western Balkans countries. URL: https://osfwb.org/wp-content/uploads/2025/09/Advocacy-Brief_DSA_EU-Institutions-1.pdf (дата звернення: 06.03.2026).

¹¹ Kostic B. and Toskic Cvetinovic A. (eds.) Towards a Feasible Implementation of the Digital Services Act in the Western Balkans: Study of the regulatory and institutional preparedness for harmonization with DSA in the Western Balkans, June 2024. URL: <https://www.partners-serbia.org/public/news/dsa-wb-new.pdf> (дата звернення: 06.03.2026).

¹² Sudosteuroopa and Aspen Institute. Berlin Process Civil Society & Think Tank Forum 2024: Policy Recommendations. URL: https://wb-csf.eu/docs/24114_ASPEN_SOG_GESAMTREPORT_INTERNET_241004.pdf.pdf (дата звернення: 06.03.2026).

дозволяє впроваджувати додаткові обмеження на права людини. При цьому, низка інституцій, що відповідальні за регулювання цифрового простору, зокрема Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення та Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сферах електронних комунікацій, радіочастотного спектра та надання послуг поштового зв'язку, неналежно забезпечені фінансовими та людськими ресурсами для ефективного забезпечення прав споживачів послуг у нинішніх сферах компетенції¹³. Сценарій надання цим державним органам додаткових повноважень навіть щодо цифрових платформ, місцезнаходженням яких є Україна, шляхом номінації їх як Координаторів цифрових послуг або ж одного з компетентних органів за транспонованим законодавством може лише погіршити їх здатність до регулювання.

Значно більшу цікавість може становити можливість регулювати діяльність провайдерів найбільших цифрових платформ на національному рівні внаслідок впровадження Акта ЄС про цифрові послуги, замішуючи роль Європейської комісії та спираючись на юрисдикційні положення статті 2 Акта. Цей сценарій на сьогодні розглядається як один з базових, зокрема через неможливість запозичення регіонального підходу, про що свідчить як згаданий вище законопроект № 11115, так і інші спроби регулювання, що аналізувалися експертами Ради Європи¹⁴. Втім, його застосування може зіткнутися з опором зі

153

¹³ DG-ENEST. Ukraine Report 2025, 4 November 2025. URL: https://enlargement.ec.europa.eu/ukraine-report-2025_en (дата звернення: 06.03.2026).

¹⁴ Банісар Д., Дворовий М. Юридичний висновок щодо проекту Закону України «Про захист прав громадян на достовірну інформацію та забезпечення інформаційної безпеки, що здійснюється національним регулятором». URL: <https://rm.coe.int/lex-06-legal-opinion-ukraine-ua-/1680b5128b> (дата звернення: 06.03.2026).

сторони провайдерів¹⁵. У разі їх відмови поширювати вимоги щодо належної обачності на українських користувачів та фактичне ігнорування вимог законодавства, єдиним заходом в арсеналі українських органів державної влади може залишитися блокування відповідних платформ. Цей захід, хоча його застосування і дозволяється положеннями частини першої статті 82 Акта ЄС про цифрові послуги, є екстраординарним і може призвести до ризиків ще більшого обмеження прав користувачів платформ — зокрема таких, як доступ до інформації, доступ до архівів та листування, а також право на свободу підприємницької діяльності. Тож його запровадження може лише погіршити стан гарантування цифрових прав в Україні і має прийматися відповідно до усталеної практики Європейського суду з прав людини¹⁶.

¹⁵ UG Zašto ne. Expanding the reach and impact of the EU digital regulatory and co-regulatory framework relevant for improving the information integrity, media credibility and protection of human rights of citizens in the Western Balkans countries. URL: https://osfwb.org/wp-content/uploads/2025/09/Advocacy-Brief_DSA_EU-Institutions-1.pdf (дата звернення: 06.03.2026).

¹⁶ ECtHR, OOO Flavus and Others v Russia, App nos 12468/15 and others, Judgment, 23 June 2020. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-203178> (дата звернення: 06.03.2026).

Дейнеко Євгеній Ігорович,
аспірант кафедри цивільного права та процесу
Навчально-наукового інституту права Державного податково-
вого університету

<https://orcid.org/0009-0009-9756-0621>

КОНЦЕСІЙНІ ВІДНОСИНИ В УМОВАХ ЄВРОПЕЇЗАЦІЇ ТА РЕКОДИФІКАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Анотація. Тези присвячено висвітленню актуальних питань реформування законодавства, що врегульовує правовідносини з укладення, виконання та припинення договору концесії. Забезпечення захисту прав та інтересів учасників цивільних правовідносин залежить щонайменше від якості законодавства. Визначено актуальність звернення до заявленої теми. Зміни законодавства, що відбулися у 2025 році, зумовлюють необхідність їхнього ґрунтовного аналізу. Окреслено причини непопулярності концесії в Україні, а також проблемні питання застосування законодавства та перспективи його уніфікації.

155

Інститут концесії запроваджено в Україні із ухваленням у 1999 р. Закону України «Про концесії», у 2000 р. Закону України «Про концесії на будівництво та експлуатацію автомобільних доріг», у 2010 р. Закону України «Про державно-приватне партнерство».

Практика застосування законодавства щодо відносин, що виникають у зв'язку з реалізацією концесій, стикається з низкою проблем, зокрема: відсутність належних гарантій для інвесторів, недостатня прозорість та ефективність конкурсних процедур, недостатня гнучкість щодо потреб відбудови під час війни та післявоєнного періоду, слабка

інституційна спроможність органів влади у супроводі концесійних проектів, невизначеність щодо правової природи договору концесії, брак ефективного правозастосування тощо.

Доказом певної неефективності нормативного регулювання концесії та практики його застосування є офіційні статистичні дані. Відповідно до даних, опублікованих Департаментом сфери публічних закупівель та конкурентної політики Міністерства економіки, доквілля та сільського господарства України наразі в Україні реалізується 19 договорів публічно-приватного партнерства, з яких 7 — це концесійні договори¹.

Успішних прикладів концесій, особливо загальнодержавного масштабу, є досить мало. Серед них можна назвати: Херсонський морський торговельний порт (інвестор — «Рисоіл-Херсон») і Порт Ольвія, Миколаїв (інвестор — QTerminals). Наразі держава планує передати в концесію порт Чорноморськ — проект знаходиться на стадії приймання конкурсною комісією заявок на концесійний конкурс.

Сучасний етап розвитку України характеризується безпрецедентними викликами, зумовленими масштабними руйнуваннями інфраструктури, спричиненими збройною агресією Російської Федерації. Відбудова транспортної, енергетичної, соціальної та комунальної інфраструктури потребує залучення значних фінансових ресурсів та експертизи, які неможливо забезпечити лише за рахунок державного бюджету. Крім того, інфраструктурні проекти, що здійснюються на умовах концесії, пов'язані зі зна-

¹ Стан здійснення ДПП в Україні 01.01.2026. Договори, укладені на умовах ДПП, які реалізуються станом на 01.01.2025. Міністерство економіки, доквілля та сільського господарства України. URL: <https://me.gov.ua/Documents/Detail?id=9fc90c5e-2f7b-44b2-8bf1-1ffb7ee1be26&title=StanZdiisnenniaDppVUkraini> (дата звернення: 09.02.2026).

чними операційними, комерційними та фінансовими ризиками, які держава не завжди може на себе прийняти, особливо за умов хронічного бюджетного дефіциту та залежності держави від зовнішнього фінансування. У цьому контексті особливого значення набувають інструменти залучення приватного капіталу в економіку України. Існують різні форми залучення приватного капіталу (прямі інвестиції в статутний капітал, боргове фінансування у формі кредитів або емісії боргових цінних паперів тощо). На нашу думку, саме публічно-приватне партнерство (далі — ППП) і, зокрема, концесійна модель ППП є найбільш раціональними для масштабних інфраструктурних проєктів (порти, дороги, аеропорти, водоканали, теплогенерія, багатопрофільні лікарні тощо).

Правове регулювання концесії в Україні зазнало істотної модернізації з прийняттям нових законів України — у 2019 р. «Про концесію», у 2025 р. «Про публічно-приватне партнерство». Оновлення законодавства зумовлене ратифікацією 16.09.2014 р. Верховною Радою України Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (далі — Угода). Угода охоплює зобов'язання з широкого кола питань політичної, соціальної, економічної, правової, інших сфер функціонування держави та визначає стратегічні орієнтири реалізації соціально-економічних реформ в Україні, розвитку національного законодавства. Угодою визначено однією зі сфер реформування законодавства України — державні закупівлі. Угодою передбачено адаптацію законодавства для регулювання державних контрактів, контрактів у комунальних та інфраструктурних секторах, договорів концесії на виконання робіт та надання послуг.

Досвід країн ЄС свідчить, що концесійні механізми можуть бути ефективним інструментом у післякризовій

відбудові економіки та модернізації суспільно значимих об'єктів, у нашому випадку — досвід Хорватії, де постконфліктна відбудова включала проекти, що підтримувалися ЄС, для відновлення соціальної та економічної інфраструктури, особливо в районах, постраждалих від війни. Адаптація цього досвіду до українських реалій потребує ґрунтовного наукового аналізу, розробки пропозицій щодо вдосконалення правового регулювання та створення надійних механізмів реалізації концесійних відносин.

Нового розуміння та теоретично-доктринального осмислення потребує Закон України «Про публічно-приватне партнерство», який набрав чинності 31.10.2025 р. Цим Законом внесено зміни до низки законодавчих актів України, спрямованих на вдосконалення механізму залучення приватних інвестицій з використанням механізму публічно-приватного партнерства для пришвидшення відновлення зруйнованих війною інфраструктурних об'єктів та будівництва нових об'єктів, необхідних для післявоєнної перебудови економіки України. Вказаний закон вносить значні зміни в Закон України «Про концесію» від 2019 р., який залишається основним нормативно-правовим актом, що врегульовує концесійні відносини.

158

Так, Закон України «Про концесію» містить низку оновлених дефініцій, процедур укладення договору концесії та норм щодо регулювання залежних від нього договорів. Закон визначає систему концесійного законодавства, до якої відносить ЦК України. Однак ЦК України 2003 р. не містить жодної згадки про договір концесії. У главі 40 ГК України (до його скасування) врегульовувалися відносини концесії.

Проект нового Цивільного кодексу України (Кодексу права приватного) не надає визначення договору концесії. Водночас проект ЦК України містить норми щодо обмеження набуття права власності на земельну ділянку за результатом виконання договору концесії (ст. 481), коли-

зійні норми щодо врегулювання приватних відносин з іноземним елементом (ст. 1904)². Звичайно, що до договору концесії застосовуються загальні приписи ЦК України про договір. Однак, на нашу думку, ЦК України має безпосередньо містити визначальні засади правового регулювання договору концесії, які мають деталізуватися у відповідному Законі.

Очевидно, що умови воєнного та післявоєнного відновлення України висувають додаткові вимоги до правового регулювання сфери застосування концесії, зокрема щодо забезпечення балансу публічних і приватних інтересів, транспарентності відносин і мінімізації корупційних ризиків, захисту прав інвесторів та створення сприятливого інвестиційного клімату задля відновлення та побудови нової сучасної інфраструктури в Україні

² Проект Цивільного кодексу України (Кодексу права приватного), № проекту 14394 від 22.01.2026. *Сайт ВРУ*. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/69528>. (дата звернення: 12.02.2026).

Журавель Дарина Павлівна,
студентка 1-го курсу магістратури
факультету правничих наук
Національного університету
«Киево-Могилянська академія»

ОГЛЯД ОКРЕМИХ ВИКЛИКІВ КОНВАЛІДАЦІЇ ДОГОВОРІВ, УКЛАДЕНИХ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ

***Анотація.** У доповіді розглядаються окремі виклики конвалідації договорів щодо нерухомого майна, укладених на тимчасово окупованих територіях України. Підкреслюється потреба пошуку механізмів їх «зцілення» у межах перехідного правосуддя, а також пропонується застосовувати передбачений у межах рекодифікації підхід до конвалідації договорів, щодо яких не додержано вимоги про нотаріальне посвідчення, до досліджуваних договорів.*

160

Із розгортанням збройної агресії росії проти України наприкінці лютого 2014 року українська дійсність почала докорінно змінюватися: поставали й надалі постають численні виклики, зокрема приватно-правові, що, як слушно наголошує Музика Л. А., повинні знаходити відображення у національній цивільно-правовій політиці¹. За продовжуваної окупації частини території України вагомим змін, серед іншого, зазнав цивільний оборот, вихідним елементом якого є укладення цивільно-правових договорів. У цьому контексті важливо, що міжнародне гуманітарне право вимагає від держави-окупанта дотримання на окупованих територіях існуючих у країні зако-

¹ Музика Л. А. Концепція цивільно-правової політики України : монографія. Київ : Паливода А. В., 2020. С. 414–454.

нів, тобто законів України (стаття 43 Положення про закони і звичаї війни на суходолі ²).

Проте рф, не зраджуючи своїй варварській сутності, нехтує принципом *status quo ante*, а натомість впроваджує власне законодавство. Приміром, у Криму згадане відбулося далекого 1 квітня 2014 року із набранням чинності так званого «Договору про прийняття до російської федерації республіки крим і створення у складі російської федерації нових суб'єктів» ³. Тоді як із початком окупації окремих районів Донецької та Луганської областей «нормотворчість» на їхній території свавільно провадила російська окупаційна адміністрація ⁴. Вже з 5 жовтня 2022 року із ратифікацією «договорів» про «прийняття» решти тимчасово окупованих територій до складу рф ⁵, остання продовжила насаджувати власну «правову» систему на відповідних територіях, слідуючи кримському сценарію.

Повертаючись до проблематики укладення цивільно-правових договорів, найбільша увага окупаційної адміністрації властиво була прикута саме до тих з них, предметом яких є нерухомість. Зокрема, «загарбники запровади-

161

² Положення про закони і звичаї війни на суходолі: додаток до IV Конвенції про закони і звичаї війни на суходолі від 18 жовтня 1907 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text (дата звернення: 20.02.2026).

³ Пункт 209 Рішення Великої палати Європейського суду з прав людини у справі «Україна проти Росії (щодо Криму)» (Заяви № 20958/14 та 38334/18) від 16 грудня 2020 р. URL: https://hudoc.echr.coe.int/rus#_Точ87954870 (дата звернення: 21.02.2026).

⁴ Тимошенко Ю. Огляд законодавства ДНР і ЛНР. Інформаційний портал Харківської правозахисної групи. 2016. URL: <https://archive.khpg.org/1469869560> (дата звернення: 21.02.2026).

⁵ Гуйван О. У Росії опублікували новий текст конституції, куди включили українські території. *Суспільні новини*. 2024. URL: <https://suspilne.media/289726-v-rosii-opublikovali-novij-tekst-konstitucii-kudi-vklucili-ukrainski-teritorii/> (дата звернення: 21.02.2026).

ли свої “правила” оформлення договорів купівлі-продажу нерухомого майна; вони передбачають необхідність так званої “легалізації” правовстановлюючих документів на нерухомість, отримання нового технічного паспорта об’єкта та звернення до місцевого нотаріуса»⁶. Як справедливо наголосив ЄСПЛ у справі «Кіпр проти Туреччини», «для людей, які проживають на тимчасово окупованих територіях, життя триває»⁷. Отже, мешканці окупованих територій почасти вимушені слідувати окресленим вимогам насадженого законодавства держави-окупанта, аби розпорядитися власною нерухомістю.

Втім, титули на нерухоме майно, одержані у результаті укладення таких договорів, як і самі договори, жодним чином не можуть бути визнані державою Україна. Відповідно до частини п’ятої статті 11 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15 квітня 2014 р. № 1207-IV⁸ (далі — Закон) набуття та припинення права власності на нерухоме майно, яке знаходиться на тимчасово окупованій території, здійснюється відповідно до законодавства України за межами тимчасово окупованої території. Натомість будь-який правочин щодо неру-

162

⁶ Харланова А. Розпорядження нерухомим майном, що знаходиться на тимчасово окупованих територіях України. *Право в умовах війни*. 2022. URL: <https://law-in-war.org/rozporyadzhennya-neruhomym-majnom-shho-znahodytsya-na-tymchasovo-okupovanyh-terytoriyah-ukrayiny/> (дата звернення: 21.02.2026).

⁷ Пункт 96 Рішення Великої палати Європейського суду з прав людини у справі «Кіпр проти Туреччини» (Заява № 25781/94) від 10 травня 2001 р. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%5B%22001-59454%22%5D%7D> (дата звернення: 20.02.2026).

⁸ Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15 квітня 2014 р. № 1207-VII в ред. Закону України від 19 травня 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text> (дата звернення: 21.02.2026).

хомого майна, зокрема щодо земельних ділянок, вчинений з порушенням цього Закону, інших законів України, вважається недійсним з моменту вчинення (частина шоста статті 15 Закону), тобто нікчемним.

Беззастережно підтримуючи закріплений у національному законодавстві підхід, варто наголосити, що під час майбутньої реінтеграції тимчасово окупованих територій Україна неминуче зіткнеться з викликами конвалідації досліджуваних договорів. До того ж, з огляду на тривалість продовжуваної російської окупації, ця проблематика, ймовірно, становитиме окремих напрям перехідного правосуддя (*transitional justice*) як «повного спектру процесів і механізмів, пов'язаних із намаганням суспільства прийняти спадщину масштабних зловживань минулого»⁹.

Харитонов Є. та Білошкурський М. пропонують вирішувати проблему укладення договорів, предметом яких є нерухоме майно, всупереч вимогам частини п'ятої статті 11 Закону «зобов'язуванням учасників такого правочину, якщо він відповідає їх внутрішній волі, вчинити його повторно відповідно до вимог українського законодавства»¹⁰. Ба більше, дослідники наполягають на потребі переукладення усього ланцюга договорів щодо кожного окремого об'єкта нерухомості¹¹. Наведені пропозиції видаються слухними, адже дозволять тим особам, які дійсно прагнули розпорядитися власним майном у відповід-

163

⁹ Доповідь Генерального Секретаря ООН «Верховенство права та перехідне правосуддя в конфліктних та постконфліктних суспільствах» від 23 серпня 2004 р. № S/2004/616. С. 4. URL: <http://archive.ipu.org/splz-e/unga07/law.pdf> (дата звернення: 21.02.2026).

¹⁰ Харитонов Є., Білошкурський М. Проблемні питання конвалідації недійсних правочинів, учинених на тимчасово окупованих територіях та «сірій зоні». *Часопис цивільстики*. 2024. № 53. С. 10–11. URL: <http://clj.nuoua.od.ua/archive/53/3.pdf> (дата звернення: 02.02.2026).

¹¹ Там само.

ний спосіб, уникнути юридичної невизначеності та триваліших судових процесів.

Однак такий механізм, вочевидь, не адресує «випадки, коли правочини неможливо переукласти з об'єктивних причин (смертю однієї зі сторін тощо)»¹², про що зазначають й самі автори. Щонайважливіше, він також не здатен забезпечити правову визначеність у разі, якщо такі договори уклалися під впливом насильства або тяжкої обставини і на вкрай не вигідних умовах, що є «своєрідною нормою, коди йдеться про знаходження на окупованій території»¹³.

Звідси, видається необхідним долати (або ж, навпаки, ні) дефекти тих договорів, які не були добровільно переукладені сторонами, у судовому порядку. Згідно з частиною другою статті 215 Цивільного кодексу України (далі — ЦК України)¹⁴ нікчемний правочин може бути визнаний судом дійсним лише у випадках, встановлених цим Кодексом. Водночас жодна зі статей, яка передбачає такі випадки (статті 218–221, 224, 226 ЦК України), не дозволяє «зцілити» договір щодо нерухомого майна, яке знаходиться на тимчасово окупованій території, укладений не за межами тимчасово окупованої території (всупереч вимогам частини 5 статті 11 Закону).

Така колізія зумовлюється тим, що, на відміну від можливості конвалідації, нікчемність правочину, відповідно до тієї ж частини другої статті 215 ЦК України, може бути встановлена не лише Кодексом, а й іншим законом. Ана-

¹² Там само. С. 11.

¹³ Лист Нотаріальної палати України від 22 січня 2021 р. № 3/5. URL: <https://npu.ua/wp-content/uploads/2021/01/proekt-deokup.pdf> (дата звернення: 02.02.2026).

¹⁴ Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV у ред. Закону України від 1 лютого 2026 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 02.02.2024).

логічний підхід зберігається й у статті 230 (Недійсність договору) проекту ЦК України (Кодексу права приватного) від 22 січня 2026 р. № 14394 (далі – проект ЦК України)¹⁵. Втім, подібне взагалі виключає конвалідацію договорів, укладених на тимчасово окупованих територіях, як один із механізмів перехідного правосуддя. У свою чергу, це може завадити повній реінтеграції відповідних територій, а тому потребує уваги у межах триваючого реформування приватного права в Україні.

Зрештою, наріжним також залишається питання, які саме договори щодо нерухомого майна, укладені на тимчасово окупованих територіях, слід конвалідувати. Так, деякі дослідники вдаються до паралелей із договорами, під час укладення яких не додержано вимоги закону про нотаріальне посвідчення¹⁶. Хоч це почасти видається слухним, адже органи нотаріату України припинили функціонувати на тимчасово окупованих територіях, згадана частина п'ята статті 11 Закону встановлює імперативну вимогу укладати досліджувані договори за межами тимчасово окупованих територій. Остання істотно відрізняється від формальної вимоги нотаріального посвідчення, оскільки спрямована на гарантування легітимності договору у правовому полі України, а також недопущення визнання актів окупаційних органів щодо титулів на нерухомість.

¹⁵ Проект Цивільного кодексу України (Кодексу приватного права) від 22 січня 2026 р. № 14394. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/69528> (дата звернення: 21.02.2026).

¹⁶ Вовк М. Конвалідація договору у разі недодержання вимоги закону про нотаріальне посвідчення. *Актуальні проблеми приватного права в умовах євроінтеграційних процесів в Україні* : збірник тез доповідей учасників наук.-практ. сем. (Львів, 10 листопада 2023 р.). Львів : ЛьвДУВС, 2023. С. 22. URL: <https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi78/0057596.pdf#page=20> (дата звернення: 02.02.2026).

Крім цього, частина друга статті 220 ЦК України уможливає конвалідацію договору судом лише у тому разі, коли одна із сторін ухилилася від його нотаріального посвідчення. Подібне, втім, не застосовне до договорів, укладених на тимчасово окупованих територіях, коли *de facto* обидві сторони в силу тих чи інших обставин не зверталися за посвідченням до українських нотаріусів. Справедливо підкреслити, що проект ЦК України у частині третій статті 235 (Юридичні наслідки недодержання вимоги закону щодо нотаріального посвідчення договору) уже передбачає можливість конвалідувати договір, якщо він відповідав справжній волі сторін, а нотаріальному посвідченню перешкоджала обставина, що не залежала від їхньої волі.

166

Підсумовуючи, вважаємо за доцільне екстраполювати згаданий щойно підхід й на договори щодо нерухомого майна, що були укладені в межах тимчасово окупованих територій України. Як встановлення справжньої волі сторін таких договорів, так і об'єктивності обставин, що унеможлилювали їх укладення відповідно до вимог частини 5 статті 11 Закону, дозволить подолати їх дефекти та забезпечити стабільність цивільного обороту, не знехтувавши принципом добросовісності.

Книшов Ілля Георгійович,
аспірант відділу цивільно-правових наук
Інституту держави і права
імені В. М. Корецького НАН України

<https://orcid.org/0009-0004-5562-0052>

РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН БУДІВЕЛЬНОГО ПІДРЯДУ З ПРАВОМ ЄС У ПРОЦЕСІ РЕФОРМУВАННЯ ПРИВАТНОГО ПРАВА

Анотація. Правове регулювання відносин будівельного підприємства має комплексний характер. Воно перебуває під впливом процесів гармонізації з правом ЄС, реформування приватного права та фактичних потреб у період воєнного стану. Зокрема, адаптація національного законодавства до європейських стандартів забезпечує підвищення якості будівельних робіт, безпеки та енергоефективності об'єктів. Одночасно актуальним залишається питання внесення змін до договорів підприємства в умовах нестабільності ринку та коливання цін на будівельні матеріали.

167

Гармонізація правового регулювання відносин будівельного підприємства із правом ЄС є нагальним науково-практичним напрямом. Інтеграція до політико-правового та економічного простору ЄС є багатограним та складно структурованим процесом¹. Одним із його напрямів є оновлення українського приватного права. Так, Проект Цивільного кодексу (Кодексу права приватного)²

¹ Устименко В. А. Адаптація національного законодавства до права Європейського Союзу: основи, критерії, виміри стійкості : монографія. Київ : Академперіодика, 2025. 452 с.

² Проект Цивільного кодексу України (Кодексу права приватного) від 22.01.2026 р. № 14394. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/69528>.

спрямований на інтеграцію приватного права України в європейський правовий простір. Він передбачає адаптацію національних норм до європейських стандартів договірного права, зокрема щодо якості робіт, відповідальності сторін та захисту їхніх прав. Необхідність цього процесу обумовлено і тим, що у сучасних умовах існує значна кількість проблем та ризиків, пов'язаних із регулюванням взаємодії учасників будівництва, зокрема немає справедливого розподілу ризиків і відповідальності через неоднозначність правового статусу замовника будівництва як суб'єкта містобудівної діяльності та сторони договірних відносин³. Отже, можна визначити, що правове регулювання відносин у сфері будівельного підряду потребує оновлення з огляду на динаміку фактичних змін цих відносин, реформу приватного права та процес гармонізації з законодавством ЄС, зокрема з положеннями Директиви 2010/31/ЄС (EPBD) про енергетичну ефективність будівель⁴. Така інтеграція забезпечує впровадження європейських стандартів якості, безпеки та екологічних вимог у договірних відносинах у будівельному секторі.

Одним із кроків гармонізації стало імплементація в національне законодавство положення Регламенту (ЄС) № 305/2011 шляхом прийняття Закону України «Про надання будівельної продукції на ринку»⁵. Цей Закон став

³ Біленко М. С. Нові підходи до дефініції договору будівельного підряду. *На шляху до європейського приватного права* : збірник матеріалів XI Міжнародного цивілістичного форуму. Київ : Київський регіональний центр НАПрН України 2021. С. 82–85.

⁴ Directive 2010/31/EU of the European Parliament and of the Council of 19 May 2010 on the energy performance of buildings (recast). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32010L0031>.

⁵ Про надання будівельної продукції на ринку : Закон України від 2 вересня 2020 р. № 850-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/850-20#Text>.

технічним регламентом введення в обіг або надання будівельної продукції на ринку. Водночас, Закон став підґрунтям щодо трансформації відносин у сфері будівельного підряду, в напрямку підвищення якості продукції, її сертифікації згідно із європейськими стандартами.

Поряд із процесами гармонізації правової регламентації відносин будівельного підряду існує нагальна потреба в оновленні приватноправового регулювання цих відносин на національному рівні. При цьому варто враховувати, що договір будівельного підряду має подвійну правову природу – зобов'язально- та речово-правову. Тому ефективне правове регулювання договорів будівельного підряду можливе лише за умови системного поєднання доктринальних, законодавчих і практичних підходів з акцентом на уніфікацію норм та цифровізацію процедур ⁶.

У частині 1 ст. 1099 Проекту Цивільного кодексу (Кодексу права приватного) закріплено, що за договором будівельного підряду підрядник зобов'язується збудувати і здати у встановлений строк об'єкт або передати результати інших будівельних робіт відповідно до проектно-кошторисної документації, а замовник зобов'язується надати підрядникові будівельний майданчик (фронт робіт), передати затверджену проектно-кошторисну документацію, якщо цей обов'язок не покладається на підрядника, прийняти об'єкт або закінчені будівельні роботи та оплатити їх ⁷. Запропонована норма визначає взаємні зобов'язання сторін, забезпечуючи правову визначеність щодо термінів, предмета договору та оплати. Водночас,

169

⁶ Денисяк Н. М. Договори будівельного підряду в системі речових прав на нерухоме майно. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2025. Вип. 92, ч. 1368. С. 51–61. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.92.1.51>.

⁷ Проект Цивільного кодексу України (Кодексу права приватного) від 22.01.2026 р. № 14394. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/69528>.

формулювання може бути розширене, щоб урахувати відповідальність за затримки або дефекти, а також процедури прийняття виконаних робіт, щоб зменшити ризик виникнення спорів. Зокрема, в постанові КМУ «Загальні умови укладення та виконання договорів підряду в капітальному будівництві» від 1 серпня 2005 р. № 668 встановлено, що «за договором підряду підрядник зобов'язується за завданням замовника на свій ризик виконати та здати йому в установлений договором підряду строк закінчені роботи»⁸. Якщо порівнювати визначення договору будівельного підряду, то можна визначити, що в постанові КМУ № 668 деталізовано ризики, що робить підрядника більш захищеним у випадку спорів. Загалом, закріплене визначення договору в Проекті ЦКУ підтримує баланс інтересів між підрядником та замовником, заохочує дотримання стандартів проектної та кошторисної документації, а також захищає законні права сторін. Крім того, для повної гармонізації з правом ЄС слід додатково враховувати технічні стандарти, сертифікацію продукції та енергетичні вимоги, що імплементовані в національне законодавство.

Варто звернути увагу, що ч. 2 ст. 1099 Проекту Цивільного кодексу (Кодексу права приватного) встановлено, що договір будівельного підряду укладають на проведення нового будівництва, капітального ремонту, реконструкції, виконання монтажних, пусконаладжувальних та інших робіт, нерозривно пов'язаних з місцезнаходженням об'єкта⁹. Така норма цілком узгоджена з фактичними відноси-

⁸ Загальні умови укладення та виконання договорів підряду в капітальному будівництві : постанова Кабінету Міністрів України від 1 серпня 2005 р. № 668. URL: <https://www.kmu.gov.ua/pras/19527103>.

⁹ Проект Цивільного кодексу України (Кодексу права приватного) від 22.01.2026 р. № 14394. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/69528>.

нами будівельного підряду, адже можна вказати щодо можливості укладання кількох будівельних договорів для одного проекту або для різних етапів робіт. При цьому, вказівка щодо застосування положень ЦК України та стандартних форм FIDIC сприяє гармонізації національного регулювання з міжнародними стандартами, забезпечуючи баланс інтересів між підрядником та замовником і посилюючи правову безпеку відносин. Слід також звернути увагу, що договір будівельного підряду може укладатися щодо відновлення об'єктів нерухомості, що є актуальним в умовах війни.

Процес рекодифікації ЦК України є тривалим, і поряд із ним відбувається удосконалення норм законодавства. Так, в умовах воєнного стану природно виникла необхідність удосконалення правової регламентації відносин будівельного підряду. Через те було затверджено постановою КМУ «Деякі особливості визначення вартості будівництва в умовах воєнного стану» від 19 листопада 2025 р. № 1512, згідно із якою встановлено особливості визначення вартості будівництва в умовах воєнного стану, зокрема правила формування поточних цін на матеріали при укладенні та виконанні договорів підряду, і дозволено сторонам вносити зміни до існуючих договорів за взаємною згодою¹⁰. Також оновлювались правила щодо публічних закупівель на період воєнного тану, зокрема і щодо будівництва. Крім того, замовниками будівельного підряду стали виступати і військової організації. Військова організація може виступати і як замовник, і як підрядник. Військова частина (військовий загін) можуть бути підрядником за умови наявності ліцензії на будівництво та

171

¹⁰ Деякі особливості визначення вартості будівництва в умовах воєнного стану: постанова Кабінету Міністрів України від 19 листопада 2025 р. № 1512. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1512-2025-%D0%BF#top>.

дозвіл на господарську діяльність¹¹. Дійсно, в умовах воєнного стану виконання будівельних робіт може ускладнюватися необхідністю проведення розмінування та розчищення територій, що потребує спеціалізованих знань і навичок. У зв'язку з цим військові організації можуть залучатися до виконання таких робіт за умови наявності відповідних дозвільних документів та дотримання встановлених стандартів будівельних робіт.

172 Узагальнюючи, можна визначити, що гармонізація правового регулювання відносин у сфері будівельного підряду з правом ЄС є важливим кроком у реформуванні приватного права в Україні. Вона передбачає адаптацію національного законодавства до європейських стандартів якості, безпеки та енергоефективності в будівництві, зокрема шляхом імплементації Регламенту (ЄС) № 305/2011 та Директиви 2010/31/ЄС (EPBD). Процес рекодифікації цивільного права сприяє систематичному оновленню норм будівельного підряду. Водночас, оновлення законодавства у відповідь на війну вимагають гнучких механізмів для зміни умов договорів, коригування вартості робіт та адаптації до коливань ринкових цін на будівельні матеріали. Загалом, процеси гармонізації, рекодифікації та удосконалення законодавства в умовах воєнного стану є підґрунтям до комплексної регламентації відносин будівельного підряду.

¹¹ Риндюк В., Кучинська О. Юридико-технічні аспекти адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2024. Вип. 1. С. 177–183. <https://doi.org/10.32782/2311-8040/2024-1-22>.

Коваленко Микола Миколайович,
аспірант Науково-дослідного інституту
приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України

<https://orcid.org/0009-0006-0519-6315>

ЗАХИСТ ПРАВ ТА БАЛАНСУВАННЯ ІНТЕРЕСІВ КРЕДИТОРІВ У ПРОЦЕДУРІ РОЗПОРЯДЖЕННЯ МАЙНОМ БОРЖНИКА В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Анотація. Європейська інтеграція України вимагає гармонізації інституту судового банкрутства з нормами Європейського Союзу. У цьому процесі належне місце відводиться судовій процедурі розпорядження майном боржника, у якій особлива увага приділяється дотриманню справедливої рівноваги – балансу між захистом прав кредиторів на повернення боргів та збереженням активів боржника для його фінансового оздоровлення. Особлива увага приділяється захисту прав кредиторів. Використання досвіду Європейського Союзу дозволить створити цивілізовані умови для виходу з кризових ситуацій на початку банкрутства та забезпечити максимальне задоволення вимог кредиторів у подальшому судовому процесі.

173

Європейська інтеграція суттєво посилила захист прав кредиторів у банкрутстві. Вагому роль відіграла імплементація положень Директиви Європейського парламенту та Ради Європейського Союзу 2019/1023 в Кодекс України з процедур банкрутства. Це сприяло забезпеченню прозорості судового процесу, активної участі кредиторів у розпорядженні майном боржника та впровадженню принципів справедливого погашення кредиторських

вимог, що відповідає європейським стандартам захисту прав та забезпеченню інтересів кредиторів. Кредитори отримали можливість брати участь у порятунку боржника, гарантуючи вищий відсоток погашення кредиторських вимог, ніж у ліквідації.

Європейська інтеграція стала ключовим каталізатором переходу від «проборжникової» до «прокредиторської» моделі банкрутства в Україні. Відповідно до вимог ЄС та практики ЄСПЛ, процедури повинні бути ефективними та швидкими, забезпечуючи повагу до права власності.

Процедура розпорядження майном є ключовим етапом для збереження активів боржника. Саме тому посилюються контроль і нагляд за активами боржника. Увага спрямовується на пошук та захист активів боржника. Варто наголосити на адаптації законодавства про банкрутство до Регламенту (ЄС), захисті інтересів іноземних кредиторів та розшуку активів боржника за кордоном. У межах заходу, проведеного Касаційним господарським судом у складі Верховного Суду спільно з проектом ЄС «Право-Justice» і присвяченого обговоренню основних положень, практичного застосування Регламенту (ЄС) 2015/848, учасниками наголошено на взаємопов'язаності економік, потребі адекватних механізмів правової взаємодії для захисту прав кредиторів і боржників, прозорості процедур банкрутства. Гармонізація законодавства, яке регулює всі бізнес-відносини — це певний напрям розвитку українського законодавства¹.

Одним із викликів у процедурі розпорядження майном боржника стала боротьба з фіктивною кредиторською заборгованістю. Євроінтеграція вимагає жорстких механізмів

¹ Розуміння норм Регламенту (ЄС) 2015/848 є ключовим для тлумачення положень КУЗПБ щодо транскордонного банкрутства. Новини, 18.12.2025. URL: <https://www.supreme.court.gov.ua/press/news/1938713> (дата звернення: 21.02.2026).

мів верифікації кредиторських вимог, щоб реальні кредитори не втрачали голоси у комітеті кредиторів через «дружні» до боржника структури. Впровадження європейських підходів дозволяє обмежити право голосу заінтересованих осіб у комітеті кредиторів, запобігаючи маніпуляціям.

Також кредитори отримали реальні інструменти впливу на судову процедуру, включаючи право контролю за діяльністю розпорядника майна (арбітражного керуючого) та участь у виборі наступної судової процедури. Мораторій на задоволення вимог кредиторів почав розглядатись не лише як захист боржника, а як інструмент запобігання розкраданню активів, що відповідає практиці Європейського суду з прав людини щодо захисту права власності. Автоматичне введення мораторію стало запобіжником розпорошенню активів серед окремих кредиторів на шкоду іншим. Як зазначила Хомко С. В., «законодавцем передбачено інститут мораторію у справі про банкрутство юридичної особи як механізм збереження активів боржника задля їх спрямування під час реалізації щодо боржника передбачених статтею 6 Кодексу судових процедур на погашення конкурсної маси боржника та забезпечення справедливого балансу між інтересами кредиторів і боржника, а також максимального погашення пасиву боржника за рахунок його активів»².

Позитивний вплив на захист прав кредиторів справляє зростання значення субсидіарної відповідальності та впровадженні європейського підходу до відповідальності керівництва юридичної особи за доведення до банкрутства, що дозволяє кредиторам стягувати борги з контро-

² Хомко С. В. Мораторій на задоволення вимог кредиторів у справах про неплатоспроможність фізичної особи: функціональне призначення та межі дії. *Новини*, 22.07.2025. URL: <https://surl.li/kilzwm> (дата звернення: 21.02.2026).

люючих осіб боржника, якщо активів боржника недостатньо для задоволення кредиторських вимог та наявні відповідні правові підстави.

Варто зазначити, що вимоги ЄС передбачають рівний захист як приватних, так і державних кредиторів. Забезпечення рівного ставлення до приватних і державних кредиторів є фундаментальною вимогою для країн – претендентів на членство в ЄС. У Кодексі України з процедур банкрутства реалізується принцип рівності. Всі кредитори однієї черги повинні отримувати пропорційне задоволення своїх вимог незалежно від їхньої форми власності.

Не варто забувати й про активно впроваджуваний на фоні євроінтеграційних процесів тест «найкращих інтересів кредиторів», суть якого полягає у захисті меншості кредиторів від свавілля більшості. Тест найкращих інтересів дослівно не вживається у Кодексі України з процедур банкрутства, проте закладений в окремих його статтях, що стосуються затвердження плану санації у процедурі розпорядження майном боржника. При розробці плану санації розпорядник майна має довести, що умови задоволення вимог кредиторів є кращими, ніж при ліквідації. Крім того, якщо певний клас кредиторів не погодився з планом, суд може затвердити його, лише якщо переконається, що цей клас не отримає менше, ніж у процедурі ліквідації.

Орієнтуючись на стандарти Директиви (ЄС) 2019/1023, суттєво розширено права кредиторів на інформацію та участь. Кредитори отримали статус активних учасників, які через збори та комітет кредиторів можуть впливати на ключові рішення у процедурі розпорядження майном боржника. Кредитори набули права ініціювати позови про визнання недійсними правочинів боржника. Зросла роль кредиторів у процесі призначення та контролю за діяльністю розпорядника майна, спонукаючи останнього сумлінніше виконувати обов'язки. З цього приводу Верховний Суд вказує, що порушення строків здійснення судової

процедури розпорядження майном боржника зумовлюють затягування розгляду справи про банкрутство, порушення прав кредиторів на своєчасне задоволення кредиторських вимог, збільшення витрат, пов'язаних із здійсненням процедур банкрутства, оскільки має наслідком зростання (нарощування) грошової винагороди та витрат арбітражного керуючого (розпорядника майна), пов'язаних з виконанням ним повноважень у справ ³.

Також у світлі євроінтеграційних процесів України не можна оминати увагою балансування інтересів учасників процедури розпорядження майном боржника, яке є одним з ключових механізмів захисту прав кредиторів та однією з вимог Директиви (ЄС) 2019/1023. Для забезпечення балансу інтересів Господарський суд стає єдиним центром вирішення майнових конфліктів, гарантуючи захист прав усіх кредиторів одночасно, а не лише тих, хто подав окремі позови. При цьому як незалежний арбітр суд обов'язково враховує бажання боржника зберегти активи та права кредиторів на повернення коштів.

177

Забезпеченню рівного ставлення до кредиторів сприятиме автоматизація формування комітету кредиторів, та неухильне дотримання строків процедури розпорядження майном. Також потребують захисту права кредиторської меншості, яка часто не має можливості щось протиставити великим кредиторам або рішенню більшості. Пропонується використовувати механізм захисту незгодних класів кредиторів, який активно застосовується при реструктуризації.

Розпорядник майна діє як незалежний посередник, що забезпечує збереження активів боржника. В європейській

³ Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 14.07.2022 у справі № 925/409/20. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105981893> (дата звернення 21.02.2026).

практиці арбітражний керуючий — це медіатор. Його завдання — не допустити виведення активів, але водночас не заблокувати операційну діяльність боржника, яка є джерелом майбутнього розрахунку з кредиторами. Саме тому важливий ретельний нагляд за діяльністю боржника, проведення детального аудиту його активів та перевірка обґрунтованості вимог кожного кредитора.

Потребує уваги регулювання механізму надання пріоритету поточним кредиторам, які готові кредитувати боржника під час процедури розпорядження майном для підтримки його життєдіяльності. З урахуванням Європейських напрацювань пропонується надання новому поточному кредитору-інвестору першочергового права на виплату перед іншими поточними кредиторами. Законодавчо це потребуватиме визначення нового класу та черги задоволення кредиторських вимог, а також механізму залучення кредитора-інвестора.

178 Підсумовуючи, можна зазначити, що правові механізми захисту прав кредиторів у процедурі розпорядження майном спрямовані на створення передбачуваного середовища, де права кредиторів захищені, інтереси збалансовані, а судова процедура є ефективна та справедлива, що відповідає Європейським стандартам у сфері регулювання відносин неплатоспроможності суб'єктів господарської діяльності.

Ефективне використання та вдосконалення правових засобів балансування інтересів кредиторів у судовій процедурі розпорядження майном боржника з урахуванням Європейського досвіду не лише пришвидшать адаптацію українського законодавства у сфері банкрутства до стандартів ЄС, а й підвищать привабливість судової процедури, захищаючи права кредиторів та інших учасників.

Красільчук Юрій Іванович,
студент 3-го року навчання бакалаврської
програми «Право» факультету правничих наук
Національного університету «Киево-Могилянська академія»

ГАРМОНІЗАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ІЗ ПРАВОМ ЄС ЩОДО ОХОРОНИ БІОТЕХНОЛОГІЧНИХ ВІНАХОДІВ

Анотація. У роботі проаналізовано стан гармонізації законодавства України з правом Європейського Союзу щодо охорони біотехнологічних винаходів. Здійснено аналіз чинного та перспективного законодавства. Звернуто увагу на необхідність розмежування біоматеріалу як фізичного об'єкта та біотехнологічного винаходу як результату інтелектуальної, творчої діяльності. У зв'язку з цим здійснено критичний аналіз відповідних положень проекту Цивільного кодексу України.

179

Біотехнологічна революція стала ключовим інструментом для розв'язання глобальних викликів: від подолання голоду та бідності до лікування найбільш руйнівних хвороб. Перехід від традиційної селекції до методів рекомбінантної ДНК дозволив створювати продукти нового покоління (вакцини проти ВІЛ/СНІДу та малярії, високоврожайні культури тощо)¹. Такий стрімкий розвиток перетворив біотехнології з суто наукової галузі на комерційний продукт, що потребує надійного правового захисту.

¹ Impact of new biotechnologies, with particular attention to sustainable development, including food security, health and economic productivity: report of the Secretary-General. United Nations Digital Library. 2003. Document A/58/76. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/496522?v=pdf> (дата звернення: 13.01.2026).

Відсутність в Україні законодавчо закріпленого терміна «біотехнологія» створює суттєві перешкоди для ефективного правового регулювання та охорони біотехнологічних розробок.

Певні спроби окреслити це поняття здійснено в підзаконних актах. Зокрема, у Постанові Кабінету Міністрів України від 28 липня 2003 р. № 1174 біотехнологію визначено як «виробництво біостимуляторів росту рослин, органомінеральних добрив комплексної дії, новітніх технологій виробництва антибіотиків, імунобіологічних препаратів, у тому числі імуноглобуліну різних видів, та засобів захисту тварин»².

Разом з тим, у Наказі Міністерства охорони здоров'я від 26.10.2004 № 521 біотехнологію визначено як «технологію виробництва продуктів при використанні живих клітин організмів (мікроорганізмів, рослин, тварин)»³.

Варто також звернути увагу й на визначення, що закріплене у сфері технічного регулювання. Так, ДСТУ 3803-98 фіксує наступну дефініцію: «Біотехнологія — інтегроване використання біохімії, мікробіології та біоінженерії для промислової реалізації потенційних можливостей мікроорганізмів, культур клітин, тканин чи окремих їхніх частин»⁴.

² Про схвалення Державної програми розвитку промисловості на 2003–2011 роки : Постанова Кабінету Міністрів України від 28.07.2003 № 1174 : станом на 11 лют. 2004 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1174-2003-p#Text> (дата звернення: 13.02.2026).

³ Про затвердження методичних вказівок «Медико-біологічні дослідження виробничих штамів мікроорганізмів і токсиколого-гігієнічна оцінка мікробних препаратів, визначення їх безпеки та обґрунтування гігієнічних нормативів і регламентів» : Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 26.10.2004 № 521. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0521282-04#Text> (дата звернення: 13.02.2026).

⁴ ДСТУ 3803-98. Біотехнологія. Терміни та визначення. Чинний від 2000.01.01. Київ : Держстандарт України, 1999. URL: https://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page.html?id_doc=109841 (дата звернення: 13.02.2026).

Отже, можна помітити, що таке трактування характеризується фрагментарністю та галузевою спрямованістю. Для подолання зазначеної неоднорідності та для гармонізації приватного права України із правом ЄС доцільно звернутися до стандартів європейського патентного регулювання. Зокрема, відповідно до Rule 26(2) EPC біотехнологічні винаходи — це винаходи, які стосуються продукту, що складається з біологічного матеріалу або містить його, або способу, за допомогою якого біологічний матеріал виробляється, обробляється або використовується⁵. Така дефініція чітко розмежовує біотехнологічний винахід як результат (продукт) та як алгоритм дій (спосіб), де ключовим елементом завжди виступає живий чи здатний до відтворення біологічний матеріал.

Підписання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом⁶ зумовлює необхідність комплексної гармонізації національного законодавства, зокрема із положеннями Директиви 98/44/ЄС про правову охорону біотехнологічних винаходів⁷. Для практичної реалізації вимог Директиви критично важливим є запозичити чітку термінологію, кодифіковану на рівні європейського патентного регулювання.

Як слушно зазначає О. В. Цимбалюк, проблема патентування живої матерії в Україні має комплексний харак-

181

⁵ European Patent Office. Rule 26(3) EPC: Biotechnological material definition. 2020. URL: <https://www.epo.org/en/legal/epc/2020/r26.html#> (дата звернення: 14.02.2026).

⁶ Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Угода Україна від 27.06.2014 : станом на 14 жовт. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 14.02.2026).

⁷ Directive 98/44/EC of the European Parliament and of the Council of 6 July 1998 on the legal protection of biotechnological inventions. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/1998/44/oj#ntr3-L_1998213EN.01001301-E0003 (дата звернення: 14.02.2026).

тер. Зокрема, автор виділяє три аспекти: економічний, морально-етичний та правовий.

Економічний аспект пов'язаний із критичним браком фінансування та відсутністю дієвих механізмів залучення інвестицій для наукових досліджень. Морально-етичний аспект зумовлений низькою обізнаністю суспільства, що породжує насторожене ставлення до патентування живої матерії. Щодо правової проблеми патентування живої матерії О. В. Цимбалюк наголошувала, що в українському законодавстві відсутнє чітке визначення правового статусу живої матерії як об'єкта інтелектуальної власності та немає норм, які б регулювали наукові дослідження у цій сфері⁸. З огляду на викладену позицію автора, варто виділити саме правовий аспект як ключовий. Без законодавчого визначення статусу живої матерії економічні механізми залишаються позбавленими юридичних гарантій для інвесторів, а етичні дискусії втрачають нормативне підґрунтя.

182

Не менш важливу проблематику піднімає Андрій Олефір. Дослідник зазначає, що «хоча ЗУ “Про охорону прав на винаходи і корисні моделі” фактично відносить до біотехнологій як об'єкти винаходів, так і корисних моделей, в Угоді про асоціацію між Україною та ЄС, Директиві 1998/44/ЄС згадуються тільки винаходи»⁹. Таке дублювання зумовлене тим, що стаття 6 Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» (далі — Закон)

⁸ Цимбалюк О. В. Проблематика патентування живої матерії в Україні. Гармонізація з законодавством Європейського Союзу. *Часопис Київського університету права*. 2017. № 4. С. 315–319.

⁹ Олефір А. До проблеми правової охорони біотехнологій. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2015. № 1. С. 71–83. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=Triv_2015_1_10 (дата звернення: 14.02.2026).

визначає процес (спосіб) універсальним об'єктом для обох форм охорони (патенту і корисної моделі). Оскільки ж біотехнологія найчастіше реалізується саме через процес, вона автоматично підпадає під обидва визначення.

Т. Комарова наголошує на тому, що чинна редакція Закону не відобразила жодного підходу до корисної моделі, реалізованого в ЄС, зберігши можливість патентування процесів (способів) без перевірки на винахідницький рівень¹⁰. О. В. Цимбалюк своєю чергою висловила слушну думку, що «живу матерію як об'єкт інтелектуальної власності не можна розглядати як корисну модель. Ознаки корисної моделі не в змозі задовольнити такий складний і суперечливий об'єкт патентування»¹¹.

У цьому контексті доречно звернути увагу на пропозиції проекту нового Закону України «Про патенти і корисні моделі», розробленого з метою імплементації Директиви 98/44/ЄС (ACQUIS ЄС). Згідно з проектом нової статті 8 («біотехнологічні патентовані винаходи»), правова охорона має надаватися виключно у формі патентів на біотехнологічні винаходи. Це стосується як продуктів, що складаються з біологічного матеріалу, так і технічних процесів його отримання¹². Такий підхід може усунути термі-

183

¹⁰ Komarova T. The Patentability of Biotechnological Inventions in the EU: The Ukrainian Context. *Competition and Intellectual Property Law in Ukraine. MPI Studies on Intellectual Property and Competition Law* / ed. by H. Richter. 2023. Vol. 31. Springer, Berlin, Heidelberg. URL: <https://doi.org/10.1007/978-3-662-66101-717> (дата звернення: 14.02.2026).

¹¹ Цимбалюк О. В. Проблематика патентування живої матерії в Україні. Гармонізація з законодавством Європейського Союзу. *Часопис Київського університету права*. 2017. № 4. С. 315–319.

¹² Пропозиції щодо імплементації окремих положень ACQUIS ЄС у сфері патентів і корисних моделей : Проект Закону України «Про патенти і корисні моделі». URL: <https://nipo.gov.ua/wp-content/uploads/2025/09/web-propos-ACQUIS-EU-patenty-KM.pdf> (дата звернення: 15.02.2026).

нологічну розбіжність та забезпечить гармонізацію із патентним правом ЄС.

Також аналіз проекту нового Цивільного кодексу України (далі – Проект) виявляє нормативну невизначеність, яка потенційно може ускладнити розвиток біотехнологічного сектору в Україні.

Стаття 199 Проекту закріплює, що біологічні матеріали отримали статус повноцінного об'єкта цивільних прав. Водночас, стаття встановлює імперативну заборону щодо комерціалізації біологічних матеріалів людини. Натомість, стаття 203 Проекту передбачає, що «результати інтелектуальної, творчої діяльності... є об'єктами приватних відносин»¹³. Тобто винаходи на основі біоматеріалів можуть бути об'єктами приватних прав.

У статті 638 Проекту зазначено, що об'єктом винаходу може бути продукт (пристрій, речовина тощо) або процес (спосіб) у будь-якій сфері технології, якщо такий винахід відповідає вимогам патентозданості і не суперечить публічному порядку та доброзвичайності. Отже, сам по собі біоматеріал не стає об'єктом комерційного обороту на відміну від кінцевого результату.

На підставі вищезазначеного виникає наступне питання: чи розмежовує законодавець правовий режим біологічного матеріалу в його природному стані та результатів інтелектуальної діяльності, отриманих на його основі?

Продовжуючи проблематику положення статті 199 Проекту, варто зазначити, що відповідно до частини 3 статті 6 Закону заборона на законодавчому рівні комерційного використання певного об'єкта не впливає на

¹³ Проект Цивільного кодексу України (Кодексу права приватного): проект Закону України від 22.01.2026 № 14394. Верховна Рада України: офіційний вебпортал. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/69528> (дата звернення: 15.02.2026).

надання йому правової охорони ¹⁴ (що узгоджується зі статтею 7 проекту Закону України «Про патенти і корисні моделі» ¹⁵). Більше того, аналізована норма також передбачає, що біологічний матеріал, відокремлений від свого природного середовища (наприклад, виділений з організму корисний білок), або який є продуктом технічного процесу (наприклад, вирощена в лабораторії клітина) може бути предметом винаходу, що відповідає положенням Директиви 98/44/ЄС (Article 3) ¹⁶. Себто, спеціальне законодавство розмежовує «природний елемент» і «технологічний продукт».

Зважаючи на викладене, варто провести чітке розмежування біоматеріалу як фізичного об'єкта (стаття 199 Проекту) та біотехнологічного винаходу як результату інтелектуальної, творчої діяльності (статті 203, 638 Проекту). Таким чином, заборона комерціалізації людського тіла не повинна автоматично поширюватися на біотехнологію на основі біоматеріалів. Вказане розмежування доречно закріпити саме на рівні Проекту безпосередньо у статті 199, а не лише у профільному законі.

185

¹⁴ Про охорону прав на винаходи і корисні моделі : Закон України від 15.12.1993 № 3687-XII : станом на 12 груд. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3687-12#Text> (дата звернення: 17.02.2026).

¹⁵ Пропозиції щодо імплементації окремих положень ACQUIS ЄС у сфері патентів і корисних моделей : Проект Закону України «Про патенти і корисні моделі». URL: <https://nipo.gov.ua/wp-content/uploads/2025/09/web-propos-ACQUIS-EU-patenty-KM.pdf> (дата звернення: 15.02.2026).

¹⁶ Там само.

Махно Антон Олегович,
аспірант кафедри приватного права
факультету правничих наук
Національного університету «Кієво-Могилянська академія»

<https://orcid.org/0009-0004-3140-0928>

ЗАХИСТ ПРАВА ВЛАСНОСТІ В УМОВАХ САНКЦІЙНИХ ОБМЕЖЕНЬ: ПЕРСПЕКТИВА СУДУ СПРАВЕДЛИВОСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Анотація. Тези присвячено аналізу еволюції практики Суду справедливості Європейського Союзу щодо захисту права власності осіб, які підпадають під дію санкційних режимів. Досліджено ключові рішення від «саги Каді» до новітніх справ. Сформульовано застосовні стандарти судового контролю та процесуальних гарантій.

186

У межах цього дослідження проаналізовано еволюцію практики Суду справедливості Європейського Союзу (далі — Суд ЄС) щодо захисту права власності осіб, які підпадають під дію санкційних режимів.

Європейський Союз (далі — ЄС) запроваджує санкції в рамках Спільної зовнішньої політики та політики безпеки на підставі статей 75 та 215 Договору про функціонування Європейського Союзу (далі — ДФЄС). Стаття 75 ДФЄС стосується заморожування коштів та фінансових активів з метою протидії тероризму, тоді як стаття 215 ДФЄС уповноважує Раду ЄС ухвалювати обмежувальні заходи щодо третіх держав та окремих осіб ¹. Ця правова рамка надає

¹ Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу з протоколами та деклараціями: Договір Європ. Союзу від 07.02.1992 : станом на

можливість ЄС створювати автономний санкційний режим². Станом на січень 2026 р. консолідований санкційний список ЄС містить 5743 фізичні особи та організації³, з яких понад 2500 осіб санкціоновано внаслідок російського вторгнення в Україну, а сума заморожених коштів перевищує 28 мільярдів євро⁴.

Впливові рішення Суду ЄС щодо санкцій були ухвалені у межах «саги Каді», що розпочалась у 2005 році. Яссін Абдулла Каді, саудівський бізнесмен, оскаржував Регламент ЄС № 881/2002, що імплементував Резолюцію Ради Безпеки ООН № 1267 (1999) про заморожування активів осіб, підозрюваних у зв'язках з Аль-Каїдою. Активи заявника було заморожено без судового слухання, права на оскарження чи повідомлення про висунуті обвинувачення.

Розгляд справи дійшов до Великої Палати Суду ЄС, яка 3 вересня 2008 р. у справі *Yassin Abdullah Kadi and Al Barakaat International Foundation v Council and Commission* (далі – *Kadi I*) встановила порушення права на повагу до власності, права бути почутим та права на ефективний судовий захист⁵. Суд ЄС сформулював загальне правило:

187

30 берез. 2010 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text (дата звернення: 18.02.2026), статті 75, 215

² Council of the European Union, 'Basic Principles on the Use of Restrictive Measures (Sanctions)' (7 June 2004) 10198/1/04 REV 1. URL: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-10198-2004-REV-1/en/pdf> (дата звернення: 18.02.2026).

³ EU sanctions tracker. European Commission. URL: <https://data.europa.eu/apps/eusanctionstracker/> (дата звернення: 18.02.2026).

⁴ Санкції проти фізичних осіб, компаній та організацій. Європейська комісія. URL: https://commission.europa.eu/topics/eu-solidarity-ukraine/eu-sanctions-against-russia-following-invasion-ukraine/sanctions-against-individuals-companies-and-organisations_uk (дата звернення: 18.02.2026).

⁵ *Kadi and Al Barakaat International Foundation v Council and Commission*, Joined Cases C-402/05 P and C-415/05 P, 3 вересня 2008 р. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:62005CJ0402> (дата звернення: 18.02.2026), §§ 348, 352, 371.

«повага до прав людини є умовою законності актів Співтовариства, і заходи, несумісні з повагою до прав людини, є неприйнятними у Співтоваристві»⁶. Щодо права власності Суд ЄС констатував, що «оскаржуваний регламент [...] було ухвалено без надання будь-яких гарантій, що дозволили б [пану Каді] викласти свою позицію компетентним органам». Відтак суд дійшов висновку, що накладення санкцій у цій ситуації «становить невинуватене обмеження [...] права власності»⁷.

Невід'ємним елементом цих гарантій є обов'язок санкціонуючого органу викласти підстави застосування обмежувальних заходів. Цей стандарт було сформульовано 12 грудня 2006 р. у справі *Organisation des Modjahedines du peuple d'Iran v Council* (далі — *Modjahedines*), де Суд ЄС зазначив, що «викладення підстав має бути повідомлене відповідній особі одночасно з актом, що зачіпає її інтереси», оскільки інакше «принцип рівності сторін перед судами [...] був би порушений», а орган, що накладає санкції, має вказати «у обґрунтуванні такого заходу [...] фактичні та конкретні причини»⁸.

Після рішення у справі *Kadi I* Європейська Комісія повторно включила пана Каді до санкційного списку, надіславши йому «наративне резюме» від Санкційного комітету ООН, та запропонувавши подати коментарі. Попри надання заявником спростувань, Комісія застосувала до пана Каді санкції без змістовного розгляду його аргументів. У рішенні у справі *European Commission and Others v Yassin Abdullah Kadi, Judgment* від 18 липня 2013 р. (далі — *Kadi II*) Суд ЄС встановив суворі вимоги до доказової бази:

⁶ Там само. § 284.

⁷ Там само. §§ 369–370.

⁸ *Organisation des Modjahedines du peuple d'Iran v Council*, Case T-228/02, 12 грудня 2006 р. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:62002TJ0228> (дата звернення: 18.02.2026), §§ 139, 143.

Рада ЄС повинна довести наявність «достатньої фактичної основи» для санкцій, причому факт того, що ім'я особи фігурує у списку Санкційного комітету ООН, не є достатньою підставою⁹. Суди ЄС повинні встановити, чи є підстави для запровадження санкцій достатньо точними та конкретними, чи ґрунтуються вони на доказах, і «чи є ці підстави, або, принаймні, одна з цих підстав, яка сама по собі є достатньою для прийняття такого рішення, обґрунтованою»¹⁰.

Новітня практика Суду ЄС підтверджує послідовне дотримання зазначених стандартів. Так, у рішенні *OT v Council* від 15 листопада 2023 р. підтверджено, що суди ЄС повинні забезпечити накладення санкцій на «достатньо надійній фактичній основі»¹¹. Крім цього, у разі оскарження санкцій тягар доказування щодо існування таких підстав лежить на компетентному органі ЄС, а підсанкційна особа першочергово не має доводити їх відсутність¹². Зі свого боку, обмежувальні заходи є «заходами превентивного та тимчасового характеру», що вимагає періодичного перегляду щонайменше кожні 12 місяців¹³.

Вимога періодичного перегляду тісно пов'язана з темпоральними аспектами обґрунтування санкцій, які Суд ЄС детально проаналізував 10 квітня 2024 р. у справі *Aven v Council*. При скасуванні санкцій щодо Петра Авена (співвласника «Альфа-Груп»), суд констатував, що «законність

⁹ *European Commission and Others v Yassin Abdullah Kadi, Joined Cases C-584/10 P, C-593/10 P and C-595/10 P*, 18 липня 2013 р. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:62010CJ0584> (дата звернення: 18.02.2026), § 130.

¹⁰ Там само. § 119.

¹¹ *OT v Council*, Case T-193/22, 15 листопада 2023 р. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:62022TJ0193> (дата звернення: 18.02.2026), § 122.

¹² Там само. § 118.

¹³ Там само. §§ 168, 170.

оскаржуваних актів може оцінюватися лише на підставі елементів факту та права, на яких вони були ухвалені»¹⁴. Суд ЄС встановив темпоральні вимоги: політична підтримка Путіним «Альфа-Груп» у 2005 році не може обґрунтовувати санкції, пов'язані з подіями 2014 р.¹⁵ Крім того, Суд ЄС відкинув аргумент про мовчазну підтримку режиму Путіна, зазначивши, що «відсутність позиції проти вторгнення [...] не може розглядатися як дія підтримки»¹⁶. Аналогічний підхід застосовано 10 квітня 2024 р. у справі *Fridman v Council*¹⁷.

Окрім темпоральних вимог, Суд ЄС також обмежив можливість застосування санкцій суто через сімейні зв'язки. У справі *Mazepin v Council* 20 березня 2024 р. Суд ЄС роз'яснив, що накладення санкцій «виключно на підставі сімейного зв'язку суперечить практиці Суду». При цьому було наголошено на необхідності періодичного перегляду санкцій¹⁸.

190 Нарешті, важливим доповненням до цих стандартів стало роз'яснення питань доказування та оцінки спроб уникнення санкцій. У справі *Melnichenko v Council* від 22 січня 2025 р. Суд ЄС розглянув ситуацію Андрія Мельніченка, громадянина російської федерації, якого 9 березня 2022 р. було включено до санкційного списку як «провідного бізнесмена, залученого до економічних секторів, що забезпечують суттєве джерело доходу для уряду

¹⁴ *Aven v Council*, Case T-301/22, 10 квітня 2024 р. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:62022TJ0301> (дата звернення: 18.02.2026), § 24.

¹⁵ Там само. § 49.

¹⁶ Там само. § 82.

¹⁷ *Fridman v Council*, Case T-304/22, 10 квітня 2024 р. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX:62022TJ0304> (дата звернення: 18.02.2026), § 87.

¹⁸ *Mazepin v Council*, Case T-743/22, 20 березня 2024 р.. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A62022TJ0743> (дата звернення: 18.02.2026), §§ 87, 92.

[росії]». Суд ЄС підтвердив вимогу повного судового перегляду: «ефективність судового захисту [...] передбачає перевірку фактичних тверджень у викладенні підстав, з тим наслідком, що судовий перегляд [...] має стосуватися питання, чи є ці підстави обґрунтованими»¹⁹.

Суд ЄС повторив попередні висновки щодо розподілу тягара доказування на органи ЄС, а не на підсанкційну особу²⁰. Водночас Суд ЄС визнав об'єктивні труднощі доказування в умовах збройного конфлікту: «Конфліктна ситуація за участю [росії] та України особливо ускладнює на практиці доступ до певних джерел, встановлення первинного джерела деякої інформації та збір свідчень від осіб, які погоджуються бути ідентифікованими»²¹. Принциповим є висновок Суду ЄС щодо спроб уникнення санкцій шляхом передачі активів: заявник стверджував, що передав бенефіціарний інтерес у довірчу власність своїй дружині напередодні запровадження санкцій. Суд ЄС констатував, що «оскільки [дружина] не є третьою особою без зв'язку із заявником, факт відмови заявника від статусу бенефіціара на її користь не може становити релевантну зміну його індивідуальної ситуації»²². Більше того, така заява «була зроблена в односторонньому порядку та *in tempore suspecto*, а саме за день до ухвалення первинних актів» щодо санкцій²³.

У підсумку, практика Суду ЄС еволюціонувала у напрямі посилення судового контролю та розширення процесуальних гарантій. Від *Kadi I* та *Modjahedines*, що встановили базові принципи захисту основоположних прав,

¹⁹ *Melnichenko v Council*, Case T-271/22, 22 січня 2025 р. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:62022TJ0271> (дата звернення: 18.02.2026), § 26.

²⁰ Там само. § 27.

²¹ Там само. § 41.

²² Там само. § 98.

²³ Там само. § 74.

через *Kadi II* до новітніх рішень 2024-2025 років, у яких Суд ЄС послідовно вимагає конкретних, актуальних та логічно пов'язаних із метою санкцій доказів. Особливого значення набувають вимоги щодо періодичного перегляду підстав накладення санкцій, часові вимоги щодо існування підстав санкцій на момент їх накладення, недостатність простої бездіяльності чи сімейних зв'язків для обґрунтування обмежувальних заходів, а також критичний підхід до передачі активів у підозрілий час.

Меньшеніна Марія Олександрівна,
студентка 1-го курсу магістерської
програми факультету правничих наук
Національного університету «Кієво-Могилянська академія»

ПРИНЦИП РІВНОСТІ БАТЬКІВ У КОНТЕКСТІ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ПОЧЕРГОВОЇ ОПІКИ: НОВЕЛА СІМЕЙНОГО ПРАВА

Анотація. У публікації розкрито окремі питання дотримання принципу рівності у сімейному праві. Дослідження здійснено з урахуванням положень міжнародних актів, чинного законодавства та судової практики. Звернуто увагу на те, що за загальним правилом рішення про визначення місця проживання дитини ставило вирішальну крапку у запеклій боротьбі за дитину та визначало переважне становище одного з батьків. У зв'язку з цим розглянуто положення проекту Цивільного кодексу України, яким пропонується усувати нерівність батьків шляхом запровадження інституту по чергового проживання дитини з обома батьками. Зроблено висновки про позитивні результати формування практики рівного батьківства.

193

Визначення місця проживання дитини з одним з батьків не тільки є однією з найбільш емоційно-складних категорій справ, а й слугує показовим прикладом неможливості безумовного додержання принципу рівності батьків в разі їх сепараційного проживання. Хоча частини 1–2 статті 141 Сімейного кодексу України передбачають, що мати та батько мають рівні права та обов'язки щодо дитини, а окреме проживання батьків від дитини не впливає на обсяг їхніх прав, фактично, той із батьків, хто проживає з дитиною, отримує перевагу в аспекті прав щодо дитини

порівняно з другим з батьків¹. Пріоритет полягає не тільки в кількості часу, проведеного з дитиною, а й в інших аспектах, зокрема у можливості самостійно вирішувати питання про виїзд дитини за кордон на період, що не перевищує одного місяця, та в інших випадках, що передбачені частиною 5 статті 157 Сімейного кодексу України.

Такий підхід до принципу рівності батьків пояснюється тим, що першочергове значення має принцип найкращих інтересів дитини. Зокрема, у Постанові Великої Палати Верховного Суду від 4 липня 2018 року у справі № 712/10623/17 суд зазначив: «Положення про рівність прав та обов'язків батьків у вихованні дитини не може тлумачитися на шкоду інтересам дитини, а тимчасовий виїзд дитини за кордон... не може беззаперечно свідчити про позбавлення іншого з батьків дитини передбаченої законодавством можливості брати участь у її вихованні та спілкуванні з нею»². Таким чином, у межах традиційної моделі, що застосовується в Україні, вирішення питання визначення місця проживання дитини з дотриманням принципу рівності батьків є фактично неможливим. Після закріплення місця проживання дитини з одним з батьків, другому залишається тільки просити визначити спосіб участі у вихованні дитини, що на практиці все одно не прирівнює батьків у правах.

Ця проблематика була піднята у Резолюції «Рівність і спільна батьківська відповідальність: роль батьків» від 2 жовтня 2015 року № 2079, у яких Парламентська Асамблея Ради Європи закликала держави-члени запроваджувати у своєму законодавстві можливість почергового проживання з обома батьками (shared residence), якщо це

¹ Сімейний кодекс України : Закон України від 10.01.2002 р. № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення: 18.02.2026 року).

² Постанова Верховного Суду від 4 липня 2018 р., судова справа № 712/10623/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/75266002> (дата звернення: 18.02.2026).

відповідатиме найкращим інтересам дитини ³. Важливо зазначити, що в цьому документі підкреслено випадки обмеження почергового проживання у разі вчинення одним з батьків домашнього насильства, жорстокого поводження з дитиною або встановлення факту нехтування інтересами та вихованням дитини. Звичайно, що резолюція не змінює співвідношення принципів рівності батьків та найкращих інтересів дитини, однак, на нашу думку, цей акт відкриває можливості для встановлення балансу між цими категоріями та надає можливість поставити батьків у більш рівне становище, якщо це відповідатиме інтересам дитини. З огляду на це, можна дійти висновку про взаємопов'язаність принципу рівності батьків з правом дитини на участь в її житті обох батьків та, відповідно, їх обов'язками. Зокрема, у Загальному коментарі № 14 від 29 травня 2013 року Комітет ООН з прав дитини зазначив, що «в процесі оцінки найкращих інтересів дитини суддя повинен брати до уваги, разом з іншими елементами, актуальними для справи, право дитини на збереження відносин з обома батьками» ⁴.

195

Як наслідок, у проєкті Цивільного кодексу України (Кодексу права приватного, далі — Проект) запроваджено довгоочікувану зміну — інститут почергового проживання з обома батьками ⁵. А саме в частині 2 статті 1551 Проекту

³ Equality and shared parental responsibility: the role of fathers: Resolution 2079 Parliamentary Assembly. URL: <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-EN.asp?fileid=22220> (дата звернення: 18.02.2026).

⁴ General comment No. 14 (2013) on the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration (art. 3, para. 1). CRC/C/GC/14. 29 may 2013. URL: <https://www.refworld.org/sites/default/files/attachments/64e4da0e4.pdf> (дата звернення: 18.02.2026).

⁵ Проект Цивільного кодексу України (Кодексу права приватного) від 22.01.2026 р. № 14394. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/69528> (дата звернення: 18.02.2026).

передбачено два можливі способи реалізації почергового проживання: суд може визначити проживання малолітньої дитини або почергово з кожним з батьків за місцем їх постійного проживання, або почергове проживання батьків разом з дитиною за місцем її постійного проживання. В зарубіжній літературі другий вид почергового проживання відомий як виховання дітей у пташиному гнізді (bird's nest parenting), що промовисто передає основну ідею такого проживання дитини з батьками під одним дахом⁶. Наразі пропонується, що такі варіанти проживання можливі тільки за наявності обставин, які мають істотне значення, та якщо це відповідає інтересам дитини. А отже переважна позиція принципу найкращих інтересів дитини над принципом рівності батьків не змінюється.

196

З огляду на вищенаведене, частина 3 статті 1551 Проекту встановлює випадки, за яких встановлення почергового проживання обмежується. До таких обставин належить відсутність самостійного доходу одного з батьків, зловживання алкоголем, наркотичними та психоактивними речовинами, наявність залежностей, зокрема лудоманії, аморальна поведінка, вчинення актів домашнього насильства та ухилення від виконання ухвали про забезпечення позову, у справі, що стосується розподілу батьківської відповідальності, тобто справах про встановлення місця проживання дитини, участі у вихованні дитини, спілкування з нею, вирішення істотних питань про вибір закладів навчання та охорони здоров'я, а також щодо управління майном дитини. Загалом, такий перелік обмежень є аналогічним до того, що передбачений Сімейним

⁶ Rafaela Lehtme, Karmen Toros. Bird's nest parenting as a child-centered solution in the context of shared parenting. The Child Welfare System: Perspective, Challenges and Future Directions. Nova Science Publishers. 2019. URL: https://www.researchgate.net/publication/336588882_Bird's_nest_parenting_as_a_child-centered_solution_in_the_context_of_shared_parenting (дата звернення: 18.02.2026).

кодексом України та доповнений новими підставами, про які зазначала Парламентська Асамблея Ради Європи у попередньо згаданій резолюції.

На наше переконання, після набрання чинності положень щодо почергової опіки, суди та батьки активно звертатимуться до цього способу визначення місця проживання дитини. Зокрема, про це свідчить судова практика, відповідно до якої суди вже розглядають або навіть встановлюють почергове проживання дитини з батьками без прямого нормативного закріплення такої можливості. Вперше питання встановлення спільної фізичної опіки було згадано у Постанові Верховного Суду від 26 жовтня 2022 року у справі № 750/9620/20 ⁷. У Постанові Верховного Суду від 16 лютого 2024 року у справі № 465/6496/19 суд вперше встановив почергову фізичну опіку над дітьми ⁸. Звертаємо увагу на порівняння судом традиційного визначення місця проживання дитини із почерговим проживанням, внаслідок якого суд зазначив, що спільна фізична опіка дозволяє уникнути вирішення спору за звичайною моделлю переможець — переможений та дозволяє побудувати кожному з батьків здорові стосунки з дитиною. Незважаючи на прогресивність висновків, що випереджають законодавство в часі, суд, на нашу думку, помилково погодив почергове проживання дітей з батьками в цьому випадку, оскільки в матеріалах справи були підтвердження застосування матір'ю фізичного насильства щодо дітей та притягнення її на цій підставі до кримінальної відповідальності. З огляду на це виникають питання щодо дотримання балансу між

197

⁷ Постанова Верховного Суду від 26 жовтня 2022 р., судова справа № 750/9620/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107011850> (дата звернення: 18.02.2026).

⁸ Постанова Верховного Суду від 16 лютого 2024 р., судова справа № 465/6496/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117074192> (дата звернення: 18.02.2026).

принципом рівності батьків та найкращими інтересами дітей.

198 Повертаючись до питання судової практики, варто зазначити, що після формування відповідної правової позиції Верховним Судом у справі № 465/6496/19, концепція почергового проживання стала активно застосовуватися судами першої інстанції. Наприклад, нещодавно Індустріальний районний суд м. Дніпра у Рішенні від 30 січня 2026 року у справі № 202/7806/24 та Хаджибейський районний суд м. Одеси у Рішенні від 30 січня 2026 року у справі № 521/7373/25 встановили спільну фізичну опіку щодо дітей⁹. Примітно, що обставини справи є кардинально різними, оскільки в першій справі діти вже проживали почергово у батьків до розгляду справи судом. У другій справі, незважаючи на встановлення факту тривалого проживання дитини з батьком та заперечення дитиною можливості проживання з матір'ю у зв'язку з втраченою емоційного контакту між ними, суд все одно вирішив встановити почергове проживання дитини з обома батьками. І наостанок, звертаємо увагу на рішення Кагарлицького районного суду Київської області від 28 листопада 2024 року у справі № 368/352/24, відповідно до якого почергова фізична опіка була розподілена не порівну між батьками¹⁰. З урахуванням графіку навчання дитини, суд диференціював проживання дитини на будні дні з батьком та вихідні дні з матір'ю.

⁹ Рішення Індустріального районного суду м. Дніпра від 30 січня 2026 р., судова справа № 202/7806/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/133683425> (дата звернення: 18.02.2026); Рішення Хаджибейського районного суду м. Одеси від 30 січня 2026 р., судова справа № 521/7373/25. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/133868152> (дата звернення: 18.02.2026).

¹⁰ Рішення Кагарлицького районного суду Київської області від 28 листопада 2024 р., судова справа № 368/352/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123680914> (дата звернення: 18.02.2026).

Таким чином, хоча спільна фізична опіка вже застосовується судами, закріплення в законодавстві можливості визначення почергового проживання малолітньої дитини є позитивною та необхідною зміною, що сприятиме формуванню практики рівного батьківства та стане інструментом подолання патової ситуації, коли один із батьків, що проживає окремо, втрачає можливість брати активну участь у щоденному житті дитини.

Пукавський Юрій Андрійович,
аспірант Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

<https://orcid.org/0009-0007-5733-0843>

ЗАКОНОДАВЧІ НОВЕЛИ ПРО ІНВЕСТИЦІЙНІ ФОНДИ ТА ПЕРЕДУМОВИ ЗАХИСТУ ІНТЕРЕСІВ ІСНУЮЧИХ ІНСТИТУТІВ СПІЛЬНОГО ІНВЕСТУВАННЯ

Анотація. У цьому дослідженні автор проаналізував законодавчі ініціативи у сфері інвестиційних фондів (а саме перехідні положення проекту закону «Про інвестиційні фонди», спрямованого на імплементацію актів права Європейського Союзу) у контексті їх впливу на правове становище інститутів спільного інвестування, створених відповідно до Закону України «Про інститути спільного інвестування». Особливу увагу приділено обов'язку приведення діяльності ІСІ у відповідність до нових вимог та наслідкам невиконання цих вимог, зокрема можливості ліквідації фондів. Обґрунтовується, що імплементація *acquis communautaire* ЄС потребує забезпечення належного балансу між цілями гармонізації законодавства та стабільністю приватноправових відносин.

200

Поступова європейська інтеграція у сфері фінансових послуг, окрім імплементації релевантних актів права ЄС, передбачає також і довгострокову трансформацію правових моделей регулювання відповідних інститутів. З метою гармонізації законодавства України з правом ЄС у сфері спільного інвестування, у травні 2025 року до Верховної Ради України було подано проект закону «Про інвестиційні фонди» (реєстраційний № 13246 від

05.05.2025 р.)¹, що передбачає необхідну імплементацію основних Директив (Директиви 2009/65/ЄС та 2011/61/ЄС)² та регламентів ЄС в національне законодавство України. З огляду на відмінність системи регулювання інститутів спільного інвестування (далі – ІСІ) в Україні та ЄС, яка полягає у поділі регулювання на фонди різних видів в ЄС та на фонди різних форм в Україні³, така імплементація впливає на вже існуючі структури. Тому на окрему увагу заслуговує характер перехідного регулювання, яке безпосередньо впливає на діяльність, а відповідно на права та інтереси, дійсних учасників відносин у цій сфері.

Перехідні положення запропонованого проекту закону встановлюють комплекс імперативних вимог щодо подальшого існування ІСІ, створених відповідно до чинного Закону України «Про інститути спільного інвестування»⁴. Зокрема, пункт 1 Розділу XII забороняє створення нових ІСІ за попереднім законом з дати набрання чинності новим актом, а пункти 2–4 передбачають обов'язок прийняття рішення про припинення шляхом ліквідації або

201

¹ Про інвестиційні фонди : проект Закону України від 5 травня 2025 р. № 13246. Верховна Рада України: офіційний вебпортал. URL: <http://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/56337> (дата звернення 18.02.2026).

² Directive 2009/65/EC of the European Parliament and of the Council of 13 July 2009 on the coordination of laws, regulations and administrative provisions relating to undertakings for collective investment in transferable securities (UCITS) (recast), Official Journal, L 302, 17.11.2009, pp. 32–96.

³ Софінська І., Пукавський Ю. Правові наративи гармонізації термінології у сфері спільного інвестування: компаративний аналіз законодавства України та права Європейського Союзу. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки». 2025. Вип. 12 (46). С. 302–311.

⁴ Про інститути спільного інвестування : Закон України № 5080-VI від 05.07.2012 року. Офіційний вісник України. 2012. № 63 (27.08). С. 62.

реорганізації для відповідних категорій фондів у визначені строки. Також проект передбачає, що відкриті та інтервальні ІСІ повинні протягом трьох років з дня набрання чинності Законом прийняти рішення про ліквідацію або реорганізацію (п. 3), а у разі невиконання вимог пунктів 2-4 регулятор виносить постанову про їх ліквідацію (п. 5)⁵. Таким чином, законопроект пов'язує подальше існування вже створених ІСІ з обов'язковою адаптацією до нової правової моделі.

Запропоновані законопроектом перехідні механізми необхідно розглядати крізь призму інтеграції вже створених ІСІ у нову правову модель функціонування інвестиційних фондів. Євроінтеграція передбачає уніфікацію підходів до організаційної структури фондів, вимог до управління активами та стандартів захисту інвесторів. Зрозуміло, що за таких умов держава повинна встановити вимоги щодо трансформації існуючих суб'єктів з метою забезпечення єдності правового режиму. Також ефективність перехідного регулювання визначається й здатністю забезпечити безперервність цивільного обороту та стабільність вже сформованих правовідносин. ІСІ, створені відповідно до Закону «Про інститути спільного інвестування», набули правосуб'єктності, сформували систему корпоративного управління та залучили інвесторів за певної нормативної моделі. Тож оцінка перехідних положень потребує аналізу їхньої співмірності із принципами правової визначеності та передбачуваності правового регулювання. Так, однією зі складових принципу правової визначеності є стабільність законодавства, яка прямо впливає на ефективність регулювання. Незважаючи на те,

202

⁵ Про інвестиційні фонди : проект Закону України від 5 травня 2025 р. № 13246. Верховна Рада України: офіційний вебпортал. URL: <http://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/56337> (дата звернення: 18.02.2026).

що абсолютна стабільність закону не може і не повинна існувати з огляду на зміну суспільних відносин ⁶, стабільність повинна забезпечуватись зокрема через (i) встановлення перехідного періоду, тривалість якого у кожному конкретному випадку повинна визначатись законодавцем індивідуально, зважаючи на специфіку правовідносин ⁷, (ii) участь суспільства в обговоренні змін та (iii) відсутності шкідливих наслідків для легітимних очікувань учасників правовідносин ⁸.

З огляду на це, не ставлячи під сумнів доцільність самої реформи, важливим питанням є достатність та пропорційність запропонованих механізмів адаптації. Трирічний строк для прийняття рішення про реорганізацію або ліквідацію, поєднаний з можливістю винесення постанови про ліквідацію у разі невиконання відповідних вимог (пункти 3, 5 Розділу XII), свідчить про імперативний характер обраної моделі. Водночас наявність поетапного впровадження окремих вимог (пункти 7–8 Розділу XII) демонструє прагнення законодавця до поступовості трансформації ⁹. З точки зору передбачуваності правового регулювання законопроект чітко визначає строки та наслідки невиконання встановлених вимог, що виключає

203

⁶ Міловська Н. Принцип правової визначеності в контексті оновлення цивільного законодавства України. *Нове українське право*. 2022. № 1. С. 57–63.

⁷ Чеханюк Л. Принцип верховенства права та права визначеність: співвідношення й окремі аспекти. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2025. № 1 (29). С. 85–95.

⁸ Іванець І. Юридична (правова) визначеність як елемент принципу верховенства права та її роль у захисті порушених цивільних прав. *Актуальні проблеми держави і права*. 2025. № 106. С. 25–34.

⁹ Про інвестиційні фонди : проект Закону України від 5 травня 2025 р. № 13246. Верховна Рада України: офіційний вебпортал. URL: <http://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/56337> (дата звернення 18.02.2026).

елемент нормативної невизначеності. У цьому аспекті модель не є несподіваною або ретроактивною, оскільки вона застосовується на майбутнє та надає суб'єктам період для адаптації. Водночас імперативність наслідків у вигляді ліквідації (п. 5 Розділу XII) зумовлює підвищені вимоги до обґрунтованості такого втручання. Особливої оцінки потребує запропонований трирічний строк для прийняття рішення про реорганізацію або ліквідацію відкритих та інтервальних ІСІ (п. 3 Розділу XII) з погляду принципу пропорційності, який передбачає, що обраний засіб досягнення мети не повинен виходити за межі необхідного¹⁰. У контексті законопроекту метою є уніфікація правового режиму інвестиційних фондів відповідно до *acquis* ЄС. Водночас пов'язування подальшого існування ІСІ з обов'язковою реорганізацією або ліквідацією ставить питання, чи не могла б така мета бути досягнута менш інтенсивними засобами, зокрема шляхом поступового приведення діяльності у відповідність без автоматичного припинення правосуб'єктності.

204

Беручи до уваги складність структури фондів, наявність довгострокових інвестиційних зобов'язань та необхідність узгодження рішень з учасниками, питання достатності такого строку набуває практичного значення. Хоч при цьому, для закритих ІСІ автори законопроекту передбачили більш тривалий період (до 2041 року). Все ж потрібно враховувати, що інвестори та компанії з управління активами, створюючи та адмініструючи ІСІ, обґрунтовано розраховували на відносну стабільність правового режиму протягом передбаченого строку діяльності їх фондів. Докорінна зміна підходу до регулювання, що була

¹⁰ Про застосування принципів субсидіарності та пропорційності : Протокол ЄС від 02.10.1997 : станом на 1 січ. 2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_641#Text (дата звернення: 20.02.2026).

запропонована у проекті закону «Про інвестиційні фонди», потягне за собою необхідність існуючих ІСІ змінювати структури діяльності, їх організаційно-правову форму та зрештою нести пов'язані з цим фінансові та часові витрати. Такі витрати матимуть економічний характер, однак у приватноправовому вимірі вони трансформуються у вплив на обсяг майнових інтересів учасників фондів.

Таким чином, запропонована у законопроекті модель перехідного регулювання відображає прагнення законодавця забезпечити швидку та системну інтеграцію українського ринку інвестиційних фондів до правового простору ЄС. Така мета є легітимною та відповідає стратегічним пріоритетам євроінтеграції. Водночас якість перехідного механізму повинна оцінюватися крізь призму принципів правової визначеності, пропорційності та захисту легітимних очікувань. Модель «адаптація або припинення» не заперечує допустимості реформування, але зумовлює підвищені вимоги до обґрунтованості обраних засобів та їх співрозмірності із втручанням у вже сформовані структури. У цьому контексті перехідні положення проекту виступають не лише технічним інструментом імплементації права ЄС, а й показником бажаного балансу між публічним інтересом щодо гармонізації національного законодавства та приватним інтересом щодо стабільності цивільного обороту. Дотримання цього балансу визначає рівень зрілості національної законодавчої техніки в умовах європейської інтеграції України.

Река Назар Павлович,

студент 4-го року навчання бакалаврської програми «Право»
факультету правничих наук Національного університету
«Киево-Могилянська академія»

ЗЛИТТЯ ТА ПОГЛИНАННЯ ЯК КАТАЛІЗАТОР ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО ОБОРОННОГО СЕКТОРУ В ГЛОБАЛЬНИЙ РИНОК: ПРАВОВІ ВИКЛИКИ ТА СТРАТЕГІЧНЕ ЗНАЧЕННЯ

Анотація. Дослідження розглядає транскордонні злиття та поглинання (*mergers and acquisitions*) (далі – М&А) як стратегічний інструмент інтеграції українського оборонно-промислового комплексу (далі – ОПК) у глобальний ринок. Завдяки застосуванню штучного інтелекту (*Gemini* та *NotebookLM*) для систематизації джерел, візуалізації ключових тез та покращення стилю матеріалу, у роботі проаналізовано правові виклики воєнного стану та потенціал спеціального правового режиму «*Defence City*». Автор доводить, що через механізми М&А Україна здатна трансформувати унікальний бойовий досвід у капіталізацію національної економіки та стати частиною євроатлантичної системи безпеки.

206

Геополітична реальність сьогодення стимулює стрімкий ріст аерокосмічної та оборонної галузі, який характеризується підвищенням попиту на технологічні інновації та консолідацію активів ¹. Через військову агресію росії Україна вимушено стала світовим хабом бойового випро-

¹ 2026 Aerospace and Defense Industry Outlook. *Deloitte Insights*. 2026. URL: <https://www2.deloitte.com/us/en/insights/industry/aerospace-defense/aerospace-and-defense-industry-outlook.html> (дата звернення: 12.02.2026).

бування новітніх технологій. Саме тому, питання поєднання українського ОПК у глобальний ринок давно вже вийшло за межі суто комерційних відносин та стало головним фактором виживання української нації як такої². Аналізуючи події останніх років, ми можемо спостерігати еволюцію української взаємодії із іноземними країнами у сфері озброєння, а саме поступовий перехід від купівлі та отримання допомоги до самостійного вироблення разом із іноземними партнерами. Це показує, що звичні підходи до побудови міжнародного військового співробітництва, засновані на торгівлі зброєю або отриманні допомоги, вже вичерпали свій потенціал як інструмент довгострокового розвитку. Вони спрямовані на закриття тактичних потреб на тимчасовий період та не є довгостроковими за своєю природою. Противагою до них виступають транскордонні М&А, які є за своєю природою довгостроковими, спрямовані на досягнення спільних стратегічних цілей³.

207

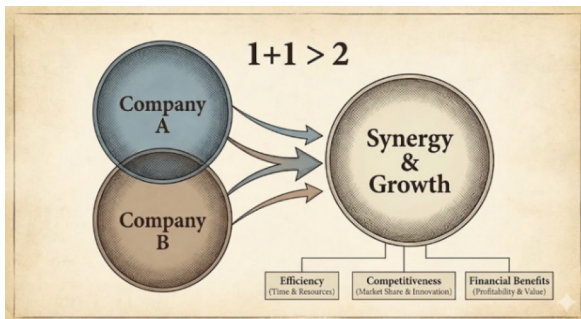
Метою цього дослідження є аналіз ролі транскордонних М&А угод та значення їх для ОПК України в правовому контексті.

Варто зазначити, що М&А є операціями, які мають стратегічне значення і спрямовані на кооперацію капіталу та бізнесу⁴. Вважаємо, що вищезгадані транскордонні операції стануть ефективним механізмом взаємодії між державами, сприятимуть співпраці України та західних

² Ukraine Macroeconomic Handbook. Kyiv : KSE Institute, 2025. URL: <https://kse.ua> (дата звернення: 12.02.2026).

³ M&A Report 2026: M&A Trends & Outlook. Bain & Company. 2026. URL: <https://www.bain.com> (дата звернення: 12.02.2026).

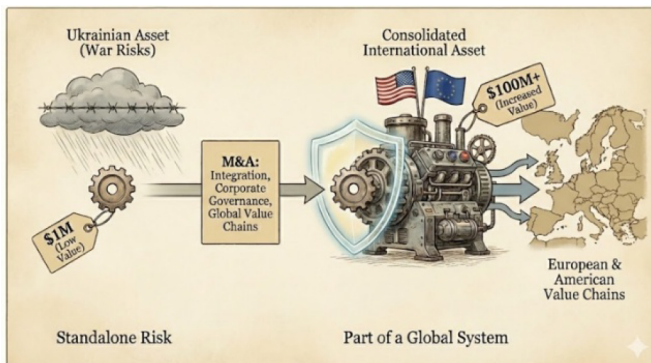
⁴ Угоди М&А злиття та поглинання. ЗКГ. Юридичні послуги для бізнесу, податковий консалтинг, бухгалтерський аутсорсинг, навчання бухгалтерів – від холдингу професійних послуг ЗКГ. URL: <https://zkg.ua/uhody-m-a-zlyttia-ta-pohlynannia/> (дата звернення: 20.02.2026).

партнерів, підвищенню рівня адаптивності, а також інноваційності науково-дослідного сектору України (research and development) (далі – R&D).

Теорія корпоративних фінансів визначає, що економічною основою M&A є досягнення так званого синергетичного ефекту, який у полягає у тому, що об'єднання компаній призводить до підвищення ефективності, конкурентоспроможності та фінансових переваг ⁵. Наведена ліворуч ілюстрація наочно демонструє суть «синергетичного ефекту» ⁶.

208

⁵ Gaughan P. A. Mergers, Acquisitions, and Corporate Restructurings. 4th ed. Hoboken, NJ : John Wiley & Sons, Inc., 2007. 621 p.

⁶ Gemini: чат-бот / Google. URL: <https://gemini.google.com> (дата звернення: 12.02.2026).

Щодо застосування концепції синергії у контексті українського ОПК, то, на наше переконання, вона може реалізуватися через поєднання західного капіталу з українською швидкістю інновацій. Дослідження Atlantic Council стверджує, що Європа є місцем, де довгостроковий (long-term) і дешевий (cheap) капітал обмежений тривалими бюрократичними процедурами. На противагу цьому, нині Україна стикається із фінансовими проблемами, пов'язаними з підвищеними ризиками в умовах війни, що робить її капітал дорогим (expensive), водночас демонструє високу операційну адаптивність та вражаючу швидкість прийняття рішень ⁷. Безумовно, торгівля, на відміну від M&A, не має такого важливого елементу, як перехід під контроль корпоративних прав. Такий перехід дозволяє інвестору запроваджувати власні стандарти корпоративного врядування та масштабувати виробництво задля ефективної інтеграції українських активів в європейські та американські ланцюги постачання, тим самим зменшуючи ризики його зупинки та підвищуючи вартість консолідованого міжнародного активу. Наведена праворуч ілюстрація показує, яким чином M&A підвищує якість та вартість українських активів ⁸.

209

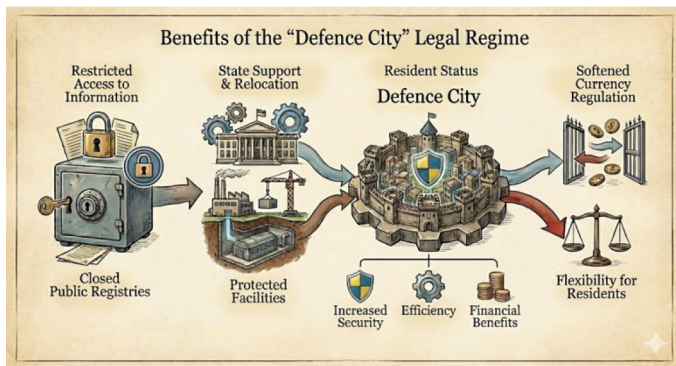
Для сектору оборони країни таке підвищення якості та вартості активів є критично важливим, бо життєвий цикл продукту вимагає постійного вдосконалення через нові R&D рішення, а вартість активу прямо залежна від його ризик-профілю. Варто зазначити, що, зважаючи на війну, український ринок M&A демонструє неочікувано швидкі ознаки відновлення. Згідно зі звітами, за 2024 рік відбувається певна стабілізація активності, а IT, аграрний та

⁷ Honcharuk O. Time matters: Why Europe needs Ukrainian defense innovation. *Atlantic Council*. 26.01.2026. URL: <https://www.atlanticcouncil.org> (дата звернення: 12.02.2026).

⁸ Gemini: чат-бот / Google. URL: <https://gemini.google.com> (дата звернення: 12.02.2026).

оборонний сектори стали драйверами інтересу інвесторів⁹. Зважаючи на ці дані, можна зробити висновок, що іноземні інвестори готові брати на себе відповідальність за високі ризики задля доступу до унікальних R&D рішень, які неможливо отримати в юрисдикціях у мирний час.

Стимулюючи інвестиційну діяльність в умовах воєнних ризиків, Україна як держава імплементувала спеціальний правовий режим для компаній ОПК – «Defence City»¹⁰. Цей правовий режим надає вагомі переваги резиденту, які, на нашу думку, є важливими з точки зору корпоративного права й структурування M&A. Такі переваги здійснюють прямий вплив на зменшення ризиків та оцінку активів. Ліворуч наведена ілюстрація, яка візуалізує правовий режим «Defence City» та його переваги¹¹.

210

⁹ Chamber Practice Guide: Corporate M&A 2025. Trends and Developments. *Sayenko Kharenko*. 2025. URL: <https://sk.ua> (дата звернення: 12.02.2026).

¹⁰ Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо підтримки підприємств оборонно-промислового комплексу : Закон України від 21.08.2025 № 4577-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4577-20#Text> (дата звернення: 20.02.2026).

¹¹ Gemini: чат-бот / Google. URL: <https://gemini.google.com> (дата звернення: 12.02.2026).

По-перше, за запитом резидента інформація про кінцевих бенефіціарних власників, відомості про його майно та місцезнаходження можуть бути приховані в Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно та Єдиному державному реєстрі. Задля підвищення фізичної безпеки активу в умовах гібридної війни та загрози точкових ударів ця можливість є вкрай необхідною, а також обов'язковою та головною вимогою при проведенні юридичного аудиту іноземним інвестором. По-друге, Міністерство оборони України виступає координатором переміщення людей, бізнесу, виробництва та підвищення рівня захищеності виробничих потужностей, а чинні закони і нормативно-правові акти держави Україна передбачають можливість оренди державного та комунального майна, транспортування активів, компенсацію витрат тощо. Створені умови дозволяють структурувати угоду так, щоб звести ризики пошкодження активів та/або ризики фізичної втрати до мінімуму, а це, своєю чергою, є переважачим чинником для прийняття рішення інвестором. По-третє, Національний банк України з метою спрощення купівлі іноземної валюти для ввезення комплектуючих, дозволив виключати кошти цільового фінансування, якот: кредити іноземних держав, гранти — з розрахунку залишків на рахунках. Важливою наразі є можливість не тільки продавати активи за кордон, а створення спільних підприємств (joint ventures) або дочірніх компаній для збільшення виробничих потужностей в інших країнах, що передбачено механізмом отримання індивідуальних дозволів на проведення валютних операцій для інвестування за кордон. Податкові стимули беззаперечно стали важливим елементом правового режиму «Defence City». За умови реінвестування резидента у створення нових видів озброєння, модернізацію обладнання та нові R&D рішення, він звільняється від оподаткування. Унаслідок цього внутрішня норма прибутку інвестора значно підвищується,

впливаючи також і на фінансову модель M&A угоди. Ретельне прописання запевнень (warranties) та відшкодувань (indemnities) у договорах купівлі-продажу (sale and purchase agreements) вимагає від правників враховувати ризики втрати статусу резидента та обов'язок сплачувати податки за весь пільговий період зі штрафними санкціями ¹².

Підсумовуючи, варто сказати, що, на нашу думку, транскордонні M&A є ключовим інструментом для глибокої взаємодії українського ОПК із іноземним капіталом, оскільки, на відміну від ситуативних торговельних операцій, вони забезпечують довгостроковий трансфер технологій та капіталу, необхідний для системної модернізації галузі. Критично важливим є ефективне застосування та розвиток правового режиму «Defence City». Також необхідне пом'якшення експортного контролю для спільних підприємств, створених за участі партнерів з країн НАТО, з метою запобігання вимушеній релокації виробничих потужностей українських виробників в іноземні юрисдикції.

Саме через правові механізми M&A Україна здатна трансформувати унікальний бойовий досвід у капіталізацію національної економіки та стати частиною євроатлантичної системи безпеки.

212

¹² Chernyavsky N., Riabikin D., Novitskyi V. Ukraine launches “Defence City” special regime: new opportunities for defence industry companies. *Sayenko Kharenko*. 19.01.2026. URL: <https://sk.ua> (дата звернення: 12.02.2026)

Савченко Сергій Олександрович,
студент 3-го курсу факультету правничих наук
Національного університету «Кієво-Могилянська академія»

ТОКЕНИ РЕАЛЬНИХ АКТИВІВ: ПРАВОВА ПРИРОДА ТА ВИДИ

Анотація. У тезах досліджується правова природа токенів реальних активів (RWA-токенів) як об'єктів цивільних прав в українському та зарубіжному праві. Проаналізовано підходи до правової кваліфікації RWA-токенів, досліджено моделі реалізації токенизації та виявлено основні правові проблеми, зокрема проблему мапінгу. Обґрунтовано, що токенизація не створює нового об'єкта цивільних прав, а надає існуючим правам нову цифрову форму фіксації та обігу. Розглянуто домінуючі гібридні моделі токенизації та практичні кейси токенизації нерухомості.

213

Стрімкий розвиток технології розподіленого реєстру (блокчейн) зумовив появу принципово нових механізмів фіксації та обігу майнових прав, серед яких особливе місце посідає токенизація реальних активів (real-world asset tokenization, далі — RWA-токенизація). Вона передбачає цифрове представлення прав на матеріальні та фінансові активи у вигляді токенів на блокчейні. Ринок токенизованих активів демонструє стійке зростання, що свідчить про перехід цього явища від експериментальної площини до системного елементу глобальної фінансової інфраструктури. Водночас правова доктрина значно відстає від технологічного прогресу, і перед цивілістикою постає фундаментальне питання: яке місце займають токенизовані активи в системі об'єктів цивільних прав — чи є токен самостійним об'єктом, чи лише формою фіксації вже існуючого права?

На сьогодні в науковому дискурсі немає уніфікованого підходу до визначення токенизації. Зокрема, В. Сизоненко розглядає її як процес конвертації прав на активи у цифровий токен на блокчейні¹. На наш погляд, у межах токенизації права на базовий актив не зазнають трансформації, а набувають цифрової форми вираження, тобто репрезентуються у вигляді токена як інструменту їх фіксації та обігу. Українське законодавство наразі не містить легального визначення терміна «токен», проте, з огляду на сутність цього поняття, токен може бути віднесений до різновиду «віртуальних активів», визначення яких закріплене в Законі України «Про віртуальні активи»², який наразі не набрав чинності. Відповідником цього поняття в праві ЄС є «crypto-assets» (криптоактиви), визначені у Регламенті МіСА³ як цифрове представлення вартості або права, здатне до передачі та зберігання в електронній формі із застосуванням технології розподіленого реєстру.

RWA-токени — це токени, вартість яких напряму пов'язана з ціною базового активу реального світу: дорогоцінних металів, нерухомості, цінних паперів тощо. Дискусійним є питання віднесення токенизованих корпоративних часток до RWA-токенів. Одні автори вважають їх окремою категорією Equity-токенів, що разом з RWA-токенами входять до спільної категорії Security-токенів⁴,

214

¹ Сизоненко В. Токенизація активів — реалії та можливості. *Юридична газета*. URL: <https://jur-gazeta.com/publications/practice/informaciyne-pravo-telekomunikaciyi/tokenizaciya-aktiviv--realiyi-ta-mozhливosti.html> (дата звернення: 22.02.2026).

² Про віртуальні активи : Закон України від 17.02.2022 № 2074-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text> (дата звернення: 22.02.2026).

³ Regulation (EU) 2023/1114 of the European Parliament and of the Council of 31 May 2023 on markets in crypto-assets (MiCA). URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2023/1114/oj/eng> (дата звернення: 22.02.2026).

⁴ Token Types and Legal Status. LegalNodes. URL: <https://www.legalnodes.com/article/token-types-legal-status> (дата звернення: 22.02.2026).

інші — відносять безпосередньо до RWA-токенів. На нашу думку, корпоративна частка не є тим «базовим активом», який при токенизації стає RWA-токеном, оскільки її вартість залежить від розвитку проекту та дій команди, а не від ціни конкретного активу. Виняток становлять ситуації, коли юридична особа виконує функцію «обгортки» для базового активу, не здійснюючи самостійної господарської діяльності.

За легальним визнанням RWA-токени поділяються на три види ⁵: оф-чейн (off-chain), які функціонують за моделлю «цифрового дзеркала», де право власності залишається у традиційному реєстрі, а токен слугує лише електронним відображенням; он-чейн (on-chain) — «цифрові оригінали», де блокчейн визнається єдиним реєстром власності (як у Швейцарії та Німеччині); гібридні, де юридичний титул утримується спеціально створеною юридичною особою (SPV) або трастом, а токен представляє право вимоги або бенефіціарну частку. Саме гібридна модель є домінуючою на практиці.

Правове регулювання RWA-токенів у провідних юрисдикціях ґрунтується на підході переваги сутності понад формою (substance-over-form) ⁶: зміна форми фіксації права з паперової на цифрову не повинна дозволяти обхід чинного законодавства. У США токен визнається цінним папером, якщо відповідає тесту Хауї (Howey test) ⁷, який передбачає чотири кумулятивні критерії: вкладення

215

⁵ Tokenization of Real-World Assets: Opportunities, Challenges, and the Path Ahead. Katten Muchin Rosenman LLP. URL: <https://katten.com/tokenization-of-real-world-assets-opportunities-challenges-and-the-path-ahead> (дата звернення: 22.02.2026).

⁶ Legal & Regulatory Frameworks for RWA Tokenization. Growth Turbine. URL: <https://growthturbine.com/blogs/legal-regulatory-frameworks-for-rwa-tokenization> (дата звернення: 22.02.2026).

⁷ Howey Test. Legal Information Institute, Cornell Law School. URL: https://www.law.cornell.edu/wex/howey_test (дата звернення: 22.02.2026).

грошових коштів у спільне підприємство з очікуванням прибутку, отримуваного завдяки зусиллям інших осіб.

В ЄС регулювання базується на принципі технологічної нейтральності: якщо токенизований актив є цінним папером за MiFID II, поширюється традиційний режим ринків капіталу, для чого діє спеціальний DLT Pilot Regime⁸. Якщо актив не кваліфікується як фінансовий інструмент, він підпадає під Регламент MiCA, який класифікує такі активи як токени з прив'язкою до активів (ART) або токени електронних грошей (EMT).

Центральною правовою проблемою токенизації є так звана проблема мапінгу (mapping problem)⁹: будь-яка зміна в блокчейні повинна водночас мати правовий наслідок, що визнаватиметься відповідною юрисдикцією. Для он-чейн токенів (наприклад, біткоіна) ця кореляція забезпечується автоматично. Натомість пряма (он-чейн) токенизація нерухомості або інших активів, щодо яких існують вимоги нотаріального посвідчення, державної реєстрації та згоди третіх осіб, залишається неможливою в більшості юрисдикцій. Основним рішенням є створення «юридичної обгортки» для базового активу.

У США найпоширенішим способом такого «обгортання» є створення компанії з обмеженою відповідальністю (LLC) як SPV, що утримує базовий актив, де токени презентують частку в статутному капіталі або майнові

⁸ RWA Tokenization in the EU: Most Suitable Jurisdictions and Regulatory Frameworks for 2025 and Beyond. *LegalNodes*. URL: <https://www.legalnodes.com/article/rwa-tokenization-in-the-eu-most-suitable-jurisdictions-and-regulatory-frameworks-for-2025-and-beyond> (дата звернення: 22.02.2026).

⁹ From Paper to Protocol: How Trust Companies Became the Backbone of RWA Tokenization. *Global Legal Insights*. URL: <https://www.globallegalinsights.com/practice-areas/blockchain-cryptocurrency-laws-and-regulations/from-paper-to-protocol-how-trust-companies-became-the-backbone-of-rwa-tokenization/> (дата звернення: 22.02.2026).

права ¹⁰. Така модель забезпечує ізоляцію активу від зобов'язань ініціатора токенизації на випадок банкрутства останнього. Водночас вона має суттєву правову вразливість – «проблему розриву власності» (ownership gap): передача токена на блокчейні автоматично не наділяє набувача статусом учасника LLC відповідно до норм корпоративного права.

Більш досконалою є трастова модель ¹¹, за якої траст виступає «юридичною обгорткою»: активи зберігаються і управляються довірчим власником (trustee), а власники токенів стають бенефіціарними власниками. Активи трасту є юридично відокремленими від власних активів довірчого власника, що забезпечує захист від банкрутства. Інноваційним є підхід штату Делавер ¹², де установчий документ трасту може визначати спосіб ідентифікації бенефіціарного власника через записи в розподіленому реєстрі (блокчейні), що фактично усуває «проблему розриву власності» та забезпечує найкращий баланс між гнучкістю, захистом від банкрутства та визнанням блокчейну як реєстру бенефіціарної власності. В ЄС юридична конструкція зазвичай базується на використанні регульованих інвестиційних фондів або спеціальних юридичних осіб.

Практичні кейси підтверджують теоретичні висновки. У 2021 році в Україні було зафіксовано перший випадок продажу токенизованої нерухомості ¹³, однак фактично відбулася передача прав не на квартиру, а на юридичну особу – її власника, що наочно ілюструє проблему мапінгу.

¹⁰ Там само.

¹¹ Trust. Legal Information Institute, Cornell Law School. URL: <https://www.law.cornell.edu/wex/trust/> (дата звернення: 22.02.2026).

¹² Delaware Code, Title 12, Chapter 38, § 3801 (2025).

¹³ Квартиру в Києві збираються продати як NFT-токен. *Ain.ua*. 2021. URL: <https://ain.ua/ru/2021/05/27/kvartiru-v-kieve-sobirayutsya-prodat-kak-nft-token/> (дата звернення: 22.02.2026).

Проект RealT (США)¹⁴ токенизує LLC, у власності яких знаходяться об'єкти нерухомості, що дозволяє роздрібним інвесторам отримувати частку від доходів, однак залишає не вирішеними питання прийняття рішень, банкрутства та статусу інвесторів. Проект Roofstock OnChain¹⁵ продає нерухомість у вигляді NFT, що репрезентують корпоративні права на LLC, — модель із меншою кількістю правових проблем, але непопулярна серед роздрібних інвесторів.

Таким чином, токенизація реальних активів не створює нового, автономного об'єкта цивільних прав, а надає існуючим правам нову цифрову форму фіксації та обігу. Токен є інструментом репрезентації права, а не самим правом. Центральною правовою проблемою залишається проблема мапінгу, а домінуючою моделлю токенизації — гібридна модель з використанням «юридичної обгортки». Правове регулювання як у США, так і в ЄС ґрунтується на кваліфікації токена за обсягом прав, які він надає. В Україні законодавче регулювання перебуває на початковому етапі, що створює значну правову невизначеність. В умовах курсу України на євроінтеграцію подальше вдосконалення законодавства має передбачати закріплення правового режиму токена як цифрової форми фіксації та обігу майнових прав, гармонізацію регулювання з Регламентом MiCA та директивою MiFID II, а також розширення чинного інституту довірчої власності з метою забезпечення його придатності для юридичного оформлення токенизованих активів.

218

¹⁴ RealT : вебсайт. URL: <https://realt.co/> (дата звернення: 22.02.2026).

¹⁵ Roofstock OnChain : вебсайт. URL: <https://onchain.roofstock.com/> (дата звернення: 22.02.2026).

Сідлецька Олександра Ярославівна,
студентка 1-го року навчання магістерської
програми «Право» факультету правничих наук
Національного університету «Кієво-Могилянська академія»

ПРОЦЕДУРНО-ІНСТИТУЦІЙНИЙ ВИМІР ЦИФРОВИХ ПРАВ У ПРАВІ ЄС ТА ПЕРСПЕКТИВИ ГАРМОНІЗАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Анотація. У тезах досліджується європейська модель забезпечення та захисту цифрових прав людини в контексті євроінтеграційного курсу України. Обґрунтовується підхід до розуміння цифрових прав як традиційних прав людини, що реалізуються в цифровому середовищі. Проаналізовано дворівневу структуру регулювання в праві ЄС, яка охоплює ціннісно-конституційний рівень (Хартія ЄС) і секторальні акти, зокрема GDPR і AI Act, а також відповідну судову практику Суду ЄС. Наголошено, що гармонізація українського законодавства з *acquis* ЄС має юридично зобов'язуючий характер відповідно до Угоди про асоціацію. Окреслено основні виклики імплементації, пов'язані з регуляторним навантаженням і необхідністю зміцнення інституційної спроможності.

219

У контексті реалізації стратегічного курсу на європейську інтеграцію, закріпленого підписанням та ратифікацією Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, особливої актуальності набуває питання функціонування європейської правової системи у сфері забезпечення та захисту цифрових прав людини, а також визначення тих підходів, що можуть слугувати орієнтирами для подальшої гармонізації національного законодавства України з *acquis* ЄС. Поділяємо позицію про те, що варто розглядати цифрові права не як автономну групу нових

прав чи нове покоління прав людини, а як «традиційні» права людини, які реалізуються через використання технологій або ж у цифровій площині, зокрема – через мережу «Інтернет».

Важливість висвітлення цієї тематики зумовлена тим, як стрімко цифрове середовище змінює форми та інтенсивність можливого втручання у права людини, що, своєю чергою, зумовлює підвищені вимоги до дотримання принципів законності, необхідності, пропорційності та належних процесуальних гарантій. Дослідження досвіду ЄС у аспекті реалізації та захисту цифрових прав доцільно здійснювати крізь призму аналізу нормативних актів та інституційних механізмів, які забезпечують перетворення декларативних положень про права людини на ефективні інструменти їх практичного захисту.

220 Підхід ЄС в аспекті цифрових прав людини можна описати як дворівневий. Такий комплексний підхід втілює європейський стандарт, мета якого полягає не тільки у формальному визнанні та проголошенні цифрових прав людини у цифровому середовищі, а й закладає фундамент з конкретними правилами, що змушують цифрових акторів притримуватися принципів передбачуваності та підзвітності. Перший рівень – ціннісно-конституційний – встановлює, що цифрова трансформація не створює паралельну систему прав людини, а тільки змінює умови їх реалізації. Практично це означає, що фундаментальні права мають бути орієнтиром для будь-якої цифрової політики та регулювання, і саме такі норми виступають конституційним стандартом для секторальних актів¹.

Втіленням такого підходу можна сміливо назвати Хартію ЄС (далі – Хартія), що має на меті окреслити допустимість втручань у цифрові права людини, а також стандар-

¹ Петришин О. В., Гиляка О. С. Права людини у цифрову епоху : виклики, загрози та перспективи. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2021. Т. 28. № 1. С. 7–35.

тів їх захисту. Хартія є обов'язковою для інституцій ЄС, а відповідно до ст. 51 цього документа, вона також є обов'язковою для держав-членів саме у межах застосування права ЄС ². У аспекті цифрових прав людини ключовими виступають гарантії поваги до приватного та сімейного життя (ст. 7 Хартії), права на захист персональних даних (ст. 8 Хартії), свобода вираження поглядів та свобода інформації (ст. 11 Хартії), рівність та недопущення дискримінації (ст. 20–21 Хартії), а також право на ефективний засіб правового захисту та на справедливий судовий розгляд (ст. 47 Хартії), що дістають своє втілення та продовження у конкретних обов'язках, процедурах та механізмах підзвітності в секторальних актах ЄС.

Другим рівнем ЄС переводить цифрові права у практичну площину шляхом розгалуженого секторального регулювання даних, платформ, цифрових ринків і технологій, підкріплюючи змістові гарантії процесуальними інструментами, зокрема забезпечуючи осіб можливістю оскарження рішень, запровадженнь механізмів нагляду та відповідальності ³. Перш за все, пропонуємо висвітлити Європейську декларацію про цифрові права та принципи (англ. European Declaration on Digital Rights and Principles) (далі — Декларація), мета якої полягає у закріпленні базових цінностей цифрового розвитку, серед яких ключовим виступає саме людиноцентризм ⁴.

221

² Хартія Європейського Союзу про основоположні права. Центр громадянських свобод. URL: <https://ccl.org.ua/posts/2021/11/hartiya-osnovnyh-prav-yevropejskogo-soyuzu/> (дата звернення: 07.02.2026).

³ Петришин О. В., Гиляка О. С. Права людини у цифрову епоху: виклики, загрози та перспективи. Вісник Національної академії правових наук України. 2021. Т. 28. № 1. С. 7–35.

⁴ Europe's Digital Decade. Shaping Europe's digital future. URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/europes-digital-decade> (дата звернення: 14.02.2026).

З огляду на те, що Декларація не має обов'язкової юридичної сили, самостійної судової практики щодо її застосування наразі немає. Водночас вищезазначені ціннісні орієнтири узгоджуються з усталеними підходами Суду ЄС щодо тлумачення та захисту фундаментальних прав у цифровому середовищі. У цьому контексті показовою є справа *Digital Rights Ireland Ltd v. Minister for Communications*, в якій Суд визнав недійсною Директиву 2006/24/ЄС у зв'язку із закріпленням нею непропорційного втручання у право на повагу до приватного життя та захист персональних даних. Суд наголосив на обов'язку законодавця дотримуватися принципів необхідності та пропорційності навіть у сфері регулювання цифрових технологій⁵. Зазначене рішення відображає людиноцентричну парадигму захисту прав, яка згодом була концептуально закріплена в положеннях Декларації.

222

Ключовим інструментом у сфері захисту персональних даних є *General Data Protection Regulation* (далі — *GDPR*). Цей регламент є фундаментальним, адже саме він уніфікує правила обробки персональних даних у межах ЄС і визнає захист даних складовою системи фундаментальних прав. Зокрема, така обробка повинна здійснюватися на законних підставах, бути прозорою, мати визначену мету та відповідати принципам мінімізації і безпеки⁶.

⁵ Рішення Суду Справедливості Європейського Союзу від 08.04.2014 у справі № ECLI:EU:C:2014:238. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:62012CJ0293> (дата звернення: 14.02.2026).

⁶ Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2016/679 від 27 квітня 2016 року про захист фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних і про вільний рух таких даних, та про скасування Директиви 95/46/ЄС (Загальний регламент про захист даних) : Регламент Європ. Союзу від 27.04.2016 № 2016/679. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_008-16#Text (дата звернення: 14.02.2026).

Показовою для розуміння практики застосування GDPR є справа *Data Protection Commissioner v. Facebook Ireland and Maximillian Schrems*⁷. У цьому рішенні Суд Європейського Союзу визнав недійсним механізм «Privacy Shield», що був механізмом трансатлантичної передачі персональних даних між ЄС і США. Таке рішення Суд ухвалив з огляду на те, що рівень захисту передачі персональних даних, не забезпечував гарантій, еквівалентних стандартам, установленим правом ЄС. Суд підкреслив, що право на захист персональних даних має статус фундаментального права, а тому транскордонна передача даних є допустимою лише за умови забезпечення фактично ефективного, а не декларативного рівня правових гарантій.

Ще одним важливим аспектом у сфері цифрових прав виступає врегулювання штучного інтелекту, що останнім часом набув стрімкого розвитку. У цій сфері правове регулювання здійснюється через *Artificial Intelligence Act* (далі – *AI Act*), що набрав чинності 1 серпня 2024 року. Цей регламент встановлює ризико-орієнтований підхід та визначає ключові ролі учасників. Зокрема, регламент розрізняє дві основні ролі: провайдера та розгортальника. Провайдер несе відповідальність за управління ризиками, належну якість і документування даних, підготовку технічної документації та забезпечення прозорості функціонування системи. Розгортальник, своєю чергою, зобов'язаний використовувати систему відповідно до її призначення, забезпечувати навчання персоналу, здійснювати моніторинг після впровадження, повідомляти про серйозні інциденти, а також проводити оцінку впливу

223

⁷ Рішення Суду Справедливості Європейського Союзу від 16.07.2020 у справі № C-311/18. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:62018CJ0311> (дата звернення: 14.02.2026).

на фундаментальні права (FRIA) перед першим застосуванням визначених категорій систем ⁸.

Гармонізація українського законодавства у сфері цифрових прав людини має вагоме юридичне підґрунтя. Вищезазначена Угода про асоціацію між Україною та ЄС передбачає поступове наближення національного законодавства до *acquis* ЄС у сферах електронних комунікацій, захисту персональних даних, електронної комерції та функціонування цифрового ринку. Отже, імплементація відповідних стандартів є складовою міжнародно-правових зобов'язань України. Це означає, що питання реформування цифрового регулювання повинно розглядатися як обов'язковий елемент євроінтеграційного процесу.

Проте варто зазначити, що така імплементація пов'язана з низкою викликів. Впровадження розгорнутих процедур відповідності, механізмів оцінки ризиків і підвищених вимог до прозорості здатна спричинити значне регуляторне навантаження на суб'єктів господарювання. Так само не варто забувати й про небезпеку формального або надмірного запозичення європейських норм без їх належної імплементації, зокрема створення ефективних інституційних механізмів їх реалізації та контролю. Через це адаптація європейської моделі потребує не механічного копіювання актів, а комплексної реформи, що охоплює нормативний, інституційний та практичний рівні.

Отже, європейський підхід до цифрових прав формує для України цілісну євроінтеграційну рамку, у межах якої фундаментальні права визначають межі допустимого втручання у цифровому середовищі, а секторальне законодавство конкретизує їх через чіткі процедури та меха-

⁸ Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 laying down harmonised rules on artificial intelligence (Artificial Intelligence Act). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32024R1689> (accessed: 14.02.2026).

нізми підзвітності. Ключовим орієнтиром для України має стати саме процедурність як спосіб перетворення декларативних гарантій на реальні інструменти захисту, а також ризико-орієнтований підхід, що дозволяє диференціювати регуляторні вимоги залежно від потенційного впливу технологій на права людини. Така модель передбачає не лише формальну гармонізацію норм, а й побудову системи оцінки ризиків, прозорих рішень, ефективного нагляду та доступних механізмів оскарження. Саме поєднання процедурної логіки та управління ризиками забезпечує реальний і адаптивний захист цифрових прав в умовах стрімкої технологічної трансформації.

Седа Софія Володимирівна,
аспірантка кафедри приватного права
факультету правничих наук
Національного університету
«Кієво-Могилянська академія»

<https://orcid.org/0009-0005-6349-4006>

ДО ПРОБЛЕМИ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ПРАВА НА РОЗПОРЯДЖЕННЯ РЕПРОДУКТИВНИМ МАТЕРІАЛОМ ДЛЯ ПОСТМОРТАЛЬНОЇ РЕПРОДУКЦІЇ

226

Анотація. У статті проаналізовано проблему невизначеності суб'єктів права на розпорядження репродуктивним матеріалом для постмортальної репродукції крізь призму чинного законодавства, судової практики, доктрини міжнародного правового регулювання. Встановлено, що недосконалість законодавства ускладнює можливість реалізації прав суб'єктів, створює підстави для виникнення спорів між особами, які заінтересовані в продовженні роду померлого. Визначено, що нез'ясованим залишається статус батьків померлої особи серед кола суб'єктів у праві на розпорядження репродуктивним матеріалом померлого, обсяг таких прав порівняно з другим з подружжя або партнером. З'ясовано важливість конкретизації суб'єктів та обсягу прав на розпорядження репродуктивним матеріалом померлого.

Питання постмортальної репродукції та суб'єктів, які мають право на розпорядження репродуктивним матеріалом з цією метою, належним чином не врегульовано в чинному законодавстві України. Таких аспектів торкається Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення права військовослужбовців та

інших осіб на біологічне батьківство (материнство)» від 22 листопада 2023 року № 3496-ІХ¹ та Постанова Кабінету Міністрів України від 24 січня 2025 року № 78 «Про затвердження Порядку здійснення забору, кріоконсервації та зберігання репродуктивних клітин військовослужбовців та інших осіб на випадок втрати репродуктивної функції під час виконання обов'язків із оборони держави, захисту Вітчизни та інших покладених на них обов'язків відповідно до законодавства» (далі — Порядок № 78)².

Вказане законодавче регулювання спрямоване виключно на військовослужбовців та інших осіб, які захищають Україну та виконують обов'язки із оборони держави. Безумовно, обставини російсько-української війни спричиняють необхідність першочергового захисту саме цих категорій населення щодо захисту їхніх репродуктивних прав, оскільки у зв'язку з бойовими діями вони перебувають у ситуаціях підвищеного ризику для життя та здоров'я. Втім, чинне законодавство регулює це питання фрагментарно. Пункт 12 Порядку № 78 передбачає, що у разі смерті або оголошення судом померлим військовослужбовця, особи рядового, начальницького складу та поліцейського, репродуктивні клітини якого зберігаються, їх безоплатне зберігання здійснюється протягом трьох років. Після закінчення зазначеного строку подальше зберігання таких клітин може бути продовжене за рахунок іншої особи, ви-

227

¹ Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення права військовослужбовців та інших осіб на біологічне батьківство (материнство) : Закон України від 22 листопада 2023 року № 3496-ІХ.

² Про затвердження Порядку здійснення забору, кріоконсервації та зберігання репродуктивних клітин військовослужбовців та інших осіб на випадок втрати репродуктивної функції під час виконання обов'язків із оборони держави, захисту Вітчизни та інших покладених на них обов'язків відповідно до законодавства : постанова Кабінету Міністрів України від 24 січня 2025 року № 78.

значеної у заповіті щодо власних репродуктивних клітин, а у разі відсутності заповіту — за бажанням другого з подружжя або особи, з якою загиблій проживали однією сім'єю, але не перебували у шлюбі.

Тобто вказані положення зосереджуються саме на питанні зберігання репродуктивного матеріалу та кола осіб, які можуть таке зберігання продовжити за свій рахунок. Проте порядок не конкретизує, хто саме може анатомічний матеріал у подальшому використовувати та розпоряджатися ним, хоча це і є основною метою такого зберігання.

Крім того, до цього часу не ухвалено закону про допоміжні репродуктивні технології, який би хоч якось пролив світло на це питання. Тому питання, хто саме належить до суб'єктного складу осіб, які матимуть право на розпорядження репродуктивним матеріалом для постмортальної репродукції, до цього часу не вирішено. У зв'язку з цим, в судовій практиці трапляються випадки своєрідних «спадкових» спорів щодо анатомічного матеріалу людини. Яскравим прикладом є рішення Центрального районного суду міста Дніпра від 8 вересня 2025 року по справі № 203/4924/23³, де суд вказав, що ембріони є об'єктами спадщини, права власності й дійшов висновку про те, що шість ембріонів подружжя, які було створено ними для лікування безпліддя, після смерті чоловіка варто поділити між вдовою та батьками померлого, три ембріона передано дружині, а три батькам як спадщину генетичного матеріалу спадкодавця.

Законодавчі прогалини відкривають простір для юридичних дилем та дискусій, які знаходять своє відображення у питаннях автономії особистості, поваги до людської

³ Рішення Центрального районного суду міста Дніпра від 8 вересня 2025 р. у справі № 203/4924/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/130344534> (дата звернення: 23.02.2026).

гідності, специфічної природи репродуктивного матеріалу, можливості його спадкування, кола суб'єктів на розпорядження ним, спадкування зачатими та народженими внаслідок постмортальної репродукції, а також правовідносин між самими такими дітьми. Наразі зосередимось на розгляді питання кола суб'єктів, які мають право на розпорядження репродуктивним матеріалом померлого для постмортальної репродукції.

Більшість дослідників, які аналізували явище постмортальної репродукції, наприклад Ходеева Н. В.⁴, Москаленко К. В.⁵, Стефанчук М. О., Калаур І. Р. та Малюга Л. Ю.⁶, схиляються до позиції визнання права на розпорядження анатомічним матеріалом для цілей постмортальної репродукції саме за іншим з подружжя або партнером померлого.

З іншого боку, Бондаренко-Зелінська Н., Бориславська М., Трач О. вважають, що здійснення перенесення ембріона в матку для виношування може мати місце за бажанням, окрім другого з батьків, й іншими суб'єктами, вказаними в угоді на кріозбереження⁷. Чечерський В. І. визнає право на розпорядження репродуктивним матері-

229

⁴ Ходеева Н. В. Право людини на репродуктивне відтворення: постмортальне використання, зберігання кріоконсервованих матеріалів. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2025. № 1 (108). С. 123–135.

⁵ Москаленко К. Постмортальна репродукція для військових: як було раніше і чи вирішує проблеми новий закон. *ZMINA*. 2024. URL: <https://zmina.info/columns/postmortalna-reprodukcziya-dlya-vijskovykh> (дата звернення: 23.02.2026).

⁶ Стефанчук М. О., Калаур І. Р., Малюга Л. Ю. Актуальні питання правового регулювання спадкування посмертно зачатими дітьми: порівняльно-правове дослідження. *Академічні візії*. 2025. (48). С. 1–10. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/2253/2128> (дата звернення: 23.02.2026).

⁷ Бондаренко-Зелінська Н., Бориславська М., Трач О. Процесуальні аспекти визнання спадщини відумерлою. *Університетські наукові записки*. 2022. № 3(87). С. 14–34.

алом за іншим з подружжя померлої особи; співмешканцем або партнером; кровними батьками померлої особи, кровними рідними братами, сестрами померлої особи, як особами чиє право на продовження роду буде порушене за умови їх знищення. Перехід права на розпорядження в цьому випадку відбувається за дотримання черговості ⁸.

Репродуктивні права захищаються Європейським судом з прав людини (далі – ЄСПЛ) у світлі ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року (далі – ЄКПЛ) ⁹, за якою кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя. Втім, згідно з практикою ЄСПЛ право на батьківство є таким, що не передається. У справі *Petithory Lanzmann v. France* ¹⁰ заявниці було відмовлено у дозволі на перенесення збережених у французькій лікарні гамет її сина, померлого від хвороби, до країни, де їхнє використання дозволено. ЄСПЛ не прийняв заяву заявниці, обґрунтовуючи це тим, що право її сина на батьківство не передається. Суд також вказав, що яким би гідним не було особисте прагнення заявниці продовжити сімейну лінію та не запобігти втраті пам'яті про родину, стаття 8 ЄКПЛ не охоплює право стати бабусяю чи дідусем. Незважаючи на прийняте рішення, ЄСПЛ не займає категоричної позиції, надаючи право на регулювання питання постмортальної репродукції на розсуд кожної з держав. У рішеннях *Rejřilová*

230

⁸ Чечерський В. І. Право на репродукцію (відтворення) у системі основоположних прав людини: конституційно-правове дослідження: дис. ... д-ра юрид. наук. Ужгород, 2020. 509 с.

⁹ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Європейська конвенція з прав людини): Міжнародний документ від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 23.02.2026).

¹⁰ *Case of Petithory Lanzmann v. France* (Application no. 23038/19) (2019). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22appno%22%3A%2223038/19%22%2C%22itemid%22%3A%22001-199287%22%7D> (дата звернення: 23.02.2026).

v. the Czech Republic ¹¹ і Baret and Caballero v. France ¹² ЄСПЛ дійшов висновку, що має бути надано широку свободу розсуду через моральну та етичну чутливість питання й відсутність європейського консенсусу щодо помертнього зачаття.

Члени робочої групи Європейської асоціації репродукції людини та ембріології під час розробки рекомендацій (далі – рекомендації ESHRE) вказали, що у переважній більшості випадків розмноження за допомогою гамет або ембріонів померлої особи відбуватиметься в рамках батьківського проекту, що є найменш проблематичним. Для деяких членів посмертне розмноження є прийнятним лише в цьому контексті, а гамети або ембріони можуть бути передані лише у розпорядження партнера, що вижив, партнер може використовувати гамети або ембріони лише для власної репродукції, їх не можна передати з цією метою іншим. З іншого боку, рекомендації ESHRE не виключають можливості використання репродуктивного матеріалу іншими особами, ніж партнер, який вижив, вказуючи, що для таких заявок важливою є інформована згода постачальників гамет. Втім, щоб уникнути небезпеки появи «пам'ятної дитини», рекомендується, щоб гамети або ембріони були запрошені конкретно іншими особами, такими як батьки чи інші члени сім'ї померлого ¹³.

231

¹¹ Case of Peřilová v. the Czech Republic (Application no. 14889/19) (2022). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:\[%22001-221266%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:[%22001-221266%22]) (дата звернення: 23.02.2026).

¹² Case of Affaire Baret and Caballero v. France (Application no(s). 22296/20, 37138/20) (2022). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/#%22itemid%22:\[%22001-226475%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/#%22itemid%22:[%22001-226475%22]) (дата звернення: 23.02.2026).

¹³ Pennings G. et al. ESHRE Task Force on Ethics and Law 11: Posthumous assisted reproduction. *Human Reproduction*. 2006. Vol. 21. Is. 12. 1. Pp. 3050–3053. URL: <https://academic.oup.com/humrep/article/21/12/3050/2939145> (дата звернення: 23.02.2026).

Практика надання у розпорядження батькам репродуктивного матеріалу їхніх померлих дітей для цілей постмортальної репродукції є вже не поодиноким, проте наразі єдиною країною, яка планує закріпити таке право в законодавстві, є Ізраїль¹⁴. При цьому, вчені Hashiloni-Dolev Y. та Triger Z., досліджуючи ізраїльську судову практику щодо можливості розпорядження репродуктивним матеріалом померлого його батьками та аналізуючи наявні випадки передання репродуктивного матеріалу в розпорядження батькам, ввели поняття «розширеної сім'ї», тобто створеної батьками після смерті дитини¹⁵.

Підсумовуючи, зазначимо, що прогалини в законодавстві ускладнюють суб'єктам можливість реалізації своїх прав, спрямованих на розпорядження репродуктивним матеріалом для постмортальної репродукції. Нез'ясованим залишається статус батьків та порядок вирішення питань щодо надання репродуктивного матеріалу у розпорядження у випадку конкуруючих інтересів між батьками померлої особи, іншим з подружжя або партнером. Зазначене зумовлює виникнення спірних ситуацій на практиці. З огляду на це, необхідною є конкретизація обсягу прав на репродуктивний матеріал померлого та суб'єктів, які мають право на таке розпорядження в законодавстві.

232

¹⁴ Bassan S. Posthumous sperm use in times of war: ethics, law and society. *Journal of law, medicine and ethics*. 2024. № 52(4). Pp. 868–877 URL: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC11788664/> (дата звернення: 23.02.2026).

¹⁵ Hashiloni-Dolev Y., Triger Z. The invention of the extended family of choice: the rise and fall (to date) of posthumous grandparenthood in Israel. *New Genetics and Society*, society. 2020. Vol. 39. № 3. Pp. 250–270.

Стеценко Микола Володимирович,

аспірант,

Національний університет «Кієво-Могилянська академія»,

президент Асоціації правників України,

ЮФ «Авеллум», керуючий партнер

<https://orcid.org/0009-0006-9513-1477>

МОТИВАЦІЯ ВЕНЧУРНИХ ІНВЕСТОРІВ ТА ЇХ ВПЛИВ НА КОРПОРАТИВНІ ВІДНОСИНИ В ТОВАРИСТВІ

Анотація. Оскільки в Україні та у світі щороку росте кількість компаній, що отримали інвестиції від венчурних інвесторів, дослідження мотивації її природи венчурних інвесторів важливі для наукового дискурсу щодо регулювання венчурних інвестицій. Такі інвестиції вимагають більшого арсеналу механізмів, ніж зазвичай пропонує корпоративне право, зокрема застосування корпоративних договорів, привілейованих акцій та стандартних договорів інвестування на кшталт SAFE. Для успішного залучення венчурних інвестицій в Україну законодавцеві варто інтегрувати в регулювання приватних компаній такі сучасні правові механізми, які очікують іноземні венчурні інвестори.

233

За останні десятиліття венчурні інвестори прискорили розвиток стандартів у сфері венчурного інвестування. Завдяки їхнім зусиллям поширилися корпоративні договори та виникли договори SAFE (*simple agreement for future equity*), що регулюють корпоративне управління та різноманітні способи інвестування та виходу з інвестиції. Наслідком цієї еволюції стало урізноманітнення способів вирішення розбіжностей між акціонерами так, щоб у інвестора завжди була можливість вийти з компанії з наперед узгодженим рівнем прибутку.

Природа професійних інвесторів передбачає залучення інвестиційною командою коштів портфельних інвесторів з метою їх інвестування на період 3–10 років у приватні компанії. Фонди прямих інвестицій (надалі «ФПІ») зазвичай шукають об'єкти інвестування, які мають потенціал стати лідерами у своїй галузі і лише потребують інвестицій для суттєвого прориву. Важливою складовою є участь засновників та команди менеджменту, які мають залишатися в компанії протягом строку інвестування, адже ФПІ комплексно оцінює перспективи компанії та її управлінської команди. Кінцевою метою інвестиції ФПІ є продаж придбаного пакета акцій компанії з прибутком шляхом виходу компанії на фондову біржу (ІРО), продажу акцій компанії стратегічному інвестору, іншому фонду, викупу акцій ФПІ менеджментом тощо ¹. Такі інвестиції вимагають нестандартного підходу й більшого арсеналу механізмів, ніж зазвичай пропонує корпоративне право. Це створює плідний ґрунт для використання корпоративних договорів.

На відміну від ФПІ венчурні фонди спеціалізуються на інвестуванні на більш ранньому етапі розвитку компанії ² та шукають компанії, що мають високий потенціал інновацій та росту. Венчурним інвестиціям властиві високі ризики невдачі чи навіть ліквідації компанії, що поєднуються з потенційно дуже високим прибутком у разі успіху ³. В обмін на допомогу щодо найму ключового персона-

¹ Steven N. Kaplan and Per Stromberg. Leveraged Buyouts and Private Equity. *Journal of Economic Perspectives*. 2009. Vol. 23, no. 1. Pp. 121–146. URL: <https://doi.org/10.1257/jep.23.1.121> (дата звернення: 24.01.2026).

² Там само. С. 121.

³ Paul Gompers and Josh Lerner. The Venture Capital Revolution. *Journal of Economic Perspectives*. 2001. Vol. 15, no. 2. Pp. 145–168. URL: <https://www.aeaweb.org/articles?id=10.1257/jep.15.2.145> (дата звернення: 24.01.2026).

лу, покращення стратегії та мережі контактів компанії на професійні інвестори очікують значні права контролю над компанією, які є непропорційними до їхніх пакетів акцій, на відміну від публічних компаній, де дрібні акціонери навпаки мають непропорційно менше контролю ніж їхні пакети акцій ⁴. Водночас, сучасні дослідники зазначають, що наявність вбудованих стимулів у природі професійних інвесторів прагнути росту прибутків компанії має позитивний вплив на дрібних акціонерів після виходу такої компанії на фондовий ринок ⁵.

Нині роль венчурних фондів та ФПІ в світі надзвичайно важлива. Згідно із річним звітом за 2024 рік ⁶ від асоціації Інвест Європа (*Invest Europe*), яка заявляє, що є найбільшою асоціацією приватного капіталу в світі ⁷, загальна сума приватних інвестицій від професійних інвесторів в європейські компанії склала 126 млрд євро, які були вкладені у 8353 компанії, з яких 83 % склали малі та середні підприємства.

Венчурні інвестори залишаються також активними в Україні. Зокрема, згідно зі звітом Української асоціації венчурного та приватного капіталу (UVCA) за 2022–

235

⁴ McCahery J. A., Vermeulen E. P. M. *Corporate Governance and Innovation: Venture Capital, Joint Ventures, and Family Businesses*. ECGI – Law Working Paper. 2006. № 65. Pp. 42–45. URL: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.894785> (дата звернення: 24.01.2026).

⁵ Shobe G., Shobe J., Clayton W. W. *Private Equity and Stockholder Agreements: Empirical Insights for the Moelis Debate*. *Harvard Law School Forum on Corporate Governance*. 2025. 14.04. Pp. 3–4. URL: <https://corpgov.law.harvard.edu/2025/04/14/private-equity-and-stockholder-agreements-empirical-insights-for-the-moelis-debate/> (дата звернення: 24.01.2026).

⁶ *Investing in Europe: Private Equity activity 2024*. URL: <https://www.investeurope.eu/research/activity-data/> (дата звернення: 24.01.2026).

⁷ *Invest Europe*. URL: <https://www.investeurope.eu/about-us/> (дата звернення: 24.01.2026).

2023 роки, підготовленим разом із виданням Mind.ua, навіть під час війни в Україні відбулося близько 200 угод на суму близько 880 млн доларів США ⁸.

Питання функціонування венчурного капіталу неодноразово досліджувалось українськими вченими, зокрема Ю. Атамановою, Д. Грицишен, Ю. Жорнокуем, О. Кібенко, В. фон Розен, О. Явор та іншими. В своїх роботах українські дослідники визнають, що венчурні інвестиції є стратегічними для інновацій в Україні та розвитку української економіки, а тому необхідно прагнути до «врегулювання правових засобів, які використовуються в інвестиційних відносинах між венчурними інвесторами та інноваційними компаніями-реципієнтами» ⁹. Водночас, Ю. Жорнокуй зазначає, що «державна політика, а також ділова і правозастосовна практика країн ЄС та Великої Британії у сфері здійснення венчурного інвестування інноваційної діяльності є далеко не досконалими» ¹⁰.

236

Втім, іноземні дослідники неодноразово відзначали, що різноманіття комерційних домовленостей між власниками та інвесторами приватних компаній унеможливує створення такого регулювання корпоративних відносин, яке би охопило кожен унікальний випадок або потенційний ризик, а тому інвестори часто готові нести

⁸ Annual Market Overview by UVCA and Mind.ua. URL: <https://uvca.eu/news/annual-market-overview-by-uvca-and-mind.ua> (дата звернення: 24.01.2026).

⁹ Явор О. А., Тупицька Є. О., Маслова-Юрченко К. О. Особливості цивільно-правового регулювання договірних відносин венчурного інвестування в Україні. *Право і суспільство*. 2024. № 2. С. 122–127. URL: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.2.16> (дата звернення: 24.01.2026).

¹⁰ Жорнокуй Ю. Учасники відносин венчурного інвестування інноваційної діяльності: європейський досвід та українська правова дійсність. *Право та інновації*. 2024. № 2 (42). С. 2–20. [https://doi.org/10.37772/2518-1718-2023-2\(42\)-2](https://doi.org/10.37772/2518-1718-2023-2(42)-2) (дата звернення: 24.01.2026).

витрати на підготовку відповідних договорів, які б регулювали розкриття інформації компанії інвесторам, умови інвестування, першочергові права, вирішення потенційних тупикових ситуацій та спорів ¹¹. Мова йде в першу чергу про корпоративні договори, що створюють унікальне регулювання корпоративних відносин між учасниками (акціонерами) в кожному конкретному товаристві.

Останнім часом деякі іноземні дослідники почали критикувати поширене використання корпоративних договорів у стартапах через те, що такі договори передбачають нерівномірні права для акціонерів одного класу, викривляють стандартне регулювання прав акціонерів, можуть навіть обмежувати права акціонерів на отримання інформації, та, зрештою, створюють невизначеність у інтерпретації відповідних положень договору ¹². Однак, на нашу думку, допоки компанія залишається приватною, пріоритетом має бути максимальна адаптивність та гнучкість задля залучення капіталу у розвиток такої компанії та її інновацій.

237

Нам також складно погодитися з аргументом про відсутність стандартизації та захисту прав акціонерів, адже нині є низка ініціатив щодо єдиних стандартів серед професійних інвесторів. Наприклад, асоціація Invest Europe підготувала Посібник професійних стандартів, що зосереджується на відносинах між менеджерами інвестиційних фондів та інвесторами, а також між менеджерами та компаніями, в які вони інвестують, й містить практичні

¹¹ McCahery J. A., Vermeulen E. P. M. Corporate Governance and Innovation: Venture Capital, Joint Ventures, and Family Businesses. ECGI – Law Working Paper. 2006. № 65. Pp. 35–37. URL: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.894785> (дата звернення: 24.01.2026).

¹² Fisch J. E. Stealth Governance: Shareholder Agreements and Private Ordering. *Washington University Law Review*. 2022. Vol. 99. Pp. 913–960. URL: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3667202>. (дата звернення: 24.01.2026).

поради щодо принципів управління, прозорості та підвзтноті для членів асоціації Invest Europe ¹³.

Крім того, провідні асоціації венчурного та приватного капіталу в світі нині пропонують у відкритому доступі модельні документи на кшталт договору підписки, корпоративного договору, статуту компанії, попереднього договору (меморандуму про наміри) тощо. Зокрема, Британська асоціація приватного та венчурного капіталу підготувала такі стандартні документи з метою застосування спільних стандартів у юридичних документах для інвестицій на ранніх стадіях, щоби інвестори могли фокусуватися на унікальних комерційних питаннях угоди ¹⁴.

В Україні росте кількість успішних компаній, що отримали інвестиції та експертизу професійних інвесторів на початкових етапах своєї діяльності. Професійні інвестори грали вирішальну роль у поширенні корпоративних договорів в Україні та в світі, суттєво вплинули на розвиток самих договорів й поширених положень, а нині навіть стандартизували більшість договорів принаймні для ранніх стадій інвестування. В контексті євроінтеграції та повоєнної відбудови нашої держави законодавець повинен враховувати фактор приватного капіталу й венчурних інвестицій та боротися за залучення венчурного капіталу в українські компанії. Це можливо досягти шляхом впровадження максимально гнучкого, адаптивного підходу до регулювання приватних компаній та венчурних інвестицій в Україні. Для успішного залучення венчурних інвестицій в Україну законодавцеві варто інтегрувати в регу-

¹³ Invest Europe Handbook of Professional Standards. URL: <https://www.investeurope.eu/industry-standards/professional-standards/> (дата звернення: 24.01.2026).

¹⁴ Model Documents for Early Stage Investments. URL: <https://www.bvca.co.uk/policy/industry-guidance-standardised-documents/model-documents-for-early-stage-investments.html> (дата звернення: 24.01.2026).

лювання приватних компаній сучасні правові механізми, які очікують венчурні інвестори, а саме: привілейовані частки, стандартні договори інвестування на кшталт договорів за формою SAFE ¹⁵ тощо.

На рівні судової практики важливо підтримувати системний та послідовний підхід до тлумачення норм корпоративного та цивільного права та не лише враховувати новітні тенденції у судовій практиці країн континентального права, а й залишатись відкритими до поступової інтеграції концептів прецедентної системи права в корпоративне та цивільне право України.

¹⁵ Safe Financing Documents. URL: <https://www.ycombinator.com/documents> (дата звернення: 24.01.2026).

Трубчанінов Костянтин Сергійович,
аспірант третього року навчання
освітньо-наукової програми «Право»
Національного університету «Киево-Могилянська академія»

<https://orcid.org/0009-0004-4113-7668>

ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ЛЮДСЬКИХ ПРАВ В УКРАЇНІ У КОНТЕКСТІ УТВЕРДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ: ЮРИДИЧНА ПОЗИЦІЯ ВЕРХОВНОГО СУДУ У СПРАВІ № 320/25649/24

240 **Анотація.** Увічнення пам'яті героїв, які загинули у Війні за Незалежність України, слугує інструментом конструювання української національної ідентичності. Створення Національного військового меморіального кладовища могло би бути новою віхою в історії української комеморації. Проте реалізація цього проекту лише проявила нові лінії розколу в українському суспільстві. Зокрема законність будівництва меморіалу в Мархалівському лісі, на території Смарагдової мережі, стала предметом судового розгляду в декількох справах. Суспільний резонанс, що викликало ухвалення постанови Верховного Суду від 29 січня 2026 року у справі № 320/25649/24, змушує замислитися над новими викликами правовладдю, які постають в умовах європейської інтеграції та реформування приватного права.

Війна за Незалежність України ознаменувала, що без оборони держави, система якої за Законом України «Про оборону України» включає і вжиття правних заходів¹, кон-

¹ Про оборону України : Закон України 1932-XII, 6 грудня 1991, стаття 1(1). Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text>.

ституційний правопорядок України буде беззахисним. Прочитуємо суддю Конституційного Суду України Василя Лемака: «усі гаранті [...] прав і свобод людини [...] ефективно діють там, де цей [...] порядок реально функціонує, а його зовнішні межі під час військових дій захищені Збройними Силами України та іншими військовими формуваннями України»².

Боездатність Збройних Сил України та інших військових формувань, які переведено на організацію та штати воєнного часу, передовсім залежить від комплектування особовим складом. На жаль, попри дронізацію та інші тенденції, про які, зокрема, свідчить створення у загальній структурі Збройних Сил України Сил безпілотних систем³, війна у ХХІ столітті поки що не стала війною дронів. Перемогу України над ворогом здобувають не дрони, якими керують агенти ШІ, а військовослужбовці, які ризикують життям і здоров'ям заради співгромадян, свідомо виконуючи Військову присягу на вірність Українському народові.

241

Так, за офіційними даними, які Президент України Володимир Зеленський озвучив у інтерв'ю Лії Саламе, станом на лютий 2026 року в Україні загинуло 55 тисяч військовослужбовців. У відповіді на питання інтерв'юєрки про втрати Верховний Головнокомандувач Збройних Сил України зазначив, що офіційно багато військовослужбов-

² Окрема думка (збіжна) судді Конституційного Суду України Лемака В. В. стосовно Рішення Конституційного Суду України від 6 квітня 2022 року № 1-р(II)/2022 (справа про посилений соціальний захист військовослужбовців). Конституційний Суд України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/na01d710-22#Text>.

³ Про Збройні Сили України : Закон України 1934-XII, 6 грудня 1991, стаття 3(1). Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1934-12#Text>.

ців зникло безвісти ⁴. За законодавством загальні втрати особового складу, окрім загиблих і зниклих безвісти, включають і інші види втрат, наприклад: санітарні втрати, полонених, дезертирів, військовослужбовців, які самовільно залишили військові частини або місця служби, тощо ⁵. У лютому 2025 року в інтерв'ю Пірсу Моргану Президент України Володимир Зеленський озвучив дані про 390 тисяч кейсів поранень військовослужбовців. Глава держави уточнив, що ідеться саме про кількість випадків поранень, а не поранених осіб, адже одну і ту саму особу могло бути поранено декілька разів ⁶. За інформацією Офісу Генерального прокурора, яку було опубліковано за місяць до засекречення, у період із січня 2022 року по жовтень 2025 року в Україні було зареєстровано 311327 (sic!) кримінальних проваджень за статтями 407 і 408 КК України ⁷.

Попри засекречення статистики щодо кількості злочинів за цими статтями КК України дані про кількість військовослужбовців, які самовільно залишили військові

242

⁴ franceinfo, “L’entretien exclusif de Volodymyr Zelensky,” YouTube, 4 février 2026, video, 14:47-15:30, URL: <https://www.youtube.com/watch?v=jlzsddedMvM>.

⁵ Про затвердження Інструкції з організації обліку особового складу в системі Міністерства оборони України : Наказ 280, 15 вересня 2022, пункти 2–3 розділу XIII. Міністерство оборони України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1407-22#Text>.

⁶ Piers Morgan Uncensored, “Zelensky: ‘We Want NUKES!’ Plus: ‘Tucker Carlson, Stop Licking Putin’s Ass!’” YouTube, 4 February 2025, video, 13:50-14:25, URL: <https://www.youtube.com/watch?v=tCJRwlH948E>.

⁷ Єлизавета Драбкіна. «Дуже поганий рекорд. Кількість справ по СЗЧ та дезертирству у цьому році різко зросла – дані Офісу генпрокурора». NV. 10 листопада 2025. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/szch-ta-dezertirstvo-ofis-genprokurora-zayaviv-pro-rekordne-zrostannya-sprav-u-2025-roci-50559391.html> (щодо засекречення інформації про військові кримінальні правопорушення Офіс Генерального прокурора повідомив 10 грудня 2025 року. – К. Т.).

частини або місця служби, було озвучено на пленарному засіданні Верховної Ради України 14 січня 2026 року. Так, Михайло Федоров, щодо якого було розглянуто подання про призначення на посаду Міністра оборони України, у відповіді на питання народної депутатки України Ірини Фріз про терміни проведення індексації грошового забезпечення військовослужбовців у 2026 році згадав, зокрема, і про 200 тисяч військовослужбовців, які самовільно залишили військові частини або місця служби. Також кандидат на цю посаду заявив і про 2 мільйони «українців, які знаходяться в розшуку»⁸. Імовірно, ішлося про військовозобов'язаних і резервістів, які порушують правила військового обліку.

Із ремарок про стан комплектування сил оборони військовослужбовцями, які мовою Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України⁹ сумлінно і чесно виконують військовий обов'язок, ми розпочали цю доповідь, тому що сьогодні, на дванадцятому році Війни за Незалежність України, наша держава переживає загрозливу мобілізаційну кризу. Без поповнення, яке «перекривало» би втрати особового складу, про які згадано вище, війська (сили) будуть небоєздатними. Зрештою держава, яка не забезпечить боездатність військ (сил), програє війну.

Інакше кажучи, зберегти національну юридичну систему України, яка захищає людські права, засадничі свободи та законні інтереси кожної людини, яка перебуває під

243

⁸ «ЗАСІДАННЯ ПЕРШЕ (продовження). Зал засідань Верховної Ради України. 14 січня 2026 року, 11 година. Веде засідання Голова Верховної Ради України СТЕФАНЧУК Р.О.», Офіційний вебпортал Верховної Ради України, 14 січня 2026. URL: <https://www.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/8656.html> (припускаємо, що розбіжності у даних щодо кількості осіб, які вчинили злочин за статтею 407 КК України, пов'язані з повторністю злочинів. — К. Т.).

⁹ Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України : Закон України 548-XIV, 24 березня 1999, стаття 11. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/548-14#Text>.

юрисдикцією України, неможливо без формування готовності громадян України виконати конституційний обов'язок щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, яке визначено завданням Закону України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності»¹⁰, що ми і досліджуємо.

На перший погляд, завдання із формування готовності громадян України до виконання конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України ніяк не пов'язано із науковими проблемами, пошуку розв'язання яких присвячено цей круглий стіл. Але насправді це не так. «Ключ розуміння», як певно висловився би архімандрит Йоаникій Галятовський (1620–1688), ректор Києво-Могилянської академії, який саме так назвав працю, яка стала першим підручником із гомілетики (або риторики) в Україні¹¹, заховано у постанові Верховного Суду від 29 січня 2026 року у справі № 320/25649/24¹², ухвалення якої викликало суспільний резонанс. Коротко переповімо суть справи.

6 квітня 2024 року Громадська організація «Маршалівка. Підтримка» звернулася до Київського окружного адміністративного суду із позовом про визнання протиправними та скасування пунктів 2–5 Розпорядження Київської обласної військової адміністрації від 14 березня 2024 року № 275 «Про вилучення та надання в постійне користування земельної ділянки зі зміною цільового призначення Державній установі “Національне військове меморіальне

¹⁰ Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності : Закон України 2834-IX, 13 грудня 2022, стаття 4(2)(7). Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text>.

¹¹ Галятовський І. Ключ розуміння. Київ : Наукова думка, 1985.

¹² Справа № 320/25649/24, Постанова Верховного Суду України, 29 січня 2026. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/133682018>.

кладовище”». Позовні вимоги позивач обґрунтував, зокрема, тим, що відповідач змінив цільове призначення земельної ділянки, щодо якої видано розпорядження, незаконно, адже цю земельну ділянку включено до територій Смарагдової мережі Європи, щодо захисту яких Україна має міжнародні зобов’язання за Конвенцією про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі¹³. На обґрунтування позовних вимог позивач навів і інші юридичні аргументи (наприклад, щодо непридатності земельної ділянки для розміщення кладовища, оскільки за Державними санітарними правилами та нормами України заборонено розміщувати кладовища на територіях, які затоплювано та/або підтоплювано¹⁴), які ми докладно розглядатимемо у статті, яку готуємо для «Наукових записок НаУКМА. Юридичні науки», і які суд першої інстанції знайшов переконливими.

Рішенням Київського окружного адміністративного суду від 13 березня 2025 року позов ГО «Мархалівка. Підтримка» було задоволено¹⁵. Відповідач подав апеляційну скаргу на рішення. Проте постановою Шостого апеляційного адміністративного суду від 5 серпня 2025 року апеляційну скаргу Київської ОВА було залишено без задоволення, а рішення суду першої інстанції — без змін¹⁶.

245

¹³ Конвенція про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі, 19 вересня 1979. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_032#Text.

¹⁴ Державні санітарні правила та норми «Гігієнічні вимоги щодо облаштування і утримання кладовищ в населених пунктах України» ДСанПіН 2.2.2.028-99 : Постанова Головного державного санітарного лікаря України, 28, 1 липня 1999, пункт 3.3. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0028588-99#Text>.

¹⁵ Київський окружний адміністративний суд, Справа № 320/25649/24, Рішення, 13 березня 2025. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125818228>.

¹⁶ Шостий апеляційний адміністративний суд, Справа № 320/25649/24, Постанова, 5 серпня 2025. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/129562675>.

Зрештою у вересні 2025 року Київська ОВА та Державна установа «Національне військове меморіальне кладовище» подали по касаційній скарзі кожна на ці два судові рішення. Постановою Верховного Суду від 29 січня 2026 року ці скарги залишено без задоволення, а судові рішення судів нижчих інстанцій — без змін.

Як і належить найвищому суду у системі судоустрою, Верховний Суд аргументував цю постанову із численними посиланнями на принципи права, приписи міжнародного довічного права, *acquis* Європейського Союзу та національного законодавства України. Сформулював Верховний Суд і висновок, із яким не посперечаєшся: «Вшанування пам'яті героїв повинно здійснюватися [...]із дотриманням конституційного принципу верховенства права, [...]що [...]і буде проявом поваги до героїв, які віддали своє життя заради України[,] [...]оскільки саме за утвердження [...]верховенства права боролися і борються захисники та захисниці України, відстоюючи [...]правову Державу»¹⁷.

246

Тоді чому ухвалення цієї постанови викликало гостру критику на адресу Верховного Суду в українському суспільстві, а особливо у мілітарній спільноті? На земельній ділянці, законності відведення якої стосувалася справа, розміщено Національне військове меморіальне кладовище, на якому від серпня 2025 року ховають військово-службовців, які загинули у Війні за Незалежність України¹⁸. Так, судові рішення було сприйнято як наругу над пам'яттю про полеглих воїнів. Причини та наслідки цієї ситуації ми розберемо у статті, про яку згадано вище.

¹⁷ Див. виноску 12, пункт 115.

¹⁸ «Президент України Володимир Зеленський узяв участь у першій церемонії поховання українських воїнів на Національному військовому меморіальному кладовищі», Національне Військове Меморіальне Кладовище, 29 серпня 2025. URL: <https://nmmc.gov.ua/novini/prezident-ukrayini-volodimir-zelenskii-uziav-ucast-u-persii-ceremoniyi-poxovannia-ukrayinskix-voyiniv-na-nacional-nomu-viiskovomu-memorialnomu-kladovishhi>.

Наукове видання

**ЗАХИСТ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ
В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ
ТА РЕФОРМУВАННЯ
ПРИВАТНОГО ПРАВА В УКРАЇНІ**

*Збірник наукових праць учасників круглого столу
26 лютого 2026 року
Київ, Україна*

Електронне видання